

83874

ҚИШЛОҚ ҲУДУДЛАРИДА ИНФРАТУЗИМА СУБЪЕКЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

631.5

К-54

83874
K-51

831.33

Т.ФАРМОНОВ, С.РАСУЛОВ, Н.АСҚАРОВ,
А.МАДРЕЙМОВ, Қ.СЕЙТИМБЕТОВ

**ҚИШЛОҚ ҲУДУДЛАРИДА
ИНФРАТУЗИЛМА СУБЪЕКТЛАРИНИ
РИВОЖЛАНТИРИШ**

Республиканская научная
сельскохозяйственная
библиотека

357333

ТОШКЕНТ «О'ЗBEKISTON
MILLIY ENSIKLOPEDIYASI» 2008

Фармонов Т., Расулов С., Асқаров Н., Мадреймов А., Сейтимбетов Қ. «Қишлоқ ҳудудларида инфратузилма субъектларини ривожлантириш». — Тошкент, «O'ZBEKISTON MILLIY ENSIKLOPEDIYASI», 2008 — 152 бет.

Ушбу монография Ўзбекистон Бозор ислохотлари илмий тадқиқот институтининг илмий ходимлари томонидан 2005 — 2007 йилларда «Қишлоқда инфратузилма субъектларини ривожлантириш» мавзусида амалга оширилган тадқиқотлар натижалари асосида тайёрланган.

Монографияда иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида қишлоқ хўжалиги иқтисодиётини барқарор ўсишини таъминлаш мақсадида инфратузилма субъектларини ташкил этиш ва ривожлантиришнинг объектив зарурлиги асосланиб, уларнинг самарали фаолият кўрсатишининг ташкилий, иқтисодий ва ҳуқуқий асосларини янада такомиллаштириш, қишлоқ ҳудудларида инфратузилма субъектларини шакллантириш ва ривожлантиришнинг мақбул моделини ишлаб чиқиш ва уларнинг ташкилий — иқтисодий механизмлари бўйича услубий тавсия ва таклифлар тайёрланган.

Мазкур монография ЎзБИИТИ Илмий Кенгашининг 2008 йил 14 февралдаги 1* — сонли йиғилишида муҳокама қилинган ва маъқулланган.

Тақризчилар: и.ф.н., И.Рафиқов
и.ф.н., М.Қосимов

ISBN 978-9943-07-068-4

© ЎзБИИТИ, 2008 й.

Қискартирилган сўзлар ва унинг мазмуни.....	4
Кириш.....	5
1. Қишлоқда бозор, ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилма объектларини ташкил этиш ва ривожлантиришнинг объектив зарурияти (Т.Х.Фармонов).....	9
2. Қишлоқ хўжалигини барқарор ривожлантиришда инфратузилма субъектларининг ўрни ва аҳамияти (Т.Х.Фармонов, Н.Н.Асқаров).....	20
3. Инфратузилма субъектларининг самарали фаолият кўрсатишига таъсир этадиган омиллар тизими (Т.Х.Фармонов, С.С.Расулов).....	29
4. Қишлоқ хўжалигига хизмат кўрсатувчи инфратузилма шохобчалари фаолиятининг ҳозирги даражаси (С.С.Расулов).....	36
5. Қишлоқ хўжалик ишлаб чиқариши ва инфратузилма субъектлари ўртасидаги ўзаро иқтисодий муносабатларни такомиллаштириш (Т.Х.Фармонов, А.Мадреймов).....	43
6. Инфратузилма субъектларини самарали фаолият кўрсатишининг ташкилий, иқтисодий ва ҳуқуқий механизмларини такомиллаштириш йўллари (Т.Х.Фармонов, Н.Н.Асқаров).....	53
7. Қишлоқда инфратузилма субъектларини моддий — техника таъминоти ва уни мустаҳкамлашнинг асосий йўналишлари (Қ.Сейтимбетов, А.Мадреймов).....	65
8. Қишлоқ ҳудудлари ва туман миқёсида инфратузилма субъектларини шакллантириш ва ривожлантиришнинг мақбул модели ва унинг иқтисодий самарадорлиги (Т.Х.Фармонов, Қ.Сейтимбетов).....	75
9. Инфратузилма объектларининг фаолиятини давлат томонидан иқтисодий қўллаб — қувватлаш тизимининг ҳозирги ҳолати (Т.Х.Фармонов, С.Расулов, А.Мадреймов).....	93
10. Ривожланган давлатларда инфратузилма субъектларини қишлоқ хўжалигини ривожлантиришда тутган ўрни, аҳамияти ва уларни давлат томонидан иқтисодий қўллаб — қувватлаш тизими (С.С.Расулов, Н.Н.Асқаров, Қ.Сейтимбетов).....	102
11. Инфратузилма объектларини давлат томонидан иқтисодий қўллаб — қувватлаш тизимини такомиллаштириш (Т.Х.Фармонов, Н.Н.Асқаров, Қ.Сейтимбетов).....	121
Хулоса ва таклифлар.....	126
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.....	133
Иловалар.....	134

ҚИСКАРТИРИЛГАН СЎЗЛАР ВА УНИНГ МАЗМУНИ

МТП — машина — трактор парки
ММТП — муқобил машина — трактор парки
ЁММ — ёқилғи — мойлаш материаллари
СФУ — сувдан фойдаланувчилар уюшмаси
ДХЖ — давлат ҳиссадорлик жамияти
АЁҚШ — авто ёқилғи қўйиш шохобчаси
ХЖ — ҳиссадорлик жамияти
ДФХУ — деҳқон фермер хўжаликлари уюшмаси

К И Р И Ш

Кейинги йилларда аграр ислохотларни чуқурлаштириш жараёнида мамлакатда фермерликни ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилди. Фермер хўжаликларини ривожлантиришнинг институционал асослари шакллантирилди. «Фермер хўжалиги тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикасининг махсус қонуни ва фермер хўжаликларини ташкил этиш ва уларнинг фаолият кўрсатиш принципларини белгилаб берувчи норматив ҳужжатлар туркуми қабул қилинди.

2000 йилга таққосланганда, фермер хўжаликлари сони 4,3 барабар, уларга ажратилган ер майдонлари ҳажми — 5,6 барабар кўпайди. 1992 — 2007 йиллар даврида 2439 та зарар кўриб ишловчи ва паст рентабелли ширкат хўжаликлари фермер хўжаликларига айлантирилди.

2008 йил бошида республикада қарийб 223 мингдан ортиқроқ фермер хўжаликлари фаолият кўрсатиб, уларга республика умумий ер майдонининг 8 фоизи ва суғориладиган майдонининг 29 фоизи йжара шартларида ажратилди. Фермер хўжаликларида ишловчилар сони 1381,1 минг кишини ташкил этади.

Қишлоқ хўжалиги ялпи маҳсулотининг умумий ҳажмида фермер хўжаликлари улуши 32,3 фоизни ташкил этди.

Натижада қишлоқ хўжалигида мулкчилик ва хўжалик юритиш шакллариининг ўзгариши маҳсулот ишлаб чиқаришдан бошлаб уни сотишгача бўлган жараёнда, яъни тайёрлов, қайта ишлаш, хизмат кўрсатиш, таъминот савдо — сотиқ, молиявий ва тижорат тизимини ўз ичига олган янги, самарали йўналишларини бозор тамойиллари асосида хизмат кўрсатилиши йўлга қўйилмоқда. Шу билан биргаликда қишлоқдаги кичик ва хусусий тадбиркорлар, барча хўжалик субъектларига хизмат кўрсатишга ихтисослашган тижорат банклари, суғурта, ахборот — консалтинг, маркетинг ва бошқа йўналишда хизмат кўрсатишга ихтисослашган бозор инфратузилма субъектларининг фаолияти ривожлантирилмоқда. Чунки қишлоқ хўжалигини, шу жумладан, устивор йўналиш сифатида фермер хўжаликларини барқарор ривожлантиришга мутаносиб равишда қишлоқ инфратузилмаси субъектлари ҳам ривожлантирилиши зарур.

Қишлоқ хўжалиги инфратузилма субъектлари бошқа тармоқларнинг инфратузилма субъектларидан ўзига хос хусусиятлари билан фарқ қилиб, у қуйидаги йўналишларни ўз ичига олади:

— **хизмат кўрсатиш** — МТП, муқобил МТП, сувдан фойдаланувчилар уюшмаси, зооветеринария пунктлари, уруғлик тайёрлаш ва сотиш ҳамда бошқалар;

— **таъминот, савдо-тижорат** — ЁММ, минерал ўғитлар ва ўсимликларни ҳимоя қилиш воситалари, уруғлик сотиш шохобчалари;

— **тайёрлов** — қишлоқ хўжалик маҳсулотларини бошланғич тайёрлаш ва тарқатиш шохобчалари;

— **молиявий хизмат кўрсатиш ва таъминот** — тижорат банклари, банк филиаллари, мини банклар, молиявий жамғармалар;

— **суғурта** — суғурта ташкилотлари;

— **консалтинг** — ахборот — маълумот таъминоти, консалтинг, маркетинг ва инжиниринг фирмалари;

— **коммуникация** — телефон, телефакс, телеграф, интернет ва бошқалар;

— **таълим** — бизнес мактаблар, коллежлар, малака ошириш марказлари ва бошқалар.

Ислохотларнинг дастлабки йилларидан бошлаб Ўзбекистон Республикаси Президенти ва Ҳукумати томонидан фермер хўжаликларини самарали фаолият кўрсатишини таъминлаш мақсадида инфратузилма субъектларининг шохобчаларини ташкил этиш ва ривожлантиришга қаратилган зарур ҳуқуқий — меъёрий ҳужжатлар ишлаб чиқилди. Аммо, инфратузилма субъектларининг шохобчаларини ҳар бир ҳудудда ташкил этиш, уларни зарур техника ва жиҳозлар ҳамда малакали кадрлар билан таъминлаш муайян харажат ва маълум бир вақтни талаб этмоқда.

Шунинг учун Ўзбекистон Республикаси Президенти ва Ҳукуматининг қарорларига кўра, тегишли вазирлик, компания, тижорат банклари ва маҳаллий ҳокимият органлари қишлоқ ҳудудларида хизмат кўрсатиш ва таъминот бўйича инфратузилма субъектларини ташкил этиш билан бир вақтда ушбу шохобчаларга имтиёзлар (солиқ ундирилиши, имтиёзли кредитлар олиш ва бошқалар) ҳам берилмоқда. Ушбу имтиёзлар қишлоқдаги иқтисодий ислохотлар давлат томонидан бошқарилиб, субъектларнинг бошланғич фаолиятлари самарали йўлга қўйилишида амалий ёрдам кўрсатилаётганлигини ифодалайди.

Қишлоқ ҳудудларида бозор ва ишлаб чиқариш инфратузилмаси шохобчаларининг ривожланиши ўз навбатида

ижтимоий инфратузилма субъектларининг ҳам барқарор ривожланишини таъминлайди. Ижтимоий инфратузилма субъектларининг асосий қисми ислохотнинг бошланғич йилларида давлат тасарруфидан чиқарилган ёки хусусийлаштирилган бўлса — да, фермер хўжаликларини иқтисодий барқарор ривожлантирилиши пировард натижада ижтимоий соҳа объектларини ривожланишига сабаб бўлмоқда.

Иқтисодиётни эркинлаштириш, аграр соҳада ислохот билан боғлиқ тадбирларни жадаллаштириш пировард натижада инфратузилма субъектларининг ташкил этилиши ва ривожланишига ижобий таъсир кўрсатмоқда.

Қишлоқда фермер хўжаликларини устувор йўналиш сифатида ривожлантириш Концепцияси ва уни амалга оширишга қаратилган дастурларни қабул қилиниши соҳада маҳсулот ишлаб чиқариш, тайёрлов, қайта ишлаш, хизмат кўрсатиш, таъминот, савдо — сотиқ, молиявий ва тижорат тизимини ўз ичига олган янги, самарали йўналишларини бозор тамойиллари асосида ташкил этиш ва ривожлантиришни талаб эта бошлади.

Натижада фермер хўжаликларига турли йўналишда хизмат кўрсатишга ихтисослашган мини банклар, муқобил машина — трактор парклари, сувдан фойдаланувчилар уюшмалари, минерал ўғит ва ёнилғи — мойлаш материалларини тақсимлаш каби шохобчалар ташкил этилиб, ривожлантирила бошланди.

Маълумки, ҳар қандай инфратузилма субъекти қишлоқдаги кичик ва хусусий тадбиркорларнинг ишлаб чиқариш — иқтисодий фаолиятини самарали йўлга қўйилишини таъминлайди.

Иқтисодиётни эркинлаштириш жараёнида фермер хўжаликларини ҳам самарали фаолият кўрсатишини таъминлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президенти ва Ҳукуматининг қишлоқда инфратузилма субъектларини ташкил этиш ва ривожлантиришга қаратилган қарорлари ҳамда бошқа ҳуқуқий — меъёрий ҳужжатлари қабул қилиниб, уларда вазирлик, компания, тижорат банклари ва маҳаллий ҳокимият органларига қишлоқ ҳудудларида хизмат кўрсатиш ва таъминот бўйича инфратузилма субъектларини ташкил этиш тадбирларини амалиётга жорий қилишдаги вазифалари белгиланди.

Аммо, ҳар бир туман ёки қишлоқ ҳудудида инфратузилма субъектларининг шохобчаларини ташкил этиш, уларни зарур техника ва жиҳозлар ҳамда малакали кадрлар билан таъминлаш муайян молиявий қўллаб — қувватлаш маълум бир муддатни талаб

этади.

Шу талабдан келиб чиқиб, тадқиқот олдига энг асосий вазифалардан бири қилиб қишлоқ хўжалигига хизмат кўрсатувчи инфратузилма шохобчалари фаолиятининг ҳозирги даражаси чуқур таҳлил қилиниб, ишлаб чиқариш инфратузилма субъектларининг самарали фаолият кўрсатишини таъминлаш, қишлоқда инфратузилма субъектларининг моддий-техника таъминотини мустаҳкамлаш, қишлоқ ҳудудлари ва туман миқёсида инфратузилма субъектларини ташкил этишнинг мақбул моделини ишлаб чиқиш, ривожланган давлатларда инфратузилма субъектларини қишлоқ хўжалигини ривожланишидаги тутган ўрни ва аҳамиятини таҳлил қилиб, унинг ижобий механизмларини республикамиз қишлоқ хўжалигига жорий қилиш бўйича тавсиялар ишлаб чиқилди.

1. ҚИШЛОҚДА БОЗОР, ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ВА ИЖТИМОЙ ИНФРАТУЗИЛМА ОБЪЕКТЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ОБЪЕКТИВ ЗАРУРИЯТИ

Инфратузилма латинча «Infrastructure» сўзидан олинган бўлиб, «инфра» асос, қуйи ва «структура» — тузилиш, жойлашиш каби маъноларни англатиб, ишлаб чиқариш жараёнининг шарт-шароитларни таъминловчи тармоқлар мажмуини англатади. Жаҳон тажрибасида инфратузилма тушунчаси XX—аср бошларида биринчи бор «зарур ёрдамчи объектлар ва иншоотлар мажмуаси» сифатида муомалага киритилган бўлса, Фарб давлатларида 1940 йилларга келиб инфратузилма «ишлаб чиқариш соҳаларининг фаолиятига зарурий шарт-шароитлар яратувчи» субъектларнинг яхлит бир таркиби сифатида қўлланила бошланди.

Инфратузилма субъектлари ҳар қандай иқтисодий тизимнинг асосий таркиби ҳисобланиб, кўрсатаётган турли йўналишдаги хизматлари билан барча тармоқ ва соҳаларнинг иқтисодий барқарор ривожланишида асосий пойдевор ҳисобланади.

Инфратузилма субъектлари қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш муносабатлари ва қишлоқни ижтимоий—иқтисодий ривожлантиришнинг асоси ҳисобланиб, хизмат кўрсатиш ва таъминот тизимидаги корхоналар фаолиятини ривожлантирмасдан иқтисодиётнинг йирик тармоғи — қишлоқ хўжалигида иқтисодий барқарор ўсиш суръатларини таъминлаш асосида қишлоқ хўжалиги корхоналари ва деҳқонларнинг даромадларини кўпайтириш мумкин эмас.

Инфратузилма субъектлари республикамиз қишлоқ туманларидаги ишлаб чиқариш, ижтимоий ва иқтисодий жараёнларни тўла қамраб олиб, ташкилий—иқтисодий, ижтимоий, ҳуқуқий, ахборот, экология, бошқарув ва бошқа турдаги хизматлар кўрсатиш фаолиятини ўз ичига олади, энг асосийси — ишлаб чиқариш жараёнига бевосита ижобий таъсир кўрсатмоқда.

Қишлоқ хўжалигида инфратузилма субъектлари унинг вазифаси, йўналиши ва хизмат кўрсатиш даражасига қараб айрим тадбиркор шахслар ёки гуруҳлар томонидан, баъзи ҳолатларда эса давлат томонидан ёки бевосита унинг иштирокида ташкил этилмоқда. Чунки қишлоқ хўжалигида товар маҳсулот ишлаб чиқаришни юқори суръатларда ўсишига эришиш учун инфратузилма субъектларини ташкил этиш ва ривожлантиришга

бошланғич босқичда йирик миқдорда сармоя киритилиши талаб этади. Инфратузилма субъектларига сарфланган сармоя босқичма — босқич олиниб, сарфланган сармоя нафақат бевосита тадбиркорлар ҳисобига, балки барча иштирокчиларга (фермер, корхона эгаси ёки ҳомий ташкилот ва маҳаллий давлат органи) қайтади.

Маълумки, қишлоқ хўжалигида инфратузилма субъектлари ўзаро иқтисодий муносабатларда бажарадиган вазифалари, мақсадлари ва фаолият йўналишларида бир нечта таркибий унсурларни бирлаштириб, умумий тизимда **инфратузилма субъектлари мажмуасини** ҳосил қилади.

Инфратузилма субъектлари мажмуаси тўртта белги бўйича таснифланади, жумладан:

1. Ишлаб чиқариш жараёнига таъсир даражаси;
2. Ҳудудий жойлашиши;
3. Тармоқ нуқтаи назари;
4. Мақсадли фаолият йўналиши.

Бозор муносабатларини шаклланиши ва ривожланиши даврида қишлоқ хўжалигида инфратузилма субъектлари ишлаб чиқариш, ижтимоий, институционал, шахсий, экологик ва бозор субъектлари сифатида алоҳида фаолият кўрсатсада, улар ўзаро муносабатларда бир — бирига боғлиқ равишда шаклланади ва ривожланади (1 — расм).

Манба: Ч.Муродов. Ўзбекистон иқтисодий эркинлаштириш шароитида бозор инфратузилмасининг ривожланиши. (Аграр сектор мисолида). Иқтисод фанлари доктори илмий даражасини олиш учун диссертация. Тошкент 2001 йил.

1 — РАСМ. ИНФРАТУЗИЛМА МАЖМУАСИНИНГ ТУЗИЛИШ ТАРКИБИ.

Ишлаб чиқариш инфратузилмаси қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариладиган истеъмол озиқ — овқат маҳсулотлари ва бошқа турдаги товарларни тайёрлаш, сақлаш, қайта ишлаш, ўраш, қадоқлаш, жойлаштириш, ўраладиган идишлар билан таъминлаш, ташиш, таъминот ва таъмирлаш ҳамда сотиш каби хизматлар кўрсатувчи ташкилот ва корхоналар мажмуасини ташкил этади.

Тадқиқот натижаларига кўра, мазкур инфратузилма субъектлари «иқтисодий эркинлаштириш жараёнида қишлоқдаги барча хўжалик субъектларининг ишлаб чиқариш жараёнида бевосита эмас, балки билвосита қатнашиш асосида ишлаб чиқаришни мунтазам ва бир маромда фаолият кўрсатиши ҳамда барқарор ривожланиши учун зарур шарт — шароитлар яратиб беради».

Ижтимоий — маиший инфратузилма субъектлари қишлоқ фуқароларининг ижтимоий, маънавий, маданий, маърифий, илмий ва бошқа фаолият йўналишлари, фуқароларнинг ўзаро муносабатларини бир — бирларига боғлаш ва алоқасини таъминлаш ҳамда ривожлантиришга хизмат кўрсатувчи тармоқ ва субъектлар мажмуидан иборат. Ижтимоий инфратузилма субъектлари қишлоқ аҳолисининг турмуш даражасини белгилайдиган уй — жой қурилиши, соғлиқни сақлаш, таълим, жисмоний тарбия ва спорт, махсус алоқа, транспорт, умумий овқатланиш хизматлари, умуман аҳолининг ҳар томонлама ривожланишига ижобий таъсир этувчи бошқа соҳаларни ўз ичига олган ва боғловчи тизим сифатида фаолият кўрсатади.

Институционал инфратузилма субъектлари қишлоқ хўжалигини юритиш ва фаолиятини ташкил этиш, давлат томонидан бошқаришни амалга ошириш билан боғлиқ ташкилий жараёнларни ўз ичига олади. Институционал инфратузилма субъектлари бошқарувчи ролда хизмат кўрсатади ва бошқарувчилик вазифалари даражасида қишлоқ хўжалигининг ҳудудий, тармоқ ва ишлаб чиқариш қисмларига бўлинади.

Экологик инфратузилма субъектлари бевосита қишлоқ хўжалигида табиат, атроф — муҳит, атмосфера ифлосланиши олдини олиш, тоза ичимлик суви билан таъминлаш, қишлоқ фуқароларини табиат ва атроф — муҳитга бўладиган салбий таъсирларини камайтириш бўйича ваколатли давлат органлари, муҳандислик иншоотлари ва лабораториялари, шунингдек экология билан шуғулланадиган халқаро ва ижтимоий ташкилотлардан иборат. Экологик инфратузилма субъектлари қишлоқ хўжалигида янги ўзлаштириладиган ер майдонлари ва қишлоқ ҳудудларини индустриал ривожлантириш натижасида вужудга келади. Инфратузилма субъектлари фан — техника тараққиёти натижасида юзага келаётган салбий оқибатларни камайтириш асосида табиатнинг мусаффолигини сақлаш, энг асосийси қишлоқдаги чекланган суғориладиган ер ва сув ресурсларидан янада самарали

фойдаланиш, бу борада халқаро миқёсида ўзаро ҳамкорликда фаолият юргизишни ўз ичига олади.

Шахсий инфратузилма субъектлари ўз моҳиятига кўра, ҳар бир фуқаронинг маънавий, тадбиркорлик, касбий ва бошқа фаолиятларидан иборат бўлган «инсон капитали» ҳисобланади. Шахсий инфратузилма қишлоқ хўжалигида товар маҳсулотлари етиштирувчи ҳар бир аъзонинг меҳнاتини ҳисобга олиш, унинг касбий қобилияти ва бажарадиган ишларининг сифатини (тайёргарлик даражасини) қамраб олади.

Тарихдан маълумки, ҳар бир давр ўзига хос инфратузилма субъектларини фаолият кўрсатишига шароит яратади. Қишлоқ хўжалиги иқтисодийёти давлат томонидан тартибга солинган тизимдан бозор муносабатларига асосланган тизимга ўтиш инфратузилма субъектлари мажмуида муҳим ташкилий — иқтисодий ва ҳуқуқий ўзгаришлар бўлишини талаб этди. Бу ўзгаришлар мавжуд инфратузилма субъектларининг янги шакллари, йўналиши ва усуллари ташкил қилинишида кўзга ташланмоқда.

Қишлоқ хўжалигида бозор муносабатларининг шаклланиши ва ривожланишини асосий талабларидан бири — турли мулкчилик ва хўжалик юритиш шаклидаги хўжалик субъектларини ташкил этилиши ва тенг ҳуқуқда фаолият кўрсатиши ҳисобланади. Республикамиз қишлоқ хўжалигида ушбу талаб амалга оширилиши ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилма субъектлари билан мутаносиб равишда бозор инфратузилмаси субъектлари ҳам шакллантирила бошланди. Бу бирмунча мураккаб ва муайян вақтни талаб этадиган жараён бўлиб, қишлоқда бозор инфратузилмаси субъектларининг иқтисодий ва ҳуқуқий механизмларини, жумладан ўзаро ҳамкорликда фаолият юритаётган ташкилот ва институтларни ҳам ташкил этиш; хўжалик субъектлари муносабатларини тартибга солувчи умумий тартиб — қоида, қонунлар ва меъёрий ҳужжатлар ишлаб чиқиш ҳамда қабул қилиш, ушбу субъектларда меҳнат қилишга қодир бўлган малакали касбий маҳоратга эга бўлган мутахассисларни тайёрлаш зарур эди. 1990 йилдан бошлаб бозор инфратузилмаси субъектлари бозор муносабатларига ўтишда зарур бўлган хизмат кўрсатиш соҳалари мажмуасида, жумладан тижорат, улгуржи корхоналар, савдо — сотиқ кооперативлари, товар биржалари, ярмаркалар, ахборот — маълумот марказлари сифатида ташкил этила бошланди.

Бозор инфратузилмаси субъектларини республикамизда

шаклланиши ва ривожланишига давлат томонидан катта эътибор берилди. Бу борада Республика Президенти И.А.Каримов хўжалик юритувчи субъектлар ўртасида ўзаро муносабатларни таъминлайдиган муҳит, яъни бозор инфратузилмаси субъектларини ташкил этиш асосий вазифалардан бири эканлигини таъкидлади. Бунда маъмурий буйруқбозлик тизимидаги иқтисодий муносабатлар механизми ўрнига бозор муносабатлари механизмни жорий этиш ва шу асосда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқарувчилар ҳамда истеъмолчилар манфаатларини уйғунлигини таъминлаш асосида хўжалик алоқаларини ҳар томонлама ривожлантириш; товар, сармоя, иш кучи ва бошқа унсурларни шакллантириш асосида бозор инфратузилмасини вужудга келтириш; бозор шароитида ишлай оладиган малакали кадрлар тайёрлаш, энг асосийси, стратегик жиҳатдан устивор йўналишлардан бири сифатида бозор хизмати тармоқларини шакллантириш ва ривожлантириш мақсадида тижорат банклари тармоғи, замонавий молия ва солиқ тизими, аудит, суғурта воситаси ва биржа фаолиятини ривожлантирмасдан қишлоқ хўжалигини барқарор ривожлантириш мумкин эмаслиги кўрсатиб ўтилди.

Бозор инфратузилмаси субъектлари таркибига кирадиган ташкилот ва муассасалар ўртасидаги ўзаро ҳамкорликни самарали йўлга қўйиш асосида қишлоқ хўжалигида бозор муносабатларини шакллантириш ва ривожлантириш мумкин. Ушбу тадбир бозор инфратузилма субъектларини қишлоқ ҳудудлари бўйича жойлаштириш билан бир қаторда улар томонидан янги қўшимча иш ўринларини яратилишига ҳам асос бўлади.

Бозор инфратузилмаси субъектлари таркибига қуйидаги ташкилот, идора ва муассасалар киради: монополиядан чиқариш ва рақобатни ривожлантириш давлат қўмитаси; иқтисодий ночор корхоналар ишлари қўмитаси; биржалар (товар — хом ашё, кўчмас мулк, меҳнат, фонд ва ҳ.к.) ҳамда уларнинг таркибида иш юритадиган брокерлар, маклерлар ва агентлар хизматлари; савдо — тижорат марказлари, савдо уйлари, савдо — саноат палаталари, ташқи савдо фирма ва бирлашмалари; улгуржи, чакана савдо ва бошқа турдаги барча савдо ташкилотлари; ким ошди савдоси ўтказувчи идора ва ярмарка (кўчмас мулк, қимматли қоғозлар, товар, хом — ашё ва ҳ.к. бўйича); марказий, тижорат, тармоқ ва хусусий банклар; лизинг ва инжиниринг бўйича муассаса ва ташкилотлар; маркетинг маслаҳати ва менежмент марказлари;

тижорат ва бизнес мактаб (инкубатор)лари; мутахассисларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш муассасалари, (марказлар, кичик корхоналар; меҳнат бандлиги билан шуғулланувчи ташкилотлар; тижорат ва илмий — техника ахборотлари марказлари; реклама бюрolari; турли суғурталар бўйича хизмат кўрсатиш муассасалари; солиқ тизими идоралари ва инспекциялари; божхона тизими идоралари; аудиторлик хизмати компания ва фирмалари; консалтинг хизмати муассасалари; касаба уюшма иттифоқ ташкилотлари; лойиха смета тузиш бюрolari; даллолик (маклер) ва дилер хизмати муассасалари; нотариал идоралари; адвокатура идораси; тадбиркорлик уюшмаси; инвестиция жамғарма компаниялари; холдинг компаниялари; ломбард; агрофирма; кредит кооперативлари; кредитлар иттифоқи; истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш жамиятлари; истеъмолчилар жамияти ва шунга ўхшаш барча хўжалик юритиш субъектлари ва жисмоний шахслар ўртасида содир бўладиган бозор муносабатларини ташкил этувчи ва мувофиқлаштирувчи муассасалар ҳисобланади.

Бизнинг фикримизча, қишлоқ ҳудудларида ишлаб чиқариш, бозор ва ижтимоий инфратузилма субъектларини ривожлантириш энг аввало:

- қишлоқ ҳудудларида қишлоқ хўжалиги ва унга хизмат кўрсатиш ҳамда таъминот йўналишидаги соҳалар ўртасида мустаҳкам иқтисодий алоқани йўлга қўйиш;

- етиштирилаётган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг нобудгарчилигини камайтириш;

- хизмат кўрсатиш ва таъминот тизимида рақобат муҳитини яратиш асосида қишлоқ хўжалиги тармоғини барқарор ривожланишини таъминлаш;

- қишлоқ ҳудудларида доимий янги иш ўринларини ташкил этиш асосида бандлик даражасини ошириш;

- қишлоқ меҳнаткашларининг яшаш даражалари ва даромадларини ошириш билан объектив зарур ҳисобланади.

Юқоридаги изоҳларга асосан шуни таъкидлаш лозимки, инфратузилма субъектларининг самарали фаолияти иқтисодий тизимнинг муҳим таркибий қисмларидан бири бўлиб, улар томонидан кўрсатиладиган турли йўналишдаги хизматлар туфайли қишлоқ хўжалиги ва унга боғлиқ бўлган барча тармоқ ҳамда корхоналарнинг ўзаро ҳамкорлиги горизонтал ва вертикал асосда мустаҳкамланади.

Ишлаб чиқариш, ижтимоий ва бозор инфратузилма

субъектларининг фаолиятини самарали йўлга қўйиш асосида:

- иқтисодийнинг йирик тармоғи ҳисобланган қишлоқ хўжалигини бошқа тармоқлар билан ўзаро ҳамкорлигини мустаҳкамланиши;

- иқтисодий муносабатлар тизимида соҳалар ўртасида ўзаро манфаатдорликни таъминланиши;

- қишлоқ хўжалигини ва унга турдош бошқа соҳаларни ҳам мутаносиб ҳолда ривожланиши;

- хизмат кўрсатиш ва таъминот соҳаларида ўзаро рақобат муҳитини шаклланиши натижасида етиштирилаётган маҳсулотнинг миқдори ва сифатини яхшилашга бўлган моддий манфаатдорликнинг ошиши;

- етиштирилаётган маҳсулотларнинг нобуд бўлиш миқдорини кескин камайтириш;

- мамлакат миқёсида касбий малакали кадрлар тайёрланишига асосий пойдевор яратилиши;

- қишлоқ ҳудудларида қўшимча янги иш ўринларини яратилиши натижасида меҳнатга қобилиятли фуқароларни доимий иш билан таъминланиши;

- қишлоқ меҳнаткашларини яшаш ва дам олиш даражаларининг ошиши натижасида самарали меҳнат қилишга бўлган интилишнинг ўсиши;

- қишлоқ меҳнаткашларининг даромадларини кўпайтириш;

- пировард натижада ишлаб чиқаришнинг самарадорлигини ошириш билан изоҳланади.

Қишлоқ хўжалигини барқарор ривожланиши — бу мамлакат миқёсида аҳолининг яшаш даражаси ва даромадини ўсишига олиб келади. Инфратузилма мажмуаси қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш кооперациясини шаклланиши ва ривожланишини таъминлайди, ишлаб чиқаришда меҳнаткашлар сонини камайтириш ва аксинча хизмат кўрсатишда ходимлар сонини кўпайтиради ҳамда пировард натижада ишлаб чиқаришнинг барча бўғинларидаги қатнашчилар ўртасидаги алоқаларни мустаҳкамлайди.

Ўтган йиллар ичида қишлоқда бозор, ижтимоий ва ишлаб чиқариш инфратузилма субъектларининг самарали фаолият кўрсатишини таъминлаш мақсадида давлат томонидан иқтисодий қўллаб — қувватлаш тизими амалиётга жорий қилиниб, у давр талабларига мувофиқ равишда такомиллаштирилиб боришмоқда. Мамлакатимизда бевосита шакланган ишлаб чиқариш ва

ијтимоий инфратузилмалар субъектлари сақлаб қолинган ҳолда бозор муносабатларига хос бўлган инфратузилма субъектларини шакллантириш ва ривожлантириш иқтисодий ислохотларнинг асосий йўналишларидан бири ҳисобланади.

Дастлабки босқичда республикамизда асосий эътибор институционал инфратузилмани такомиллаштириш, айрим турдаги ијтимоий инфратузилма субъектларини хусусийлаштириш, ишлаб чиқариш ва бозор инфратузилмаларини ривожлантиришга қаратилганлиги стратегик жиҳатдан танланган йўлнинг тўғрилигини билдирмоқда.

Ўзбекистон Республикасининг қишлоқ хўжалигига, хусусан қишлоқ ҳудудларида дастлаб иқтисодиётни эркинлаштириш жараёнларига мос ҳуқуқий ва ташкилий асослар ишлаб чиқилиб, улар давр талабидан келиб чиққан ҳолда доимий такомиллаштирилиб борилди; инфратузилма субъектлари ўртасида ўзаро рақобат муҳити шакллантирилди; инфратузилманинг хусусий субъектларига имтиёзлар ва имкониятларни ўз ичига олувчи ҳуқуқий ва иқтисодий механизмлар яратилди ва бу тизим такомиллаштирилмоқда; давлат томонидан инфратузилма субъектларига кирадиган корхоналарнинг монополь бошқарувига чек қўйилиши бўйича зарур меъёрий — ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинди.

Республикамиз қишлоқ хўжалигида инфратузилма тармоқларини шакллантириш ва ривожлантириш учун — молиявий маблағлар таъминоти асосий масала ҳисобланади. Ҳозирги вақтда қишлоқдаги тадбиркорлар ёки фермер хўжаликлари инфратузилма субъектларини ташкил этиш ёки ривожлантириш учун халқаро ташкилотлар; тижорат банклари; турли молиявий жамғарма ёки уюшмалардан маблағларни жалб қилмоқдалар.

Ўзбекистонда амалга оширилаётган иқтисодий ислохотларнинг босқичларига мос ҳолатда инфратузилма субъектлари қуйидаги босқичларда шаклланди ва ривожланиши давом этмоқда, яъни:

Биринчи босқич (1991–1995 йиллар) — инфратузилманинг янги субъектларини шакллантириш ва мавжудларини ривожлантиришнинг ташкилий, иқтисодий ва ҳуқуқий механизмларини ишлаб чиқилиб, услубий ва концептуал тадбирлар тадбиркорларнинг эҳтиёжларини қондириш, тадбиркорлик асослари бўйича мутахассисларни тайёрлаш, ўқитиш ва қайта касбий тайёрлаш, савдо — тижорат тузилмаларини хусусийлаштириш, агрохизмат, биржа, хизматлар бозорини ва

ташқи иқтисодий фаолият тузилмалари шаклланди.

Иккинчи босқич (1996–1999 йиллар) — инфратузилма субъектлари мажмуасининг шаклланиши ва улар фаолияти ривожлантирилиб, бу босқичда иқтисодиётда пул — кредит механизмлари такомиллаштирилди, қишлоқ хўжалигининг барча соҳаларини молиялаштириш ва кредитлаштиришга ихтисослаштирилган янги турдаги тижорат банклари ва турли молиявий жамғармалар ташкил этилди. Бу босқичда молиявий институтлар томонидан микрокредитлар берилиши кичик ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришда муҳим аҳамиятга эгаллиги билан ажралиб туради.

Шунингдек, ушбу йилларда бозор инфратузилмасининг таркибий субъектлари — “Тошкент” фонд биржаси, товар хом — ашё, меҳнат, валюта, кўчмас мулк, кўп тармоқли агросаноат биржалари ва уларнинг филиаллари ташкил этилди.

Ушбу босқичда ишлаб чиқариш, бозор ва ијтимоий инфратузилма субъектларининг шаклланиши ва ривожланиши қишлоқда ҳақиқий мулкдорлар синфи — фермер хўжаликларини ривожланишига ижобий таъсир кўрсатди.

Учинчи босқич (2000–2003 йиллар) — бу босқич бевосита Ўзбекистон қишлоқ хўжалигида иқтисодий ислохотларни янада чуқурлаштириш ва эркинлаштиришнинг бошланиши билан боғлиқдир. Ушбу босқичда қишлоқ хўжалиги иқтисодиётига хизмат қиладиган институтлардан ташкил топган мустаҳкам тизим яратилди. Бунда молия ва банклар фаолиятини самарали йўлга қўйиш, бозор инфратузилмаси фаолиятини эркинлаштириш, бошқа инфратузилма субъектлари ўртасида бозорга мос ҳақиқий рақобат муҳити яратилиб, уларнинг фаолияти такомиллаштирилди.

Тўртинчи босқич (2004 йил ва ундан кейинги йиллар) — қишлоқда иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш, инфратузилма субъектларини шакллантириш ва ривожлантириш, жумладан, агрофирмаларни ташкил этиш ва ривожлантиришга катта эътибор қаратилиши натижасида, шунингдек, агросаноат мажмуида олиб борилаётган таркибий ўзгаришлар иқтисодиётнинг барча тармоқларида ишлаб чиқариш ва иқтисодий салоҳиятини оширишга сезиларли даражада таъсир кўрсатмоқда.

Бироқ, қишлоқда ишлаб чиқариш ва бозор инфратузилмаси субъектларининг ривожланиш даражасининг пастлиги, қишлоқ хўжалигининг ишлаб чиқариш жараёнида иштирок этаётган субъектлар ўртасидаги иқтисодий муносабатларнинг

сельскохозяйственная
библиотека

барқарорлигини таъминлашда маълум номутаносибликларга сабаб бўлмоқда. 2002 йилда Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги томонидан Республикамизнинг барча ҳудудларида ўтказилган ушбу сўровномада фермер хўжаликлари ўз фаолиятлари давомида ишлаб чиқариш ва бозор инфратузилмаси субъектларининг фаолиятидан қониқмасликлари, улар томонидан кўрсатилаётган хизматларнинг сифати паст ва аксинча, нархининг юқорилиги, ўз маблағларини тижорат банкларидан олишдаги муайян қийинчиликлар тўғрисида фикр билдиришган (1 – жадвал).

Жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, Республикамиз қишлоқ ҳўжалигига хизмат кўрсатиш ва таъминот йўналишида инфратузилма субъектларининг фаолияти учун зарур бўлган ҳуқуқий, иқтисодий ва молиявий механизмлари яратилган. Лекин, юқорида таъкидланганидек, мавжуд инфратузилма субъектларининг фаолияти иқтисодиётни эркинлаштириш ва бозор муносабатларини чуқурлаштириш талабларига тўлиқ жавоб бермайди. Бу энг аввало инфратузилма субъектлари томонидан амалга оширилаётган хизматларнинг пастлиги, улар ўртасида мавжуд номувофиклик ва номутаносибликда намоён бўлмоқда.

Бизнинг фикримизча, бугунги кунда қишлоқда фаолият юритишни бошлаётган инфратузилма субъектларини малакали ходимлар билан таъминлаш, уларнинг моддий – техника базасини ривожлантириш ва хизмат кўрсатиш сифатини яхшилаш тадбирларига амалий ёрдам кўрсатишда давлат томонидан иқтисодий қўллаб – қувватлашни кучайтириш мақсадга мувофиқ. Республикамизда яқин истиқболда инфратузилма субъектларини ривожлантириш асосида қишлоқдаги меҳнатга лаёқатли аҳолининг 30 фоизигачасини инфратузилма субъектларида меҳнат қилишларини таъминлаш стратегик жиҳатдан муҳим вазифалардан бири ҳисобланади.

1—ЖАДВАЛ. ФЕРМЕР ХЎЖАЛИКЛАРИ ФАОЛИЯТИДАГИ АСОСИЙ МУАММОЛАР (% ҲИСОБИДА)

МТП	Сүтөрүш үчүн сунулган үзүмдөгү бактада берилген өсүмдүктүн өсүмдүктү берилген өсүмдүктү	Топшунан берилген өсүмдүктүн өсүмдүктү берилген өсүмдүктү	Хисоб-китоб ишканаларында берилген өсүмдүктүн өсүмдүктү берилген өсүмдүктү	МТП хисоб-китоб ишканаларында берилген өсүмдүктүн өсүмдүктү берилген өсүмдүктү	Үтүгү үчүн берилген өсүмдүктүн өсүмдүктү берилген өсүмдүктү	Банк кредитинин өсүмдүктүн өсүмдүктү берилген өсүмдүктү	Махсус өсүмдүктүн өсүмдүктү берилген өсүмдүктү	Махсус өсүмдүктүн өсүмдүктү берилген өсүмдүктү	Ишканаларында берилген өсүмдүктүн өсүмдүктү берилген өсүмдүктү	Мүчөсүз өсүмдүктүн өсүмдүктү берилген өсүмдүктү
Кыргызстан Республикасы	14,7	17,3	17,3	8,0	10,7	6,7	12,0	2,7	1,3	6,7
Бишкек	14,3	17,1	15,7	11,4	10,0	5,7	11,4	4,3	2,9	5,7
Бүткүл	20,0	60,0	28,9	20,0	20,0	2,2	22,2	11,1	4,4	20,0
Жаңы	15,0	21,7	11,7	10,0	8,3	6,7	11,7	3,3	1,7	6,7
Жаңы	28,0	64,5	46,2	17,2	28,0	12,9	28,9	14,0	6,5	0,0
Нарын	33,5	32,9	27,7	10,0	16,8	9,0	31,0	6,5	2,6	21,9
Нарын	20,0	13,3	15,0	10,0	6,7	8,3	10,0	5,0	3,3	5,0
Нарын	30,0	43,8	43,8	28,8	21,3	7,5	18,8	16,3	23,8	0,0
Сүтөрдө	33,7	29,1	58,1	20,9	27,9	22,1	20,9	2,3	3,5	8,1
Сүтөрдө	30,2	28,4	40,6	26,4	24,5	16,0	16,0	12,3	3,8	0,9
Токтогул	23,3	24,4	34,4	11,1	23,3	4,4	28,9	3,3	5,6	1,1
Фаргона	20,0	14,7	13,3	10,7	9,3	5,3	12,0	4,0	2,7	0,0
Хоразми	37,5	30,6	31,3	32,5	17,5	10,6	32,5	9,4	7,5	3,8
Жаңы	26,8	30,7	31,0	17,7	18,0	9,7	21,6	7,5	5,9	1,9
Жаңы	26,8	30,7	31,0	17,7	18,0	9,7	21,6	7,5	5,9	1,9

Манба: Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги томонидан 2003 йилда ўтказилган сўровнома маълумотлари асосид.

2. ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИНИ БАРҚАРОР РИВОЖЛАНТИРИШДА ИНФРАТУЗИЛМА СУБЪЕКЛАРИНИНГ ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ

Қишлоқ ҳудудларида инфратузилма субъектлари шаклланиб ривожланиш даражасига чиқишмоқда. Аммо, улар ўз ҳудудларида рақобат муҳитини ва мулкдорлар синфини яратишда сезиларли мавқеини эгаллай олмаяпдилар. Мавжуд аҳволни ўрганиш мақсадида республикамиз қишлоқ хўжалиги тармоғида ёки қишлоқ ҳудудларида инфратузилма субъектларини ташкил қилиш ҳолати таҳлил қилинди.

Инфратузилма субъектларини ривожлантиришга оид хорижий мамлакатлар тажрибасини ўрганиш, шунингдек Республикамизда амалга ошириладиган иқтисодий эркинлаштириш жараёнида давлатнинг ташкилотчилик ролини юқори бўлиш зарурлигини кўрсатмоқда. Ривожланган мамлакатларда инфратузилма субъектлари томонидан кўрсатиладиган хизматларнинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 60—80 фоизни ташкил қилган ҳолда хизмат кўрсатиш соҳасида иқтисодиётда банд бўлган аҳолининг қарийб 70 фоизи меҳнат қилади, аҳолининг истеъмол харажатлари таркибида эса мазкур соҳа 50—60 фоизни ташкил этади. Аммо, республикамизда бу кўрсаткич 10—15 фоиздан ошмаяпти.

Бугун қишлоқ хўжалигида 99,4 % маҳсулот ишлаб чиқарилиши нодавлат мулк шакллари ҳиссасига тўғри келиб, қишлоқда кўп укладли иқтисодиётнинг асосий субъектлари бўлиб — ширкат, фермер ва деҳқон хўжаликлари ҳисобланади. Қишлоқда шакланган субъектларга сифатли ва кафолатланган хизмат кўрсатиш орқали уларни самарали фаолият кўрсатишини таъминлаш кўп жиҳатдан инфратузилма субъектларининг ривожланишига боғлиқ.

Республикамизда қишлоқ хўжалигида инфратузилма субъектларини шакллантириш ва самарали фаолият кўрсатишини таъминлаш билан боғлиқ жараёнларда давлат томонидан бозор муносабатларига мос ва қишлоқ ҳудудлари ҳамда тармоқнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда жойлаштиришга қаратилган чора — тадбирлар амалга ошириладиганлигини кўрсатмоқда. Жумладан:

— инфратузилма субъектларини ташкил этишда уларнинг юқори самара берадиган ва фаолият кўрсатиши зарурияти мавжуд бўлган жойларда шакллантираётганлиги;

— барча субъектлар учун мақбул ҳудудий жойлашув, тармоқ тузилишидан қатъий назар барча субъектларга хизмат кўрсатишни таъминланаётганлиги;

— белгиланган муддатларда шартномалар бўйича қабул қилинган топшириқларни бажариш борасидаги ишончни тўла шаклланаётганлиги;

— мавжуд субъектларни самарали фаолият юритишини таъминлаш мақсадида иқтисодий рағбатлантириш усуллари, жумладан имтиёзли кредитлар, солиқлар ва бошқа иқтисодий механизмлар жорий этиладиганлигини таъкидлаш мумкин.

Аммо, шу билан биргаликда:

— турли даражада истеъмол маҳсулотлари бўйича талабни кучайиши ва таклифни чекланганлиги шароитида муайян нобарқарорликни юзага келиш хавфининг мавжудлиги;

— инфратузилма субъектлари фаолиятида ихтисослашув ва меҳнат тақсимооти ҳисобига эришиладиган самарадорлик даражасининг пастлиги;

— инфратузилма субъектларини ўз даромадлари доирасида фаолият юргизиши имкониятидан келиб чиққан ҳолда ўз — ўзини маблағ билан таъминламаётганлиги;

— инфратузилма субъектларининг ихтисослашуви ва улар ўртасида ўзаро рақобатнинг шаклланаётганлиги ҳамда монополия ривожланишига барҳам берилмаслиги кўзга ташланмоқда.

Қишлоқ ҳудудларида инфратузилма субъектларини ташкил этишни тартибга солиш муҳим хусусиятга эга бўлиб, истиқболда инфратузилма субъектларини ривожлантиришда уларни ҳисобга олиш зарур бўлади. Ҳар бир инфратузилма субъекти ўзини самарали фаолият кўрсатишини таъминлайдиган ва унга имконият яратадиган ягона тартибга солувчи бозор унсурлари — талаб ва таклиф, баҳо ва рақобат асосида шаклланади. Аммо, аграр соҳада бозор муносабатларининг тўлақонли шаклланмаганлиги ҳам инфратузилма субъектларини ривожланишига асосий тўсиқлардан бири ҳисобланмоқда.

Бозор иқтисодиётига ўтиш жараёнида қишлоқ ҳудудларида инфратузилма субъектлари фаолиятини шакллантириш ва ривожлантиришни фақат маъмурий — буйруқбозлик усуллари билан амалга ошириш мураккаб ва бозор муносабатларига зид усул ҳисобланади. Бизнингча, қишлоқ хўжалигида кредит, солиқ, нарх — наво, хусусийлаштириш, инвестиция ва бошқа

соҳаларда бозор тамойилларига мос иқтисодий сиёсатни олиб бориш орқали барқарор макроиқтисодий муҳитни шакллантириш ва шу асосда инфратузилма субъектларини ривожлантириш энг мақбул ва қулай йўл ҳисобланади.

Маълумки, 1990 йилгача мамлакатимиз қишлоқ хўжалигида асосан давлат ва жамоа хўжаликлари фаолият кўрсатиб, етиштирилган ҳосилни йиғиштириш, ташиш, сақлаш ва дастлабки ишлов бериш тадбирларига аниқ субъектлар хизмат кўрсатган. 1992 йилдан кейин қишлоқда турли мулкчилик ва хўжалик юритиш шакллари кўпайиши натижасида уларни турли соҳаларда хизмат кўрсатиш ва таъминот масаласидаги инфратузилма субъектларига эҳтиёжи туғила бошлади (2 – расм).

1991 йилгача	1992 – 1997 йилгача	1998 – 2000 йилларда	2001 йилдан бошлаб
Совхозлар (давлат хўжаликлари)	Совхозлар (давлат хўжаликлари)	Жамоа хўжаликлари	Ширкат (кооператив) хўжалиги
Колхозлар (жамоа хўжаликлари)	Колхозлар (жамоа хўжаликлари)	Ширкат (кооператив) хўжаликлари	Фермер хўжалиги
Корхоналарнинг ерданчи хўжаликлари	Очиқ турдаги ҳиссадорлик жамияти	Фермер хўжаликлари	Деҳқон хўжалиги
Аҳолининг шахсий томорқа хўжалиги	Епиқ турдаги ҳиссадорлик жамияти	Деҳқон хўжаликлари	Агрофирма
	Корхонанинг ерданчи хўжаликлари	Агрофирма	Уюшма
	Кооперативлар	Очиқ турдаги ҳиссадорлик жамияти	Кооператив
	Агрофирма	Епиқ турдаги ҳиссадорлик жамияти	
	Қишлоқ хўжалиги ижара корхоналари	Давлат хўжаликлари	
	Шахсий томорқа хўжалиги	Деҳқон – фермер хўжаликлари бирлашмаси	

Мана: Тадқиқотлар натижасида муаллифлар томонидан тузилган.

2 – РАСМ. ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИДА ХЎЖАЛИК ЮРИТИШ ШАКЛЛАРИНИНГ ЎЗГАРИШИ

Қишлоқ хўжалигида мавжуд табиий – иқлим, фасллар, тупроқ тузилиши ва бошқа омиллар ишлаб чиқаришни жойлаштириш ва унинг ҳажмини белгилашга қандай таъсир кўрсатса, инфратузилма субъектларини ҳудудий жойлаштириш ва хизмат тури ҳамда ҳажмини белгилашга ҳам бир хил тарзда таъсир кўрсатади.

Инфратузилма субъектларининг ижтимоий ўрнини ҳисобга олган ҳолда Республикаимизнинг барча ҳудудларини ривожланишида муайян ижобий роль ўйнашини ҳисобга олиб, ҳудудларнинг табиий – иқтисодий шарт – шароити, қишлоқ хўжалиги экинларини ихтисослаштириш ва жойлаштириш, аҳолининг ўсиш суръатлари, аҳоли бандлиги ва бошқа омилларини

ҳисобга олган ҳолда инфратузилма субъектларини ташкил этиш мақсадга мувофиқ. Чунки аҳолиси зич ва табиий ўсиш кўрсаткичи юқори бўлган Фарғона водийси билан Сирдарё ёки Жиззах вилоятида инфратузилма субъектларини ривожлантиришга бир хил ёндошиш мумкин эмас. Фарғона водийси вилоятларида ишсизлик муаммосини ҳал қилиш мақсадида қишлоқ жойларида маҳаллий хом ашё: пахта, ғалла, жун, мева – сабзавот ва бошқа қишлоқ хўжалик маҳсулотлари ва маҳаллий қурилиш материалларини бирламчи ёки тайёр маҳсулот сифатига қайта ишлашга ихтисослашган инфратузилма субъектларини ривожлантириш асосида энг аввало ички бозорда талабни ҳар томонлама қондирадиган ва жаҳон бозорида рақобатбардош маҳсулот ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш ҳисобланади. Бунинг учун биринчидан, тўқимачиликка ихтисослашган, жумладан, пахта, ипак, шу каби маҳсулотларни қайта ишлайдиган саноат корхоналарининг қишлоқ ҳудудларида кичик бўлинмаларини ташкил қилишни рағбатлантириш, иккинчидан, инфратузилма субъектлари ёрдамида маркетинг хизмати ва реклама орқали, аввало, МДХ мамлакатларидаги маҳсулот сотиш бозорини қайтадан тиклаш, ва иккинчи босқичда жаҳоннинг бошқа мамлакатлари бозорларидан ўрин эгаллаш талаб этилади. Қишлоқ ҳудудларида аҳолининг меҳнат бандлигини таъминлайдиган, қўшимча иш ўринлари яратадиган инфратузилма субъектларини ташкил этиш ва кўпайтириш учун давлат, нодавлат ва бошқа молиявий маблағлар кўп сарф қилинишини талаб этади.

∴ Бизнинг фикримизча, қишлоқ хўжалигининг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда инфратузилма субъектларини ташкил этиш ва ривожлантиришда қуйидаги омилларни ҳисобга олиш лозим:

- маҳсулот сотишда тўлиқ кафолатни таъминланмаганлиги;
- бозор конъюктураси ҳақида маълумотларнинг етишмаслиги ёки йўқлиги ва бу маълумотларни ҳар мавсумда олиш имкониятининг мавжуд эмаслиги;
- сарфланган молиявий маблағларни қоплаш хавфининг юқорилиги ва бошқа омиллар таъсирида деҳқон ва фермерлар маҳсулот ишлаб чиқаришдан юқори моддий манфаатдорликка эришишга тўлиқ ишонч ҳосил қилмасликлари;
- қишлоқ хўжалиги маҳсулот ишлаб чиқаришига ихтисослашган субъектларга хизмат қилувчи ва тармоқда юқори моддий манфаатдорликка эришишни рағбатлантирувчи

тизимнинг тўлиқ шаклланмаганлиги ҳисобланади.

Ҳозирги вақтда инфратузилма субъектлари қишлоқ хўжалигида бозор муносабатларининг шаклланиши ва ривожланишини, тармоқдаги барча соҳаларнинг, жумладан пахта ва ғалла етиштиришнинг барқарор иқтисодий мустаҳкам бўлишини таъминламоқда. Ушбу ҳолатни қуйидаги омиллар билан изоҳлаш мумкин:

— давлат эҳтиёжи учун харид қилинадиган экинларни экиш ва ҳосилини йиғиштириб олиш билан боғлиқ бўлган барча агротадбир ҳамда ишларга имтиёзли кредит берилмоқда;

— бўлажак ҳосил ихтиёрий равишда суғурта қилиниши белгиланган;

— тайёрлов ёки қайта ишловчи корхоналар, хизмат кўрсатиш субъектларига ички ва ташқи сармояларни жалб қилиш орқали янги иш ўринлари яратилмоқда;

— қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш миқдори фьючерс шартномалари асосида тартибга солинмоқда;

— қишлоқ хўжалиги тармоғида меҳнат қиладиган мутахассислар тайёрланмоқда;

— кредитлаш тизими орқали қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш жараёни молиявий маблағ билан таъминланмоқда;

— қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш ва сотишда ички ҳамда қўшни давлатлар бозорини ўрганиш мақсадида маркетинг фаолияти ташкил этилмоқда;

Маълумки, қишлоқ хўжалик товар ишлаб чиқарувчилар инфратузилма субъектлари билан қанчалик яқин ва мустаҳкам муносабатда бўлишса, уларнинг фаолияти кўпроқ бозор тамойилларига мос келади. Бунинг учун биринчидан, иқтисодий эркинлаштириш шароитида қишлоқ хўжалиги товар маҳсулоти ишлаб чиқарувчилари учун зарур бўлган инфратузилма субъектларини ташкил этиш ривожлантирилса, иккинчи томондан, ушбу хизмат кўрсатиш ва таъминот субъектларида хизмат қиладиган мутахассисларни касбий тайёрлаш ва малакасини ошириш талаб этилади (3 — расм).

Инфратузилма субъектларини ривожлантирилиши қишлоқда кичик ва хусусий тадбиркорликни рағбатлантиради ҳамда бозор тамойилларини тез шаклланишини таъминлайди, жумладан, молия — кредит муносабатларига хизмат қилувчи тижорат банклари ўзларининг бўш молиявий ресурсларини

хўжаликларнинг инвестиция талабларини қондиришга, шунингдек банк ва хўжаликлар ўртасида бозор муносабатларни шакллантириб, молиявий бозорда воситачилик тизимини ва уни тартибга солиш механизмини шакллантиради.

Инфратузилма муассасаси номи	Фаолият йўналиши тури	Эҳтиёжни қондириш даражаси
Бозор инфратузилма субъектлари		
Банк хизмати (Пахтабанк, Ғаллабанк, Микрокредит ва бошқа тижорат банклари)	Пул маблағларини сақлаш ва кредитлаш	Пул маблағларини сақлаш ва кредит таъминоти, хўжалик эҳтиёжи учун ишлатилмади
«Ўқинилоқ хўжалик шашки зини» компанияси ва бошқа ташкилотлар	Техникали азини асосида ижарога бериш	Хўжалик учун зарур бўлган техникаларни шартнома асосида азинида олиниди
«Ўзгиргустурта» компанияси ва бошқа ташкилотлар	Қишлоқ хўжалиги ҳосили ва мулкларини мажбурий ва ихтиёрий сугуртани амалга ошириш	Хўжаликнинг экинлари ҳосили ва турли мол — мулкни мажбурий ва ихтиёрий сугурта қилиш тадбирларини амалга оширади
Солиқ идораси	Ер солиғи, дароҳад солиғи ва бошқа турли тўлов ва ажратмалар	Ернинг балла бонитетига кўра ўрнатилган янгона ер солиғи тўланади. Бағъатлиғида ставкалар бўйича солиқ, ажратмалар ва тўловлар амалга оширилади
Ахборот — консалтинг фирмалари	Турли йўналишда маслаҳат бериш	Бозор субъектларига турли йўналишда консалтинг хизматини кўрсатиш
Аудитор фирмалари	Хўжалик молиявий фаолиятини таҳлил	Хўжаликларга молиявий фаолиятини таҳлил қилишда аудиторлик хизматини кўрсатиш
Лойиҳа — смета бюралари	Лойиҳа ва смета тузиш ишларини ташкил этиш	Хўжаликларни ичкилик суғи, газланитириш, турли қурилиш объектларини лойиҳалаш ва смета тузиш ишларида хизмат кўрсатиш
Агрофирма	Хўжаликларга тижорат ишларида амалий ердам кўрсатиш	Хўжаликларда маҳсулот етиштириш бўйича фьючерс шартномаларини тузиш, экспорт, тижорат масалаларида амалий ердам кўрсатиш
Ишлаб чиқариш инфратузилма субъектлари		
МПП ва муқобил МПП	Механизация хизмат кўрсатиш	Қишлоқ хўжалиги корхоналари, деҳқон ва фермер хўжаликларига механизация бўйича хизмат кўрсатиш
СФУ	Сув таъминоти бўйича хизмат кўрсатиш	Қишлоқ хўжалигидаги корхоналар, деҳқон ва фермер хўжаликларига сув таъминоти бўйича хизмат кўрсатиш
Минерал ўғит, ENIM ва бошқа ресурслар таъминоти бўйича шохобчалар	Ушбу ресурсларни таъминоти бўйича хизмат кўрсатиш	Қишлоқ хўжалиги товар маҳсулоти етиштирувчиларини ушбу турдаги ресурслар билан таъминлаш бўйича хизмат кўрсатиш
Ветеринария ва зоотехника хизматини кўрсатиш шохобчалари	Ветеринария ва зоотехника хизматини кўрсатиш	Чорва молларига эга бўлган барча хўжалик субъектларига ветеринария ва зоотехника хизматини кўрсатиш
Ижтимоий инфратузилма субъектлари		
Касалхона ва поликлиника	Соғлиқни сақлаш тизинида хизмат кўрсатиш	Аҳолига соғлиқни сақлаш ва тиббий ердам кўрсатиш бўйича хизмат кўрсатиш
Мадааният ва сағьят	Мадааният, маърифат ва маънавиятнинг ривожлантириш	Аҳолининг мадааний эҳтиёжларини таъминлаш, илгирингдек маърифий — маънавий ишларини қўлайитириш бўйича хизмат кўрсатиш
Қўнғилик дам олиш, узум овқатланиш ва сағдо — тижорат шохобчалари	Дам олиш, узум овқатланиш бўйича хизмат кўрсатиш	Қўнғилик дам олиш истироҳат боғлари, узум овқатланиш ва сағдо — тижорат шохобчалари аҳолининг дам олиш ва сағдо — сотиқ ишларига талаб асосида хизмат кўрсатиш

Манба: Тадқиқот жараёнида муаллифлар томонидан тузилди.

3 — РАСМ. ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ КОРХОНАЛАРИ ФАОЛИЯТИДА ИНФРАТУЗИЛМА СУБЪЕКТЛАРИ БИЛАН ЎЗАРО МУНОСАБАТЛАРИ.

Сўнгги йилларда республикамизда олиб борилган иқтисодий ислохотлар натижасида инфратузилманинг субъектлари фаолият юритаётганлигига қарамасдан улар ҳануз бозор шароитида сифатли хизмат кўрсатадиган субъектга тўлиқ айлангани йўқ. Бунга асосий сабаб — инфратузилма субъектлари фаолиятидаги

айрим камчиликлар, жумладан улар кўрсатадиган хизматларни истеъмол қилувчи субъектларда (асосан пахта ва ғалла етиштиришга ихтисослашган фермер хўжаликлари) бозор муносабатлари тамойилларини жорий қилинмаганлиги ҳисобланмоқда.

Республикамизда фақатгина пахта ва ғалла етиштирувчилар учун кафолатланган бозор мавжуд, яъни қишлоқ хўжалик корхоналари етиштирган пахта ва ғалла маҳсулотини аниқ тайёрлов корхоналарига сотадилар. Лекин, бошқа турдаги маҳсулотлар учун аниқ бозорни тўлиқ шаклланмаганлиги натижасида деҳқонлар етиштирилган маҳсулотларини биринчи дуч келганга ёки тадбиркорларга сотиб келишмоқда.

Маълумки қишлоқ хўжалик маҳсулотларини аниқ, ихтисослашган кафолатли бозорларини фаолият кўрсатиши товар маҳсулот ишлаб чиқаришни кўпайтиришни рағбатлантирувчи, нарх — навони бир маромда барқарор туришини таъминловчи ва энг асосийси ниҳоят шу йўналишдаги инфратузилма субъектларини ривожланиши ва янги иш ўринларини ташкил бўлишида муҳим омил ҳисобланади.

Қишлоқ хўжалигида бозор муносабатларини янада такомиллаштириш ва бунга мутаносиб равишда инфратузилма субъектлари фаолиятини ривожлантириш учун, биринчи навбатда, давлат идоралари ва маҳаллий ҳокимият органлари томонидан маҳсулот ишлаб чиқариш, қайта ишлаш, сотиш ҳажмларини белгилаш ва назорат қилиш бўйича ваколат ва вазифаларини функцияларини бозорга асосланган, қишлоқ хўжалиги тармоғини барқарор ривожлантириш учун тегишли шароитлар яратиш ва тармоқни қўллаб — қувватлашга қаратишлари лозим. Улар фермер хўжаликларида етиштирилган барча турдаги маҳсулотларни товар хом — ашё биржалари, уларнинг жойлардаги филиаллари ва брокерлик идоралари ҳамда ташкил этилган доимий ишловчи улгуржи — савдо ярмаркалари орқали эркин сотиш имконини яратишлари зарур.

Давлатнинг бош ислохотчи сифатида инфратузилма субъектларини босқичма — босқич ривожлантириш борасида, қонунлар, Республика Президенти Фармонлари, Вазирлар Маҳкамасининг Қарорлари, қонунлар ва меъёрий ҳужжатлар қабул қилинмоқда. Инфратузилма субъектларининг ҳуқуқий асосларини яратиш борасида 2005 йилгача ўнга яқин қонунлар, Президент Фармонлари, эликдан ортиқ меъёрий ҳужжатлар

қабул қилинган ва улар амалиётда ушбу жараёни ривожлантиришда муҳим манба бўлиб хизмат қилмоқда. Агарда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1995 йил 25 августдаги 344 — сонли «Ўзбекистон Республикасида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ривожланишини қўллаб — қувватлаш Давлат Дастури тўғрисида»ги қарорида инфратузилма субъектларини ривожлантириш масалалари алоҳида бўлимга ажратилган бўлса, «Ўзбекистон Республикасида 2006 — 2010 йилларда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришни жадаллаштириш чора — тадбирлари тўғрисида» Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 17 апрелдаги ПҚ — 325 — сон қарорига кўра, тармоқни ривожлантиришдаги жиддий камчиликлар, хусусан, бандликни ошириш ва аҳоли даромадларини кўпайтириш ҳамда маҳаллий бюджетларни тўлдиришнинг истиқболли манбаи сифатида хизмат кўрсатиш ва сервис имкониятларидан кам фойдаланилмоқда. Хизмат кўрсатиш соҳаси, айниқса, катта капитал маблағ талаб қилмайдиган ва хусусий тадбиркорлик учун жозибадор бўлган кўпгина анъанавий хизмат турлари қишлоқ жойларида суств ривожланмоқда ва қишлоқ аҳолисининг улардан фойдаланиш имкониятлари пастлигича қолмоқда. Бунинг натижасида хизмат кўрсатиш соҳасининг ялпи ички маҳсулотдаги улуши ҳозирча бозор меъзонларига мос келмайди ва уни ривожланган мамлакатларда бу соҳа бўйича эришилган кўрсаткичларга мутлақо таққослаб бўлмайди.

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, Иқтисодиёт вазирлиги ва манфаатдор вазирлик ҳамда идоралар билан биргаликда олий ўқув юртлари ва касб — ҳунар коллежларида хизматлар кўрсатиш соҳаси учун кадрлар тайёрлаш сифатини ошириш, уни ишлаб чиқариш билан интеграциясини чуқурлаштириш белгиланди.

Қарорда алоҳида махсус бўлим қишлоқ хўжалигига бағишланган бўлиб, унда:

— янгидан ташкил этилаётган қирқ мингга яқин фермер хўжаликларида МТП хизматини кўрсатишни яхшилаш, бунинг учун қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари ва МТП лар учун лизинг асосида 10 минг дон қишлоқ хўжалик техникалари етказиб беришни кўзда тутиш;

— қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчиларига сувдан фойдаланиш тизими хизматларини ривожлантириш мақсадида

2010 йилга бориб СФУлар сонини 1600 тага кўпайтириш, сувдан фойдаланишда 10 фоиз сувни иқтисод қилишга эришиш;

– ушбу даврда 1476 та қишлоқ жойларидаги чорвачилик билан шуғулланувчи аҳоли ҳамда чорвачилик фермалари учун зооветеринария хизмат кўрсатиш шароити яхшилаш, бунинг учун 2009 йилда – 98 та; 2010 йилда – 97 та қўшимча зооветеринария пунктларини ташкил қилиш;

– наслдор ҳайвонлар ва паррандалар етиштиришда хизмат кўрсатишни кенгайтириш, шу жумладан:

а) 2009 йилда – 11 та наслчилик хўжаликларини тузиш. Бунинг натижасида 2010 йилга бориб фаолият кўрсатаётган наслчилик хўжаликлари сонини 250 тага етказиш (2005 йилга нисбатан 1,4 фоизга ошириш), ҳар йили 10 минг дона наслдор молларни деҳқон ва фермер хўжаликларига сотишга эришиш;

б) 2009 йилда – 64 та; 2010 йилда – 63 та сунъий уруғлантириш пунктларини тузиш. Сунъий уруғлантириш пунктларини 1,6 мартага ошириб, уларнинг сонини 866 тага етказиш;

– фермер хўжаликларини минерал ўғитлар билан таъминлашни яхшилаш, минерал ўғитлар етказиб берадиган пунктлардан фермер хўжаликларигача бўлган масофасини қисқартириш, фермер хўжаликларига хизмат кўрсатиш тизимини кенгайтириш мақсадида “Қишлоқхўжаликкимё” бирлашмаси қишлоқ ҳудудларида қўшимча минерал ўғитлар сотиш шохобчаларини ташкил этиш;

– фермер хўжаликларига дала шароитида хизмат кўрсатишни яхшилаш мақсадида ёнилғи – мойлаш материаллари сотиш шохобчалари ривожлантириш, техник жихозлаш ва етарли миқдорда ёнилғи – мойлаш материалларини ташувчи махсус техникалар билан таъминлаш. Бунинг учун ташкил этилган ёнилғи – мойлаш материаллари сотиш шохобчалари сонини фермер хўжаликларигача бўлган масофадан келиб чиқиб белгилаш ва хизмат кўрсатиш сифатини яхшилаш;

– қишлоқ хўжалик маҳсулотларини сотиб олиш ва қайта ишлаш ҳажминини кенгайтириш, уларни нобудгарчилигини камайтириш мақсадида қўшимча равишда тайёрлов пунктлари ҳамда қайта ишлаш корхоналарини ташкил этиш.

Юқоридаги қарорда кўриниб турибдики, мамлакатимиз қишлоқ хўжалигини барқарор ривожлантиришда инфратузилма субъектларининг ўрни ва аҳамиятини юқорилигини ҳисобга олиб 2010 йилгача бўлган муддатда улар сонини бир неча

бараварга кўпайтириш белгиланган. Ушбу тадбир пировард натижада қишлоқ хўжалигини иқтисодий барқарор ривожланишини таъминлаш билан бир вақтда тармоқда меҳнат қилаётган деҳқонлар даромадини кескин ошириш имкониятини яратади.

Республикамизда янгидан ташкил этилаётган инфратузилма субъектларини қишлоқ хўжалиги корхоналари билан ўзаро муносабатлари янада такомиллаштирилиб, бозор институтлари кўпроқ қишлоқ жойларидаги кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ривожланишини рағбатлантиришга қаратилиши мақсадга мувофиқ.

3. ИНФРАТУЗИЛМА СУБЪЕКТЛАРИНИНГ САМАРАЛИ ФАОЛИЯТ КЎРСАТИШИГА ТАЪСИР ЭТАДИГАН ОМИЛЛАР ТИЗИМИ

Қишлоқ хўжалигида инфратузилма субъектларини шакллантириш ва ривожлантириш, шунингдек улар фаолиятини бошқариш ва мувофиқлаштириш билан боғлиқ вазифалар амалдаги фуқаролик, хўжалик юритиш, банк, солиқ ва бошқа қонун ҳамда қонун ости меъёрий – ҳуқуқий ҳужжатлар асосида ишлаб чиқилиб амалиётга жорий қилинди.

Қишлоқ хўжалиги туманларида инфратузилма субъектларини шакллантиришдан асосий мақсад – бу маълум бир ҳудудда қишлоқ тадбиркорларининг самарали фаолият кўрсатишига иқтисодий, ҳуқуқий ёки маънавий йўналишларда хизмат кўрсатишни таъминлаш ҳисобланади. Инфратузилма субъектларини ташкил этиш алоҳида хусусий тадбиркорлар, бир гуруҳ фуқаролар ёки айрим ҳолатларда давлат томонидан тўлов қобилияти мавжуд бўлган, бу субъектларнинг фаолият кўрсатиши шу ҳудудда маҳсулот ишлаб чиқаришни ривожлантириш ва пировард натижада аҳолининг даромадини ортишига ижобий таъсир кўрсатиши аниқ бўлган ҳолдагина тузилади.

Ривожланган мамлакатларда давлат қишлоқ хўжалигининг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олиб, қишлоқ хўжалиги инфратузилмасини самарали фаолият кўрсатишини турли имтиёз ва субсидиялар тизими орқали иқтисодий қўллаб – қувватлайди. Республикамиз ҳукумати томонидан фермер хўжаликларини минерал ўғитлар ва ЁММ маҳсулотлари билан таъминловчи шохобчалар фаолият кўрсатишидан бошлаб 3 йил муддатгача

ер ва мулк солиғи тўлашдан, СФУ шоҳобчалари эса қўшилган қиймат, фойда ва мулк солиғи тўлашдан, бошқа йўналишдаги кичик ва хусусий корхоналар бошланғич 2—3 йил даромад солиғидан, кейинги йиллардан бошлаб имтиёзли солиққа тортиш имтиёзи белгиланди. Шунингдек, давлат томонидан қишлоқ хўжалиги техника воситаларининг лизинг тўлови учун имтиёзли субсидиялар ажратиш, МТПлар томонидан фермер хўжаликларига кўрсатиладиган хизматлар қўшилган қиймат солиғидан озод этилди.

Аммо, ташкил этилган инфратузилма шоҳобчаларининг сони ва жойлашиши нисбатан мақбул бўлсада, хизмат кўрсатиш сифати ва самарали фаолият кўрсатиш даражаси мавжуд талаб ва таклиф тамойилларига тўлиқ жавоб бермаяпти. Ҳозирги вақтда, маълумотларга кўра, битта мини банкка ўртача 78—80 та фермер хўжалиги мижоз бўлиб, энг узоқ жойлашган фермер хўжаликлари 30 км. радиусда жойлашган. Бу масофа қўлайлик нуқтаи назаридан тўлиқ мақсадга мувофиқ келади. Шунингдек, ЁММларни сотиш шоҳобчалари энг узоғи — 67 ва энг яқини — 20—25 км, минерал ўғит сотиш шоҳобчалари ҳам мутаносиб равишда — 73 ва 15—20 км тўғри келмоқда.

2005 йил маълумотига кўра, бир фермер хўжалигига муқобил МТП томонидан 377,2 минг сўмлик, сувдан фойдаланувчилар уюшмаси томонидан 312,9 минг сўмлик, қишлоқ хўжалик махсулотларини тайёрлаш корхонаси томонидан 77,1 минг сўмлик, зооветеринария хизмати кўрсатиш шаҳобчаси томонидан 31,6 минг сўмлик, консалтинг фирмаси томонидан 8,6 минг сўмлик хизмат кўрсатилган бўлса, бир фермер хўжалиги томонидан ўртача 1034 минг сўм ЁММ ва 976,8 минг сўм минерал ўғит сотиб олинган. Мавжуд хизмат кўрсатиш даражаси билан инфратузилма субъектларини самарали фаолият кўрсатишини таъминлаш бир мунча мураккаб, яъни инфратузилма шоҳобчаларига фермер хўжаликларининг талаби кўп, аммо инфратузилма шоҳобчалари бошланғич босқичда турли объектив ва субъектив сабабларга кўра самарали фаолият кўрсата олмайдилар.

Тавсиф таҳлилларига кўра, барча турдаги инфратузилма субъектларининг ташкилий механизмларини — турли мулкчилик ва хўжалик юритиш шаклларида фаолият кўрсатиши, малакали кадрлар билан таъминланиши, махсус техника, бино ва йншоотлар ҳамда алоқа воситалари билан таъминланиши каби омиллар ташкил қилар экан.

Иқтисодий механизмларини эса: барча мижозларга пуллик тўлов орқали хизмат кўрсатиш, ўз—ўзининг харажатларини қоплаш ва молиялаштириш ташкил қилса, ҳуқуқий механизмлари—ўз мижозларига шартнома асосида хизмат кўрсатиш ва хизмат кўрсатиш сифатини кафолатлаш омилларидан иборат. Юқорида таъкидланганидек, инфратузилма субъектларининг ушбу механизмларини фаолияти бўйича зарур бўлган меъёрий—ҳуқуқий ҳужжатлар ва тартиблар қабул қилинган ва субъектлар ушбу механизмлар орқали ўз мижозларига хизмат кўрсатмоқдалар.

Аммо, олиб борилган монографик тадқиқотларга кўра, инфратузилма субъектларининг айрим механизмларига тегишли бўлган омиллар тўлиқ таъминланмаган ёки бу омиллар ўз ваколати доирасида хизмат кўрсата олмайдилар. Натижада, баъзи бир омилларда салбий ҳолатларни юзага келиши пировард натижада бошқа механизмларнинг ҳам асосий омилларини самарасиз фаолият кўрсатишларига сабаб бўлмоқда. Жумладан, пахтачилик ёки фермер хўжаликларини алоҳида ҳудудда нисбатан паст ёки ўрта фойдалилик даражасида фаолият кўрсатиши ўша ҳудудда фермер хўжаликларига хизмат қилаётган инфратузилма субъектларини ҳам паст ёки ўрта даражада фаолият кўрсатишига сабаб бўлади. Шунингдек, бозор инфратузилмасининг консалтинг хизмати субъектлари жойларда паст самарада фаолият кўрсатса, баъзи жойларда бу ташкилотнинг фаолият кўрсатишини кўплаб фермер хўжаликлари билмайдилар. Бунга асосий сабаб—малакали кадрлар, махсус алоқа воситалари билан таъминланмаганлик ва ниҳоят, хизмат турларига талабнинг пастлиги бўлиши мумкин. Натижада бу ҳолат фермер хўжаликларининг баъзи бир соҳаларига тегишли амалий маслаҳатлар бера олмаслик, маълумотлар билан таъминламасликка олиб келса, пировард натижада фермер хўжаликларининг барқарор иқтисодий ривожланишига салбий таъсир кўрсатади.

Инфратузилма шаҳобчалари томонидан фермер хўжаликларига хизматлар шартнома асосида кўрсатилади, аммо фермер хўжаликларида бу шартномаларни бажариш даражаси эса ҳозирча нисбатан паст ёки етарли молияий маблағ билан таъминланмаган. Шартнома мажбуриятларини бажарилмаслигига эса асосан томонларнинг жавобгарлиги ва маъсулиятини ҳуқуқий белгиланмаганлиги, амалдаги ўзаро ҳисоб—китоб механизмидаги камчиликлар, моддий техника таъминотидаги

узилишлар, малакали кадрларнинг етишмаслиги ва бошқа омилар сабаб бўлмоқда.

Қишлоқ хўжалигида фермер хўжаликларининг сони кўпаяётганлиги сабабли инфратузилма шохобчаларини ташкил этиш ва уларнинг фаолиятини самарали йўлга қўйиш катта сармоя жалб этишни талаб этади. Жумладан, ҳукумат қарорига кўра, 2004 йилда 244 та ЁММ шохобчаларини ташкил этиш учун «Ўзнефтмаҳсулот» компанияси унитар корхоналарига 1,7–2,0 млрд. сўм (2004 йил баҳосида) талаб этилган. Ҳудди шунингдек, тижорат банклари томонидан мини банкларни ташкил этиш ва замонавий компьютер қурилмалари, алоқа воситалари ва бошқа асбоб ускуналар билан таъминлаш учун катта сарф харажатлар талаб этилган.

Бизнинг фикримизча, мазкур ташкилотларнинг молиявий маблағларини сарфланишига муқобил равишда ҳар бир ҳудудда турли инфратузилма шохобчаларини ташкил этишни иқтисодий рағбатлантириш, яъни жойлардаги мавжуд ресурслардан самарали фойдаланиш, қўшимча имтиёзли кредитлар ажратиш асосида кўрсатилаётган хизматлар турларини кўпайтириш учун қишлоқ тадбиркорлари томонидан инфратузилма шохобчаларини ташкил этиш ва унга эгалик қилиш имкониятини яратиш мақсадга мувофиқ.

Инфратузилма шохобчаларининг самарали фаолият кўрсатишининг асосий кўрсаткичларидан бири — ҳар бир фермер хўжалиги ёки хўжалик субъектларига кўрсатилаётган хизмат тури ва унинг қийматдаги миқдори, шунингдек, фермер хўжаликлари ва бошқа хўжалик субъектлари фаолиятининг пировард натижаси ҳам ҳисобланади. Бугун бу кўрсаткич фермер хўжаликларида қишлоқ хўжалиги экинларининг ҳосилдорлигини ошириш ва сифатини яхшилаш натижасида ялпи даромадни купайтириш ҳисобланмоқда. Маҳсулот таннархининг камайганлиги кўплаб фермер хўжаликларини самарали фаолият юритишини таъминлади.

Фермер хўжаликларини моддий — техника ресурслари бозорида эркин фаолият кўрсатишини таъминлаш, яъни пахта хом ашёси, бошоқли дон ва бошқа турдаги қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш харажатларининг 40 фоизигачасини ташкил этувчи ЁММ, минерал ўғит, кимёвий ҳамда ўсимликларни ҳимоя қилиш воситаларини эркин ҳарид қилиш уларнинг мустақиллигини таъминловчи асосий омилардан бири

ҳисобланади.

Фермерлар ўртасида ўтказилган суҳбатлар маълумотларига кўра, ЁММ сотиш тизимидаги асосий камчилик — бу кўрсатилаётган хизматлар талаб даражасида ташкил этилмаётганлиги ҳисобланади. ЁММ сотиш шохобчаларида ёқилги фақат белгиланган муддатда тарқатилиши, ЁММ олиш учун руҳсатнома тарзида ҳужжат тақдим этишни талаб қилиниши фермер хўжаликларида айрим агротехник тадбирларни ўз муддатида бажарилмаслигига сабаб бўлмоқда. Айрим шохобчалар фаолияти собиқ ширкат хўжалиги вақтидаги фаолият юритиш тартибидан жуда кам фарқ қилади.

Фермер хўжаликларини минерал ўғит ва кимёвий воситалар билан таъминлаш тизимини яхшилаш мақсадида «Ўзкимёсаноат» компаниясига «Ўзқишлоқхўжаликкимё» компанияси қўшилиб, унинг вилоят ва туманлардаги «Ўзқишлоқхўжаликкимё» корхоналари сақлаб қолинди ва уларга фермер хўжаликларини минерал ўғит, кимёвий ва ўсимликларни ҳимоя қилиш воситалари билан таъминлаш вазифаси юклатилди. Минерал ўғит ишлаб чиқариш ва уни сотишга ихтисослашган икки компанияни бирлаштирилиши истеъмолчилар талабини яхшироқ ўрганиш, минерал ўғит ишлаб чиқарувчи ва сотувчи корхоналар ўртасида ўзаро ҳисоб — китоб ишларини тезлаштириш, мавжуд ресурслардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш имкониятини яратиши зарур эди. Бироқ, тадқиқот натижаларига кўра, минерал ўғитларни сотиш шохобчалари фермер хўжаликларига нафақат сифатли хизмат кўрсатиш, балки минерал ўғитларни фермер хўжаликларига сотиш ва тўғри тақсимлаш вазифасини қониқарли даражада бажара олмаяпти.

2004 йилдан бошлаб ЁММ ва минерал ўғитларни қишлоқ хўжалиги товар маҳсулот етиштирувчиларга сотиш асосан икки шаклда:

— тўғридан — тўғри шартномалар асосида (давлат эҳтиёжи учун қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштирувчи ширкат ва фермер хўжаликлари ЁММ бўйича «Ўзнефтмаҳсулот» компанияси билан, минерал ўғитлар ва кимёвий воситалар бўйича «Ўзқишлоқхўжаликкимё» АЖ туман филиаллари ўртасида);

— биржа савдолари бўйича — унга қишлоқ хўжалик товар маҳсулоти ишлаб чиқарувчиларининг тўлиқ иштирокида амалга оширилмоқда.

Шуни таъкидлаш лозимки, фермерларнинг биржа

савдоларида иштирок этиши нисбатан фаоллашган, яъни агарда бошланғич йилларда биржа орқали сотувга қўйилган ресурсларни 65—70 фоизи сотилган бўлса, кейинги йилларда бу кўрсаткич 95—100 фоизни ташкил этмоқда.

Тўғридан—тўғри шартномаларга асосан ЁММ ва минерал ўғитлар давлат эҳтиёжи учун қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг миқдорига қараб чегараланган лимитларга асосан белгиланган ва у ўзгарувчан баҳоларда сотилади. Бундай усулда минерал ўғитлар сотиш тартибининг ижобий томони, яъни фермер шартнома асосида кафолатланган ресурслар билан таъминланади. Шу билан биргаликда, бу тартиб айрим камчиликлардан ҳоли эмас, яъни: биринчидан, жойларда шартнома интизомига риоя қилмасдан минерал ўғитлар билан таъминлашни ўз вақтида амалга оширилмаслик ёки унинг тақчиллиги юзага келмоқда. Натижада фермерлар агротехника ишларини ўз муддатида бажариш ва ҳосилнинг нобуд бўлишини олдини олиш мақсадида минерал ўғитларнинг сифати ва баҳоси қандай бўлишидан қатъий назар сотиб олишга мажбур бўлишади.

Бундан ташқари, ушбу тартиб фермер хўжаликлари ва таъминотчи корхоналар ўртасида ЁММ ёки минерал ўғитларни олишда норасмий харажатлар борлиги каби салбий иллатларни ҳам юзага келишига сабаб бўлмоқда.

Мамлакатимизда кўплаб фермер хўжаликлари раҳбарларининг фикрича, хизмат кўрсатиш соҳалари хусусийлаштирилиши уларда хизмат кўрсатиш сифатини яхшиланишига олиб келади. Аммо, мамлакатимизда ресурс ишлаб чиқарувчи корхоналарнинг яқка ҳокимлиги ва ўзаро рақобатнинг йўқлиги хизмат кўрсатиш сифатини яхшиланишига салбий таъсир кўрсатмоқда.

Фермер хўжаликларига ЁММ ва минерал ўғитларни етказиб бериш самарадорлигини ошириш учун ташкилий жиҳатдан қуйидаги тадбирларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ:

— иқтисодиётни эркинлаштириш тамойилларига амал қилган ҳолда ЁММ ва минерал ўғитларни марказлашган ҳолда тақсимлаш усулини босқичма—босқич камайтириш, ресурсларни етказиб берувчилар ўртасида рақобат муҳитини шакллантирган ҳолда ресурсларни эркин сотиш услубини жорий этиш. Қишлоқ ҳудудларида хусусий ЁММ ва минерал ўғитларни сотиш шоҳобчаларини ташкил этиш ҳамда уларга ресурсларни сотиб олиш (махсус лицензия асосида) ҳамда ресурсларни қайта

сотишга чекланган нархда давлат томонидан руҳсат берилиши ҳамда бу ресурсларни ҳақиқатдан ҳам шу ҳудуддаги фермерларга сотилаётганлиги устидан мониторинг ўтказиш;

— ресурсларни сотиш қоидаларини такомиллаштириш ва унга риоя этиш. АЁҚШларни ва минерал ўғитларни сотиш омборларини замонавий ўлчов асбоблари билан жиҳозланганлигини назорат қилишни таъминлаш зарур.

Ҳозирги вақтда биржа савдоларида ЁММ ва минерал ўғитларни сотиш тартибини аниқловчи ҳуқуқий база яратилган. Биржа савдолари электрон савдо тизимида амалга оширилади. Бироқ, барча ҳаридорлар фақат ўзларининг ҳудудларида жойлашган корхоналаридан ресурсларни ҳарид қилинишига руҳсат берилади. Тадқиқот натижаларига кўра, фермерлар қайси ҳудудда жойлашмасин, истаган жойидан ресурсни сотиб олишларига имконият яратилиши мақсадга мувофиқ. Бунинг учун ресурсларни сотиб олиш ва қайта сотишга ихтисослашган хусусий савдо шохобчаларини очилиши ҳамда уларни эркин фаолият юритишлари учун шароит яратилиши ва ушбу шоҳобчалар ресурсларни сотиб олиб, ўз ҳудудларида жойлашган фермер хўжаликларига сотишлари зарур.

Биржа савдолари тизимини эркинлаштириш ва товарларни бозор нархида сотиш имконияти туғилиши натижасида ташкил этилиши зарур бўлган хусусий шоҳобчаларни махсус лицензия асосида фаолият кўрсатиши ва маълум бир чекланишлар орқали тартибга солиниши мақсадга мувофиқ, яъни:

— сотиб олинаётган ресурслар мавжуд тартибга асосан фақат шу ҳудудда жойлашган фермер хўжаликларига сотилиши;

— тадбиркорлик асосида ресурслар импортини кўпайтириш эвазига мавжуд тақчилликни олдини олиш тадбирларини ишлаб чиқиш;

— ресурсларни имтиёзли нархда сотиш тизимини босқичма—босқич бекор қилиш ва бунинг натижасида йўқотилган қийматни маҳсулот ҳарид баҳосига қўшиш орқали қоплаш зарур.

Бизнинг фикримизча, Иқтисодиёт вазирлиги тегишли вазирлик ва давлат ташкилотлари билан келишган ҳолда ҳаридорлар талабини қондириш ва ресурслар бозорини шакллантириш мақсадида йиллик балансда ЁММ ва минерал ўғитларни ишлаб чиқариш ҳамда биржалар орқали сотиш ҳажмини оширишни кўзда тутиши зарур.

Маълумки, республикаимизда кичик экин майдонига эга

бўлган фермер хўжаликлари сони кўпчиликини ташкил қилади. Улар учун ресурсларни биржа орқали кичик миқдорларда сотиб олиниши самарасиз, чунки бу ресурсларни ташиш билан боғлиқ харажатларни кўпайишига сабаб бўлмоқда. Шу сабабли, мавжуд тартибларга ўзгартириш киритиб, АЁҚШ ва минерал ўғитларни сотиш шаҳобчаларига ўз ҳудудларидаги фермерларга ресурсларни сотиш учун махсус лицензия берилиши ҳамда уларни очиқ савдо биржаларига қатнашиш ҳуқуқи берилиши зарур.

Умумий ҳолда шуни таъкидлаш лозимки, фермер хўжаликларига моддий – техник ресурсларини лимит асосида тақсимлашдан босқичма – босқич ресурсларни бозор усулида сотиш тизимини амалиётда қўлланилиши мақсадга мувофиқ.

4. ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИГА ХИЗМАТ КЎРСАТУВЧИ ИНФРАТУЗИЛМА ШОХОБЧАЛАРИ ФАОЛИЯТИНИНГ ҲОЗИРГИ ДАРАЖАСИ

Сўнгги йилларда республикада олиб борилган иқтисодий ислохотлар натижасида инфратузилма субъектлари босқичма – босқич бозор тамойилларига мос келадиган, сифатли хизмат кўрсатишга ихтисослашган субъектга айлантирилмоқда.

Инфратузилма субъектлари қишлоқ хўжалиги иқтисодиётини эркинлаштириш даврида нафақат тармоқда бозор муносабатларини ривожлантириш ёки тармоқдаги барча соҳаларни иқтисодий барқарор ривожланишини таъминлаш, балки қишлоқда янги иш ўринларини ташкил қилиш асосида меҳнатга қобилиятли аҳолини доимий иш билан таъминлаш имкониятини яратмоқда.

Республикада давлат бош ислохотчи сифатида инфратузилма субъектларини босқичма – босқич ривожлантириш борасида муҳим қонунлар, Республика Президентининг Фармонлари ва қарорлари, Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари, қонуности меъёрий – ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинмоқда. Бу борада Республика Вазирлар Маҳкамасининг 1995 йил 25 августдаги 344 – сонли «Ўзбекистон Республикасида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ривожланишини қўллаб – қувватлаш Давлат Дастури тўғрисида»ги қарорида инфратузилма субъектларини ривожлантириш масалалари алоҳида бўлимга ажратилган бўлса, Ўзбекистон Республикаси Президентининг

2006 йил 17 апрелдаги ПҚ – 325 – сонли «Ўзбекистон Республикасида 2006 – 2010 йилларда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантиришни жадаллаштириш чора – тадбирлари тўғрисида»ги қарори бу борада энг йирик ва узоқ муддатга мўлжалланган режаларни ўз ичига олган ҳужжат ҳисобланиб, Республикада хизматлар кўрсатиш ва сервис соҳасини жадал ривожлантириш учун қулай шароит яратиш, унинг иқтисодиётдаги улушини ошириш, хизмат кўрсатиш соҳаси тармоқларида банд бўлганлар сонини кўпайтириш ва шу асосда аҳоли даромадларини ошириш ҳамда ички истеъмол бозорини замонавий, сифатли турли – туман хизмат турлари билан тўлдириш мақсадида хизматлар кўрсатиш соҳасини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари этиб қуйидагилар:

- хизматлар кўрсатиш соҳасида тадбиркорларнинг фаолигини янада кучайтириш учун қулай шарт – шароитлар яратиш, жумладан, хизматлар ҳажмининг юқори суръатларда ўсишини таъминлаш асосида 2010 йилгача уларнинг ялпи ички маҳсулотдаги улушини 49 фоизга етказиш;

- 2006 – 2010 йилларда хизматлар кўрсатиш соҳасида банд бўлган аҳоли сонини 1,6 мартага кўпайтириш;

- қишлоқ жойларида истиқомат қилаётган аҳолига кўрсатилаётган хизматлар, биринчи навбатда, коммунал – маиший, уй – жойларни таъмирлаш ва қуриш, сувдан фойдаланиш, ветеринария, қишлоқ хўжалик маҳсулотларини тайёрлаш ва машина – трактор парклари соҳасидаги хизматлар ҳажми ва турларини янада ошириб бориш;

- анъанавий хизмат турлари билан бир қаторда, янги истиқболли – юридик, консалтинг, банк, молня, лизинг ва баҳолаш хизмат турларини жадал ривожлантириш;

- мамлакатимиз корхоналарининг халқаро бозордаги хизматлари даражаси ва сифатини ошириш ҳамда шу асосда хизматлар экспортини кўпайтириш;

- хизматлар кўрсатиш ва сервис соҳасида ишлайдиган кадрларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини оширишни ҳар томонлама қўллаб қувватлашни амалга ошириш белгиланди.

Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятлар миқёсида 2006 – 2010 йилларда хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш ва ҳар бир фуқарони, айниқса, қишлоқ жойларидаги фуқароларни сифатли хизматлар билан таъминлаш бўйича ҳудудий дастурлар ишлаб чиқилди. Мазкур дастурларда анъанавий

хизмат турларини кенгайтириш ва янгиларини ривожлантириш учун зарур шароитлар яратиш, Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги ҳузуридаги Аҳоли бандлигини ривожлантириш жамғармаси маблағлари ҳисобидан тадбиркорлик субъектларига имтиёзли кредитлар ажратиш орқали бу соҳада аҳоли бандлиги даражасини ошириш бўйича чоралар кўзда тутиши белгиланди.

Маълумки, Республикамизда 2000–2005 йилларда асосан зарар кўриб фаолият кўрсатаётган пахта – ғалла йўналишидаги ширкат хўжаликлари тугатилган бўлса, 2005–2007 йилларда мева – сабзавотчилик, боғ ва узумчилик йўналишидаги ширкат хўжаликлари ҳам тугатилиб, уларнинг негизда фермер хўжаликлари ташкил этилди (2 – жадвал).

Маълумки, тугатилган ширкат хўжаликларининг таъминот ва хизмат кўрсатишга ихтисослашган бўлинмалари негизда асосий

2-ЖАДВАЛ. ТУГАТИЛГАН ШИРКАТ ХЎЖАЛИКЛАРИ ВА УЛАР НЕГИЗИДА ТАШКИЛ ЭТИЛГАН ФЕРМЕР ХЎЖАЛИКЛАРИ ТЎҒРИСИДА МАЪЛУМОТ

Йиллар	Тугатилган ширкат хўжаликлари сон	Ташкил этилган фермер хўжаликлари сон
2000 йил	16	1111
2001 йил	52	3031
2002 йил	91	3822
2003 йил	177	11383
2004 йил	326	15161
2005 йил	445	25024
2006 йил	666	67964
2007 йил	329	22196
Жами	2102	149692

Манба: Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги маълумотлари асосида.

3-ЖАДВАЛ. ФЕРМЕР ХЎЖАЛИКЛАРИГА ХИЗМАТ КЎРСАТУВЧИ ИНФРАТУЗИЛМА СУБЪЕКЛАРИ ТЎҒРИСИДА МАЪЛУМОТ

	1999–2002 й.	2003 й.	2004 й.	2005 й.	2006 й.	2007 й.	Жами
Мини банклар	87	111	82	206	282	68	836
Муқобил МТПлар	93	127	296	294	619	305	1734
Минерал ўғитларни тарқатиш шахобчалари	87	126	126	207	255	104	905
ЕМҚни тарқатиш шахобчалари	90	133	133	251	335	95	1037
Сўлдан фойдаланувчилар уюшмалари	94	149	133	253	482	223	1334
Қишлоқ хўжалик маҳсулотларини сотиш шахобчалари	3	32	32	85	281	56	489
Зотли молларни сотиш ва зооветеринария хизмати кўрсатиш шахобчалари	1	39	39	96	131	82	388
Ахборот таъминоти ва консалтинг хизмати кўрсатиш шахобчалари	2	14	14	73	118	42	263
Транспорт хизмати кўрсатиш шахобчалари	–	–	–	–	92	10	102
Тараққилар ва қадоклаш материаллари билан таъминлаш шахобчалари	–	–	–	–	73	12	85
Агрофирмалар	–	–	–	–	195	13	2085

Манба: Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги маълумотлари асосида.

турдаги инфратузилма субъектлари ташкил қилинди. Аммо, жойларда вилоят хокимларининг таклифларига кўра, фермер хўжаликларининг жойлашуви ва ихтисослашуви ҳисобга олиниб, қўшимча равишда инфратузилма шохобчалари ташкил қилинди (3 – жадвал).

Бугунги кунда фаолият кўрсатаётган инфратузилма субъектларини қишлоқ туманларининг ихтисослашуви, фермер хўжаликларининг сонига нисбатан таққосласак, улар сон жиҳатидан талабга жавоб бериши мумкин, аммо ўтиш даври талабларини ҳисобга олиб уларнинг моддий – техника таъминоти, кўрсатилаётган хизмат ва таъминот соҳасидаги фаолиятлари фермер хўжаликларининг талабларига жавоб бермайди.

Худди шунингдек, кўпчилик фермер хўжаликлари раҳбарларининг касбий даражасини пастлиги, хўжаликни истиқболда ривожлантириш стратегиясининг йўқлиги ва хўжаликнинг молиявий ҳолатининг нисбатан паст даражадалиги инфратузилма субъектлари талабларига ҳам жавоб бермайди.

Демак, маҳаллий ҳокимият, тармоқ вазирликлари, қолаверса ҳукумат даражасида фермер хўжаликлари билан мутаносиб равишда инфратузилма субъектлари фаолиятини ривожлантириш стратегик Дастурлари ишлаб чиқилиб, амалиётта жорий қилиниши зарур.

Республикамиз бўйича 2007 йилнинг 1 октябр ҳолатига кўра, тарқатилган ширкат хўжаликларининг таъминот бўлинмалари негизда, шунингдек қишлоқ туманларида 836 та мини банк, 1037 та ёқилғи – мойлаш материалларини тарқатиш шохобчаси, 1734 та муқобил МТП, 1334 та сўлдан фойдаланувчилар уюшмаси, 905 та минерал ўғитларни тарқатиш шохобчаси, 388 та зотли молларни сотиш ва зооветеринария хизматини кўрсатиш шохобчалари, 263 та ахборот таъминоти ва консалтинг хизматини кўрсатиш шохобчаси, 85 та тараққилар ва қадоклаш шохобчалари ва 195 та агрофирмалар ташкил этилди.

Сўнгги йилларда ширкат хўжаликлари негизда фермер хўжаликларини жадаллик билан ташкил қилиниши натижасида ишлаб чиқариш инфратузилма субъектларини ҳам ташкил қилиш ва улар фаолиятини самарали йўлга қўйиш бўйича муайян ижобий тадбирлар амалга оширилди ва бу омилар қишлоқ хўжалигида ижобий ютуқларга эришилишига сабаб бўлмоқда.

Тадқиқотлар жараёнида Республикамизнинг шимолӣ ҳудудида жойлашган Қорақалпоғистон Республикаси қишлоқ хўжалигида олиб борилган иқтисодий ислоҳотлар натижасида қорақўлчилик ва йирик

қорамолчилик ширкат хўжаликларидан ташқари барча ширкат хўжаликлари тугатилиб, фермер хўжаликлари ташкил қилинди. Натижада Республика бўйича йилдан — йилга ташкил қилинаётган инфратузилма субъектларининг сони ошиб бориб, улар томонидан фермер хўжаликлари, қишлоқдаги кичик ва хусусий тадбиркорларга хизмат кўрсатиш савияси ва кўрсатилаётган хизматлар кўлами ҳам ошиб бормоқда (4 — жадвал).

4-ЖАДВАЛ. ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ТАШКИЛ ЭТИЛГАН ИНФРАТУЗИЛМА ОБЪЕКТЛАРИ ТЎҒРИСИДА МАЪЛУМОТ

01.01.2007 йил										
Туманлар номи	Минибанк	ЕММ шаҳобчаси	Муқобил МТП	СФУ	Минибанк — раҳбарнинг шахобчаси	Экспорт — раҳбарнинг шахобчаси	Қишлоқ хўжалик — маҳсулот — саноат — ларнинг сотиш шахобчаси	Азб — б — рет ва қон — салнинг хизмати	Транс — порт хиз — мати кўрсатиш шахобчаси	Тармоқчилар ва қўлқўрил материал — лар билан таъминлаш шахобчаси
Мўйноқ	1	1	1	1						
Кегейли	5	6	5	4	5	2	1	1		
Қўнғирот	5	6	6	6	5	3	2	1		
Тахтақў — бир	5	6	6	5	6	1	1	1		
Шўнғай	4	6	7	6	4	3	2	1		
Қораўзақ	5	7	7	7	7	1				
Нукус	7	9	7	9	6	3	5	2	1	1
Чўлбой	8	9	8	8	6	4	3	1		
Қопанқўла	5	8	9	8	7	3	4	2		
Беруний	9	10	9	8	6	4	4	3		
Элмқала	9	13	11	11	11	6	3	2		
Тўртқўла	12	11	12	12	8	3	5	1		1
Хўжайли	11	10	13	13	11	3	4	3		
Амударё	14	17	17	16	17	2	2	1		1
Жамия	100	119	118	114	99	38	36	19	1	3

Маъба: Қорақалпоғистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги маълумотлари асосида.

Қорақалпоғистон Республикаси қишлоқ хўжалигида олиб борилаётган иқтисодий ислохотлар, шу жумладан инфратузилма субъектлари томонидан кўрсатилаётган хизматлар натижасида 2004 — 2006 йилларда пахта ва ғалла етиштиришга қилинган харажат, даромад, фойда ва рентабеллик даражаси таҳлил қилинди (5 — 6 — жадваллар).

Жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, Қорақалпоғистон республикаси бўйича пахта ва ғалла етиштиришдаги ижобий ютуқлар собиқ ширкат хўжаликлари ўрнида фермер хўжаликларини ташкил қилингани билан бир вақтда янгидан ташкил қилинган фермер хўжаликларига хизмат кўрсатиш ва таъминот бўйича турли инфратузилма субъектлари фаолиятини самарали йўлга қўйилганлиги, улар ўртасида шартнома муносабатлари такомиллаштирилиб, томонлар манфаатдорлиги тикланаётганлиги сабаб бўлмоқда.

5-ЖАДВАЛ. ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ПАХТА ЕТИШТИРИШНИНГ АСОСИЙ КўРСАТКИЧЛАРИ ТЎҒРИСИДА МАЪЛУМОТ

Туманлар номи	Даромад (млн. сўм)				Харажатлар (млн. сўм)				Жами фойда, зарар, (+, -)				Жами рентабеллик, %			
	2003 й. н.	2004 й. н.	2005 й. н.	2006 й. н.	2003 й. н.	2004 й. н.	2005 й. н.	2006 й. н.	2003 й. н.	2004 й. н.	2005 й. н.	2006 й. н.	2003 й. н.	2004 й. н.	2005 й. н.	2006 й. н.
Тўртқўла	2061,7	5086,7	6763,4	7344,9	3153,6	4894,2	6125,8	7492,5	192,5	637,6	147,6	—	-34,6	3,9	10,4	-2,0
Беруний	1635,9	4433,8	6161,4	6822,3	3173,2	4417,8	6028,1	7359,9	—	16,1	433,3	537,6	-48,4	0,4	7,2	-7,3
Элмқала	2028,8	5509,5	6822,5	8568,3	3206,2	4772,9	6175,3	7358,9	—	826,6	617,2	1209,4	-36,7	17,3	10,5	16,4
Амударё	4118,3	8157,1	9083,7	11682,7	4156,1	6340,2	8107,9	9753,8	—	1177,3	975,8	1928,9	-19	28,7	12,0	19,8
Хўжайли	2183,7	4284,4	6020,6	6307,7	3328,9	405,78	5478,5	6789,6	—	226,9	542,1	401,8	-25,4	5,6	9,9	-5,9
Шўнғай	714,8	2053,8	2719,9	316,46	1608,8	2019,9	2441,8	3104,5	—	73,8	278,1	58,8	-57,9	3,7	11,4	1,9
Қопанқўла	276,7	1029,4	1422,0	1861,4	403,4	918,4	1253,5	1576,4	—	80,9	168,5	285,0	-42,7	8,5	13,4	18,1
Қўнғирот	307,6	1330,2	1908,1	2230,0	643,7	1171,4	1579,1	1935,2	206,6	166,7	328,9	303,7	-52,2	14,2	20,8	15,7
Мўйноқ	—	—	—	62,7	—	—	—	46,3	336,1	—	—	16,4	—	—	—	35,5
Нукус	0	0	5600,20	627300	0	0	414,3	518,8	0	0	145,7	108,5	0,0	0,0	35,2	20,9
Кегейли	1093,6	2569,2	3333,8	3878,2	1609,7	2205,3	3013,7	3325,3	—	363,8	320,1	552,8	-32,1	16,5	10,6	16,6
Чўлбой	426,5	1502,8	2235,5	2750,6	935,5	1480,4	2160,9	2195,1	—	22,4	74,5	254,5	-54,4	1,5	3,5	10,2
Қораўзақ	606,9	1268,3	1803,5	2285,2	592,1	873,7	1565,6	1914,2	394,5	394,5	237,9	341,0	2,5	43,2	15,2	17,8
Тахтақўла	381,0	1101,1	1417,9	1630,9	422,1	786,1	1125,6	1372,3	—	315,1	293,3	250,7	-9,0	40,1	26,0	18,9
Жамия	16130,0	38461,7	50552,5	59275,8	23103,6	33060,3	45470,1	55011,0	-7261,7	4196,4	5002,1	423,22	-31,0	13,2	11,2	7,7

Маъба: Қорақалпоғистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги маълумотлари асосида.

6-ЖАДВАЛ. ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ҒАЛАА ЕТИШТИРИШНИНГ АСОСИЙ
КЎРСАТКИЧЛАРИ ТЎҒРИСИДА МАЪЛУМОТ

Туманлар номи	Даромад (млн. сўм)				Хароҷатлар (млн. сўм)				Жами ғодал. зарар. (т.-т)				Жами рентабеллик, %			
	2003	2004	2005	2006	2003	2004	2005	2006	2003	2004	2005	2006	2003	2004	2005	2006
Тўрқўла	765,2	765,2	585,8	1102,5	638,2	671,8	458,3	664,1	137,1	93,4	107,3	238,4	10	14	23	27,6
Беруғино	236,2	791,1	398,2	1121,7	600,1	670,3	481,9	639,1	-132,0	120,7	116,2	182,6	-66	16	24	33,7
Элликқала	638,8	730,7	584,9	1003,0	644,1	630,1	514,1	612,1	-5,3	109,6	70,9	141,7	-1	16	14	15,0
Амударё	761,6	644,6	564,2	1116,0	684,7	669,6	532,0	632,1	76,0	139,1	33,6	185,8	11	22	6	16,9
Хўжалик	517,6	739,0	810,8	1116,1	720,3	767,3	727,7	981,0	-202,7	-21,3	91,1	131,4	-28	-4	13	13,7
Шуман	788,1	674,6	672,4	1415,0	740,3	622,3	684,6	1313,0	40,6	-47,5	-104,2	101,0	7	-5	-22	7,7
Қонаққўла	682,2	730,5	648,7	1733,4	904,9	1195,3	1073,0	1697,2	-72,7	-144,8	-135,3	66,2	-3	-37	-13	4,0
Қўнғирот	1066,0	1178,7	1056,3	1868,3	1176,6	1374,2	932,2	1765,1	-109,7	-147,5	107,1	103,3	-9	-12	11	5,9
Қўнғус	684,3	568,3	1008,4	2012,4	705,4	737,2	971,7	1602,1	132,8	-168,7	116,6	350,3	22	-33	12	21,1
Кегенбел	876,2	1070,3	1138,0	1779,9	754,4	925,8	1071,7	1407,1	115,8	103,9	67,1	202,8	15	11	6	16,7
Чинбел	906,5	601,6	1005,3	1306,0	921,2	1067,0	906,6	1293,3	-95,7	-176,4	14,9	224,6	-9	-17	2	17,3
Қарақзақ	959,0	808,0	937,7	1632,0	968,1	1000,1	914,4	1385,1	-17,2	-101,2	33,4	247,0	-2	-10	3	17,9
Тахтақўнғир	608,6	678,6	1030,0	1692,7	691,5	1039,2	946,3	1319,2	-204,0	-136,6	61,6	373,5	-32	-13	7	26,3
Мўноқ	57,5	93,0	94,7	135,0	121,4	81,7	130,2	130,2	-73,3	-34,4	12,9	34,7	-36	-37	16	40,9
Бўзатов	101,1	0	0	212,3	212,3	0	0	0	-111,2	0	0	0	-32	0	0	0,0
Жами	10022,6	10882,4	11116,3	19346,4	10866,3	11714,4	10884,1	16921,8	-844,8	-726,9	386,4	2377,3	-71,8	-6,1	4,4	16,8

Манба: Қорақалпоғистон Республикаси қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги маълумотлари асосида.

Аммо, монографик тадқиқотларимизга кўра, инфратузилма субъектлари фаолиятида ташкилий механизмларнинг айрим унсурларини тўлиқ етишмаслиги ёки таъминланмаслиги бу инфратузилма субъектларининг иқтисодий ҳолатига салбий таъсир кўрсатар экан. Демак, баъзи бир механизмларда салбий ҳолатларни юзага келиши пировард натижада бошқа механизмларнинг ҳам самарасиз фаолият кўрсатишига сабаб бўлмоқда. Масалан, пахта хомашёси ёки ғалла етиштиришга ихтисослашган фермер хўжаликларини нисбатан паст ёки ўрта фойдалилик даражасида фаолият кўрсатиши ўша ҳудудда фермер хўжаликларида хизмат қилаётган инфратузилма субъектларини ҳам паст ёки ўрта даражада фаолият кўрсатишига сабаб бўлади.

Шунинг учун тадқиқот жараёнида фермер хўжаликларини иқтисодий барқарор ўсишини таъминлаш мақсадида ишлаб чиқариш инфратузилма субъектларининг фаолиятини самарали йўлга қўйиш, бунинг учун эса уларнинг ташкилий, иқтисодий ва ҳуқуқий механизмларининг қайси бир йўналишларини янада такомиллаштириш зарурлиги атрофлича кўриб чиқилиб, илмий — амалий асосланган таклиф ва тавсиялар берилади.

5. ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИК ИШЛАБ ЧИҚАРИШИ ВА ИНФРАТУЗИЛМА СУБЪЕКТЛАРИ ЎРТАСИДАГИ ЎЗАРО ИҚТИСОДИЙ МУНОСАБАТЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Агротузилма мажмуида олиб борилаётган таркибий ўзгаришлар иқтисодийётнинг барча тармоқларида ишлаб чиқариш ва иқтисодий салоҳиятни оширишга сезиларли даражада ижобий таъсир кўрсатмоқда.

Ўтиш даври иқтисодийётида инфратузилма субъектларининг шаклланиши ва ривожланиши ўзига хос шарт — шароитлари, омиллари ва хусусиятларига эга. Ривожланган мамлакатларда инфратузилма шохобчаларини самарали фаолият кўрсатиши бир неча ўн йилликлар давомида вужудга келган.

Республикамизга хос миллий йўлимиз тажрибаси шуни кўрсатадики, инфратузилма субъектларининг фаолияти бошқа мамлакатлардаги тажрибаларга ўхшаш бўлсада, уларни ташкил этиш ва фаолият йўналишлари амалга оширилаётган иқтисодий ислохот хусусиятларига мос келади. Иқтисодийёт тараққий этган сари эркинлаштириш жараёнининг чуқурлашуви инфратузилма

субъектларининг аҳамиятини янада ошириб, улар ўртасида рақобат муҳитини шакллантирмоқда.

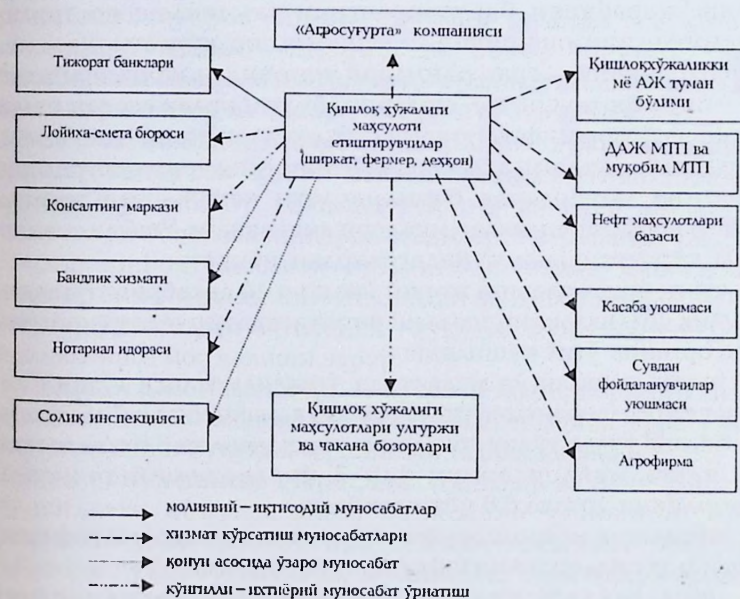
Ўтган 16 йил ичида Ўзбекистонда инфратузилма субъектлари асосан шакллантириб бўлинди, уларнинг ҳуқуқий — институционал асослари яратилди ва уларнинг фаолият йўналишлари бозор талабларига мослаштирилмоқда. Янгидан ташкил этилаётган инфратузилма субъектлари Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари билан фермер хўжаликларига айлантирилган ширкат хўжаликлари негизида фаолият кўрсатмоқда. Инфратузилма субъектлари нафақат янгидан пайдо бўлаётган фермер хўжаликлари сонига қараб, балки жойларда олдиндан фаолият кўрсатаётган деҳқон хўжаликлари, уларнинг туман марказларига узоқ — яқинлиги, хизмат турларига талабнинг юқорилиги ва бошқа кўрсаткичларини инобатга олган ҳолда, умуман қаерда хизмат турларига талаб ортган жойда кўпроқ ташкил этилмоқда.

Қишлоқ хўжалигида такрор ишлаб чиқариш жараёнининг узлуксиз амалга оширилишида — деҳқон, фермер ва ширкат хўжаликлари бевосита иштирок этадилар. Улар эса билвосита бозор ва ишлаб чиқариш инфратузилмаси субъектлари хизматидан фойдаланадилар. Бу жараён улар ўртасида ўрнатиладиган муносабатлар иқтисодий — ҳуқуқий асослари қай даражада бозор тамойилларига мос келишига боғлиқ бўлади. Шу асосда қишлоқ хўжалиги корхоналари ва инфратузилма субъектлари билан боғлиқ бўлган муносабатлар тартибга солинади (4 — расм).

Қишлоқ хўжалигида асосий товар маҳсулот ишлаб чиқарувчилар: ширкат, фермер ва деҳқон хўжаликларининг фаолиятини бозор муносабатларисиз, бозорнинг бошқа субъектлари билан ўзаро алоқалар ва муносабатлар ўрнатмасдан туриб тасаввур қилиб бўлмайди. Бу хўжалик юритиш шакллари бозор ва ишлаб чиқариш инфратузилмаси субъектлари билан юқоридаги механизм орқали ўзаро иқтисодий муносабатда бўлади.

Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришнинг мавсумийлиги ва унинг маҳсулотларига бўлган доимий эҳтиёжнинг мавжудлиги натижасида маҳсулот ишлаб чиқариш миқдори билан тақлифи ўртасида мунтазам номуносивлик мавжуд. Шунинг учун жойларда ташкил этилаётган инфратузилма субъектлари қишлоқ хўжалигида мавжуд муаммоларни ечиш мақсадида қишлоқ хўжалиги маҳсулот ишлаб чиқарувчилар билан инфратузилма субъектлари тенг ҳуқуқли шароитда иқтисодий муносабатда

бўлиши зарур. Бу иқтисодий муносабатлар икки томонлама тузилаётган шартномаларнинг қай даражада ишлашига боғлиқ бўлади. Бугунги кунда маҳсулот ишлаб чиқарувчилар билан хизмат кўрсатувчи субъектлар ўртасида шартномаларда кўпинча хизмат кўрсатувчиларнинг манфаатлари кўзда тутилмоқда. Бизнингча, уларда деҳқон ва фермер хўжаликлари ҳамда хизмат кўрсатувчи

Манба: Тадқиқотлар асосида муаллифлар томонидан ишлаб чиқилган.

4 — РАСМ. БОЗОР ВА ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ИНФРАТУЗИЛМАСИ СУБЪЕКТЛАРИНИНГ ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ МАҲСУЛОТИ ЕТИШТИРУВЧИЛАР БИЛАН ЎЗАРО МУНОСАБАТЛАРИ.

субъектларнинг манфаатлари қўллаб — қувватланишига қаратилиши, хизмат кўрсатувчи субъектларнинг фаолияти (хизмат кўрсатиш маданияти, ходимларнинг малакаси, хизмат турлари ва нархлари) истеъмолчи субъектларнинг талабларига ҳар томонлама мос келиши лозим.

Тадқиқотларни кўрсатишича, бу соҳада ҳал этилиши лозим бўлган муайян камчилик ва муаммолар мавжуд. Фермер хўжаликларига хизмат қилувчи ишлаб чиқариш, бозор ва иқтисодий инфратузилма субъектлари қишлоқ хўжалик товар

маҳсулотлари етиштирувчиларнинг моддий ресурсларига бўлган талабларини ўз вақтида қондириш, маҳсулотларга сарфланадиган харажатлар миқдорини камайтириш, ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш, меҳнаткашларни ўз вақтида тиббий кўриқдан ўтказиш, уларни дам олиш уйлари ёки санаторияларга юбориш ва бошқа шунга ўхшаш тадбирларига тўлиқ хизмат кўрсата олмаётганлар. Бу эса қишлоқ хўжалигида такрор ишлаб чиқариш жараёнини барқарорлигини таъминлаш ва тармоқ самарадорлигини оширишга салбий таъсир кўрсатмоқда.

Республикамиз аграр олимлари томонидан пахтачиликдаги баъзи — бир агротехник тадбирларни (бу тадбирлар асосан ишлаб чиқариш ва бозор инфратузилма субъектлари томонидан амалга оширилади) ўз муддатида бажарилмаслиги ёки айрим ресурсларни белгиланган меъёрларда берилмаслиги натижасида мумкин бўладиган нобудгарчиликлар миқдори аниқланган. Ушбу камчилик (салбий кўрсаткич)лар қуйидагилардан иборат:

- кузги шудгорлашни жорий йилнинг 10 декабрига тугаллаш ва ўсимлик қолдиқларини тозалаш натижасида ҳар гектар майдонга 3 тонна органик ўғит қўшилади;

- чигит экишни ўз муддатида ўтказилмаслиги ғўзани кеч чиқиши ва ҳосилдорликни ўртача 3,4 ц/га камайтишига сабаб бўлади;

- бегона ўтлар тўлиқ тозаланса, ҳосилдорлик 3,6 ц/га ошади;

- пахта майдонларини ҳар 3 йилда жорий текислаш ҳосилдорликни ўртача 6,6 ц/га оширади;

- шўрланган майдонларнинг шўрини ювмаслик ёки сифатсиз шўр ювиш ҳосилдорликни 9,0 ц/га камайтиради;

- нам сақлаш учун бароналашни ўтказилмаслиги ҳосилдорликни ўртача 3,4 ц/га камайтиради;

- чигит экишдан олдин тупроқнинг юмшатилмамлиги ҳосилдорликни ўртача 2,8 ц/га камайтирса, чигит экишдан олдин мола билан текисламаслик эса 1,6 ц/га камайтиради;

- умумий чигит экишдан олдин майдондаги кесакларни майдалаб тупроқни экишга тайёрламаслик ҳосилдорликни ўртача 8,8 ц/га камайтиради;

- ҳар гектар майдонга 12 тонна органик ўғитларни бериш ҳосилдорликни ўртача 2,1 ц/га оширади;

- чигит экишдан олдин минерал ўғитларни бермаслик ҳосилдорликни 2,5 ц/га пасайтиради;

- барча турдаги минерал ўғитлар беришни 1 июлгача тугатиш, акс ҳолда ҳосилдорлик 10,3 ц/га камаяди;

- чигитни агротехник талаблар асосида сифатли тайёрламаслик ҳосилдорликни 1,3 ц/га камайтиради;

- яғанани кечикиб ўтказиш ёки чигитни қайта экиш ҳосилдорликни 2,2 ц/га камайтишига сабаб бўлади.

Таҳлиллардан кўриниб турибдики, пахтачиликда ҳосилдорликни ошириш энг аввало айрим ишлаб чиқариш ва бозор инфратузилма субъектларининг самарали фаолият кўрсатишига кўпроқ боғлиқ. Умумий ҳолатда эса қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш ва бозор инфратузилма субъектларини самарали фаолият кўрсатишини таъминлаш деҳқон, турдош корхоналар ва жамият учун катта аҳамиятга эга.

Бозор иқтисодиёти шароитида қишлоқ хўжалиги «**ишлаб чиқариш—тайёрлов—қайта ишлаш—сотиш**» ягона тизимида фаолият юритиб, бу тизимда деҳқон, фермер ва ширкат хўжаликлари бевосита иштирок этадилар. Улар ишлаб чиқариш ва бозор инфратузилмаси субъектлари билан муносабатда бўладилар ёки уларнинг хизматларидан фойдаланадилар. Бунинг учун улар ўртасидаги иқтисодий — ҳуқуқий муносабатлар бозор тамойилларига мос келиши зарур.

Тадқиқот давомида кичик ва хусусий тадбиркорларга хизмат кўрсатишга ихтисослашган бозор ва ишлаб чиқариш инфратузилма субъектларининг ҳуқуқий механизми таҳлил қилинди.

Банк қонунчилиги тўғрисида. «Банклар ва банк фаолияти тўғрисида»ги қонунда мини банкларни тузишнинг ягона тартиби ва улар фаолиятини ташкил этишнинг бошқарув меъёрлари кўзда тутилмаган, шунингдек, банк қонунчилигида мини банкларнинг ваколати, ҳуқуқ ва мажбуриятлари белгиланмаган.

Ташкил этилаётган мини банклар фаолиятини самарали йўлга қўйиш мақсадида «Банк ва банклар тўғрисида»ги қонунга мини банкларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари, асосий вазифалари, ваколат даражаси каби умумий фаолиятининг тартибини белгилаш бўйича тегишли ўзгартириш ва тўлдиришлар киритиш мақсадга мувофиқ.

Фермер хўжаликларини тижорат банклари томонидан имтиёзли кредитлаш тизимини кенгайтириш талаб этилади. Жумладан, Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 30 октябрдаги 706 — сонли қарорига асосан Марказий банк томонидан тижорат банкларига фермер хўжаликларининг ер майдонларини ижара ҳуқуқини, шунингдек, кутилаётган ҳосилни гаровга қўйиш асосида кредит бериш тартиби амалиётда қўлланилмаяпти.

Моддий ва хом ашё ресурслари таъминотида. Республикамиз қишлоқ хўжалиги корхоналарини ЁММ, минерал ўғит, кимё ва ўсимликларни ҳимоя қилиш воситалари билан таъминлаш, сақлаш ва сотиш тизимини бошқариш ва мувофиқлаштириш тартиби собиқ ширкат хўжаликлари учун мослаштирилган эди.

Маълумки, ЁММ, минерал ўғитлар, ўсимликларни ҳимоя қилиш ва кимёвий воситаларни сотиш каби таъминот ёки хизмат кўрсатишга ихтисослашган инфратузилма субъектлари учун бино, механизм, бошқа қурилма ва айланма воситалар зарур бўлади. Бу йўналишдаги яроқли мулкнинг бир қисми собиқ ширкат хўжаликларида мавжуд. Собиқ ширкат хўжаликлари балансдаги бу объектларни сотиб олиш учун (баҳолашдан сўнг савдога қўйиш, тендер ўтказиш ва бошқалар) маълум муддат (3–4 ой) талаб этилади. Янги ташкил этилган фермер хўжаликларини инфратузилма субъектлари билан таъминлаш зарурлигини ҳисобга олиб, ширкат хўжаликлари мулкани хизмат кўрсатувчи тармоқ корхоналарига собиқ ширкат хўжалигининг кредиторлик қарзларидан кечиш ҳисобидан топшириш тўғрисидаги механизмни амалиётга жорий қилинди.

Ушбу хизмат кўрсатиш ва таъминот масаласидаги инфратузилма субъектлари фаолият кўрсатаётган бўлса — да, улар ўртасида иқтисодий ва ҳуқуқий механизмлар бозор тамойиллари ёки ўзаро манфаатли тарзда тузилмаган.

Бизнинг фикримизча, хўжалик субъектларининг ўзаро манфаатларини ҳимоя қилиш ва моддий манфаатдорликларини таъминлаш мақсадида Республикамизда «Шартнома ва шартномалар тўғрисида»ги қонун қабул қилиниши мақсадга мувофиқ. Чунки, амалдаги тартибга қўра, барча шартнома муносабатлари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 4 сентябрдаги 383 — сонли «Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида шартномавий муносабатларни такомиллаштириш ва мажбуриятларнинг бажарилиши учун томонларнинг жавобгарлигини ошириш чора — тадбирлари тўғрисида»ги қарорига асосан амалга оширилмоқда. Ушбу қарорга асосан шартнома мажбуриятларини бажармаган хўжалик субъектларига иқтисодий жарималар ва пенялар ундирилиши ҳам кўзда тутилган. Аммо, барча тадбирлар ҳукумат қарорига биноан амалга оширилаётганлиги учун жавобгар томондан (асосан пахта ва ғалла

тайёрлов корхоналаридан) кўрилган зарарларни ундиришда (айниқса, давлат эҳтиёжи учун пахта ва ғалла харид қилиш тизимида) муайян қийинчиликлар юзага келади. Шартнома муносабатларини ҳуқуқий жиҳатдан алоҳида қонун даражасида қабул қилиниши шартномани имзолаган томонларда жавобгарлик ва масъулиятни кучайтиради, мажбуриятлар бажарилмаганда ўз мулки доирасида жавоб бериш ҳисси юқори бўлишини таъминлайди.

Муқобил машина — трактор паркларини ташкил этиш. Собиқ ширкат хўжаликларининг трактор парклари ёки автогараж бинолари, асбоб — ускуна ва жиҳозлари янгидан ташкил этилаётган фермер хўжаликларининг мулкый пай қиймати ҳисобланиб уларни ҳисобидан янгидан муқобил МТП ташкил этилди. Аммо, таъсисчи сифатида муқобил МТПни ташкил этган фермер хўжаликлари ўз улушларининг миқдорини аниқ билмайдилар, шунингдек, йил якуни бўйича ММТПнинг молиявий ҳолати, ўзларига тегишли дивидент миқдори ва умуман ММТПнинг ҳозирги ва истиқболдаги ҳолати билан қизиқмайдилар.

МТП ва муқобил МТПлар билан фермер хўжаликлари ўртасида таъминот ва хизмат кўрсатиш бўйича шартномалар кўпинча маъмурий — буйруқбозлик услубида тузилмоқда. Масалан, МТП ва фермер хўжаликлари ўртасида бошоқли дон ўрими бўйича шартномалар МТПдаги мавжуд ғалла ўрим комбайнларининг салоҳияти тўлиқ ҳисобга олинмасдан, туман миқёсидаги фермер хўжаликларининг ғалла майдонларидаги ҳосилни ўриб бериш бўйича тузилади. Аммо, ғалла ўрими даврида комбайнлар етишмаслиги оқибатида шартномага хилоф равишда бирмунча кечикиб ўриб берилади.

Ғалла пишиб етилишидан бошлаб уни ўриб олингунча ўтган вақт ичида (айрим жойларда 15 — 25 кун) нобуд бўлган ғалла учун ҳеч ким жавоб бермайди. Ваҳолангки, давлат эҳтиёжи учун ғалла сотиш режасини бажармаган фермер хўжалиги қонун олдида жавобгарликка тортилади. Шунинг учун ҳам, бизнинг фикримизча, юқорида таъкидланганидек, шартнома шартларини бозор тамойиллари асосида ташкил этиш мақсадида алоҳида қонун қабул қилиниши мақсадга мувофиқ.

Зооветеринария хизмати бўйича. Ветеринария хизмати кўрсатишга ихтисослашган шохобчани ташкил этиш ёки зооветеринария хизмати кўрсатувчи корхоналар фаолияти энди

ривожлантирилмоқда. Ҳар бир қишлоқ тумани ёки ҳудудларида давлат ташкилотлари томонидан зооветеринария хизмати кўрсатувчи зооветеринария станциялари ва пунктлари фаолият кўрсатиб, улар қисман давлат бюджетидан молиялаштирилади. Тадбиркорлик асосида зооветеринария шохобчаларини ташкил этиш асосан лицензия олиш, тижорат банклари ва молиявий жамғармаларда имтиёзли кредит таъминотидаги етишмовчиликлар сабабли ривожланаётгани йўқ.

Сувдан фойдаланувчилар уюшмасининг хизматини ташкил қилиш. Сувдан фойдаланувчилар уюшмаси тўғрисида амалдаги меъёрий ҳужжатлар (низом, устав, таъсис ҳужжатлари) унинг юридик шахс сифатидаги статусини аниқ белгилайди. Аммо, СФУлар ҳукумат қарорлари асосида ўзларига юклатилган вазифаларни тўлиқ бажариш имкониятига эга эмас. Баъзи бир хўжаликларда қайта ташкил этиш комиссияси Сувдан фойдаланувчилар уюшмасига техниканинг бир қисmini ажратиб берса, бошқа бир хўжалиқда уюшма бирорта ҳам техникага эга эмас.

Амалдаги молиялаштириш механизми тўлиқ ва чуқур ишланмаганлиги сабабли собиқ ширкат хўжаликлари ҳудудида ташкил этилаётган СФУлар сувдан фойдаланиш объектлари ва ўз ходимларини сақлаб туриш учун етарли миқдорда маблағга эга эмаслар. СФУлар статуси ва ваколатини белгилаш, уларнинг молиявий манбалари, фермер хўжаликлари ўртасида сув хўжалиги муносабатларининг ташкилий – иқтисодий механизмларини такомиллаштириш мақсадида «Сувдан фойдаланувчилар уюшмаси тўғрисида»ги қонун лойиҳасини тайёрлаш мақсадга мувофиқ.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини суғурталаш тизими тўғрисида. Республикамиз суғурта бозорида 21 та суғурта компанияси фаолият юритмоқда. Республикамиз суғурта компанияларига 2005 йил давомида жами тушган суғурта мукофотларининг ҳажми 26276,0 млн. сўм бўлиб, бу 2003 йилдагига нисбатан 4669,7 млн. сўмга кўп. Шундан қишлоқ хўжалигини суғурталаш бўйича «Ўзагросуғурта» давлат акциядорлик суғурта компанияси томонидан 2005 йил мобайнида йиғилган жами суғурта мукофотларининг ҳажми 6071,9 млн. сўмни ташкил этиб, бу 2003 йилдагига нисбатан 1435,0 млн. сўм ортиқ бўлмоқда.

Тадқиқотлар жараёнида чорва молларини суғурталаш тизими таҳлил қилинди. 2005 йилда чорва моллари мавжуд бўлган 42 та ширкат хўжалиги (жамига нисбатан 2,9 фоиз) «Ўзагросуғурта»

ДАСК билан шартнома тузган. Жумладан, Самарқанд вилоятида 2 та, Бухоро вилоятида эса 3 та ширкат хўжалиги билан суғурта шартномаси тузилган. Чорвачилик тармоғи нисбатан ривожланган Қорақалпоғистон Республикаси, Жиззах, Сирдарё вилоятлари умуман суғурта шартномаси тузишмаган.

Чорвачиликка ихтисослашган фермер хўжаликлари сони 2005 йилда 6150 та бўлиб, шундан 77 тасида суғурта компанияси билан шартнома тузилган.

Юқоридагилардан хулоса қилиб шуни таъкидлаш лозимки, Республикамизда чорва молларини суғурталаш тизими умуман яхши йўлга қўйилмаган.

Бугунги кунда Ўзбекистон аграр секторида ягона бўлган «Ўзагросуғурта» компанияси қишлоқ хўжалигида амалга оширилаётган иқтисодий ислохотларни рағбатлантириш дастағи вазифасини ўтамоқда. Монографик тадқиқотларга кўра, «Ўзагросуғурта» компанияси қуйидаги йўналишда, яъни, қишлоқ тадбиркорлари ва аҳолисини суғурталашни кенг йўлга қўйиш орқали ўз мижозларини ва даромадини кўпайтириши мақсадга мувофиқ. Чунки аграр соҳада тадбиркорликни суғурталаш тизимида имкониятлардан фойдаланмаслик қишлоқ аҳолисининг даромадини оширишга ўзининг салбий таъсирини кўрсатмоқда.

Бизнинг фикримизча, «Ахборот – маслаҳат» марказлари фаолиятини такомиллаштириш учун:

- «Ахборот – маслаҳат» марказлари тажрибали, касбий етук мутахассислар билан таъминланиши;

- қишлоқ хўжалиги корхоналари фаолиятини ривожлантириш учун иқтисодий – молиявий йўналишдаги маслаҳатлар бериш, ўз рекламасига эга бўлиш мақсадида ташвиқот – тарғибот ишларини кучайтиришлари;

- тадбиркорлар ва бошқа тоифадаги мутахассисларнинг малакасини оширишга кўмаклашиш мақсадга мувофиқ.

Тажрибаларнинг кўрсатишича, консалтинг марказлари бозор шароитидан келиб чиқиб, маълум бир турдаги хизматга бўладиган талабнинг ошиб боришига ўз фаолиятини йўналтириб боради. Мамлакатимиздаги «Ахборот – маслаҳат» марказлари ўз фаолиятларини нафақат фермерларга бизнес режа тузиб бериш, балки кенг қамровли ва барча тадбиркорлар фаолиятига ижобий таъсир кўрсата олиши лозим.

Қишлоқ хўжалигида суғурта тизимини ривожлантиришда қуйидаги чора – тадбирларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ:

— қишлоқ хўжалигини суғурталашда «Ўзагросуғурта» ДАСК га муқобил, рақобатчи суғурта ташкилотларини фаолият юритиши учун шарт— шароитлар яратиш;

— қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини суғурта қилиш тизимини такомиллаштириш асосида тармоқда имтиёзлар белгилаш;

— қишлоқ хўжалиги корхоналари томонидан сотилган маҳсулотлар учун пул маблағларини тушиш тизимини ҳуқуқий— қонуний жиҳатдан такомиллаштириш;

— тармоқда суғурта тизимини ривожлантириш учун деҳқон ва фермер хўжаликларида суғуртанинг афзалликлари тўғрисида ташвиқот ва тарғибот ишларини олиб бориш;

— тармоқда суғурта тизимини қўллашда хориж тажрибаларини қўллаш;

— суғурта компаниялари ходимларининг малакасини ошириш.

Қишлоқда ишлаб чиқариш инфратузилма субъектларининг хизмат кўрсатиш шаҳобчаларини ривожлантириш мақсадида қуйидаги тадбирларни амалга ошириш тавсия қилинади:

— муқобил МТП лардаги мавжуд техника воситаларини янгилаш, таъмирлаш ва хизмат турларини кенгайтириш мақсадида мақсадли имтиёзли кредитлар ажратиш;

— сувдан фойдаланувчилар уюшмалари билан деҳқон ва фермер хўжаликлари ўртасидаги шартнома муносабатларида томонлар жавобгарлигини кучайтириш, ўзаро иқтисодий ҳисоб— китоб тизимини такомиллаштириш асосида «**пул тўлови ва хизмат кўрсатиш**» тизимини тўлиқ жорий қилиш;

— минерал ўғит, ёнилғи— мойлаш маҳсулотлари ва бошқа турдаги моддий— техника воситаларини сотиш шаҳобчаларида шартнома ва иқтисодий механизмларини ўзаро манфаатли тарзда ўрнатилишини таъминлаш.

Қишлоқ хўжалигида иқтисодий эркинлаштириш жараёнларини чуқурлаштириш асосида инфратузилма субъектларини ривожлантириш ва энг аввало, маҳсулот еттиштириш ҳамда сотиш тизимини такомиллаштириш қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш ва бошқарувнинг иқтисодий услубларини амалиётга жорий этиш орқали амалга ошириш мумкин.

Бугунги кунда мавжуд аҳвол ва жойлардаги талаб ҳамда тақлифлар асосида шундай хулоса чиқариш мумкинки, қишлоқ хўжалигида барча субъектларнинг иқтисодий фаолиятига тўлиқ эркинлик берилиши зарур. Бунинг учун эса амалдаги мавжуд

ҳуқуқий, ташкилий ва иқтисодий меъёрий ҳужжатларни қайта кўриш ва такомиллаштириш талаб этилади.

Ўзбекистонда аҳолини меҳнат билан бандлиги масаласи, айниқса қишлоқ жойларда ўта долзарб ҳисобланади. Қишлоқда қўшимча иш ўринлари билан таъминлашда бозор инфратузилмаларининг шаҳобчалари ва уларнинг хизмат доирасини кенгайтириш орқали қишлоқда кичик ва ўрта саноат корхоналарини ривожлантириш, сервис хизмати шаҳобчалари ва маҳсулотни қайта ишловчи ҳамда сақловчи корхоналарни кенгайтириш муҳим роль ўйнайди. Бу борада қишлоқ аҳолисининг барча меҳнатга лаёқатли қисмини доимий иш билан таъминлаш, уларни давлат ва бошқа махсус жамғармалар томонидан қўллаб— қувватлаш, қимматли қоғозлар ва кўчмас мулк бозорини қишлоқ ҳудудларида ҳам ривожлантириш лозим.

6. ИНФРАТУЗИЛМА СУБЪЕКТЛАРИНИ САМАРАЛИ ФАОЛИЯТ КўРСАТИШИНИНГ ТАШКИЛИЙ, ИҚТИСОДИЙ ВА ҲУҚУҚИЙ МЕХАНИЗМЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Барча турдаги инфратузилма субъектларини самарали фаолият кўрсатишининг ташкилий, иқтисодий ва ҳуқуқий механизмларини такомиллаштириш бўйича изланишлар олиб борилди.

Тадқиқот натижаларига кўра, инфратузилма субъектларининг ташкилий механизми турли мулкчилик ва хўжалик юритиш шаклларидаги шаҳобчаларни тенг ҳуқуқ ва мустақил фаолият кўрсатиши, малакали кадрлар, махсус техника, бино ва иншоотлар, зарур инвентарлар, буюмлар ҳамда алоқа— коммуникация воситалари билан таъминланиш каби кўрсаткичлардан иборат.

Иқтисодий механизм эса барча мижозларга пуллик хизмат кўрсатиш орқали ўз— ўзининг харажатларини қоплаш ва молиялаштиришни ташкил қилиш ҳамда муайян даромад олиш ҳисобига иқтисодий барқарор фаолият кўрсатишни ўз ичига олади.

Ҳуқуқий механизм ўз навбатида барча мижозларга шартнома асосида хизмат кўрсатиш, муайян мажбурият ва жавобгарлик масъулиятини олиш ҳамда хизмат кўрсатиш сифатини кафолатлаш омилларидан иборат.

Тадқиқот жараёнида республикамиз қишлоқ ҳудудларида ташкил этилиб, қишлоқ хўжалигидаги, шунингдек бошқа соҳаларга хизмат кўрсатишга ихтисослашган бозор, ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилма субъектлари танлаб олиниб, уларнинг

ташкилий, иқтисодий ва ҳуқуқий механизмлари тавсифланди (12–13 иловалар). Жумладан, **бозор инфратузилмасининг субъекти** сифатида — консалтинг хизмати, мини банк ва агросуғурта ташкилотлари; **ишлаб чиқариш инфратузилмасининг субъекти** — муқобил МТП, СФУ, кимёвий воситалар ва ЁММ билан таъминлаш шахобчалари, **ижтимоий инфратузилманинг субъекти** — ўрта ва махсус таълим муассасалари (лицей ва коллежлар), табиий газ, ичимлик суви ва электр энергияси билан таъминлашга ихтисослашган субъектларни фаолият кўрсатишининг механизмлари тавсифланди.

Тавсиф таҳлилларига кўра, барча турдаги инфратузилма субъектларининг ташкилий механизмларини — турли мулкчилик ва хўжалик юритиш шаклларида фаолият кўрсатиши, малакали кадрлар билан таъминланиши, махсус техника, бино ва иншоотлар ҳамда алоқа воситалари билан таъминланиши каби омиллар ташкил қилар экан.

Республикамызда инфратузилма субъектларини самарали фаолият кўрсатишини таъминлашга доир меъёрий—ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилиниб, улар давр талабига кўра такомиллаштирилиб борилмоқда.

Амалдаги Низомларга мувофиқ, янгидан ташкил қилинган инфратузилма шахобчалари балансига тегишли мол—мулк ўтказиб берилди. ЁММ ва минерал ўғит тарқатиш шахобчалари филиал сифатида юқори ташкилот томонидан тасдиқланган Тартиб асосида, қолган инфратузилма шахобчалари эса юридик шахс сифатида давлат рўйхатидан ўтиб, муҳр ва штампига эга ҳамда мустақил фаолият кўрсатмоқдалар.

Қишлоқда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ҳамда фермер хўжаликларининг иқтисодий барқарор ўсишини таъминлаш, якка тартибдаги меҳнат фаолияти, оилавий бизнес ва касаначиликни ривожлантириш асосида янги иш ўринларини яратиш, айниқса, қишлоқ жойларда аҳоли кенг табақаларининг микромолиявий хизматлардан фойдаланишини таъминлаш учун молиявий маблағлар беришни янада кенгайтириш мақсадида 2006 йилнинг 5 майида Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони билан АТ «Тадбиркорбанк» негизида янги «Микрокредитбанк» акциядорлик—тижорат банки ташкил этилди. Бу ўз навбатида қишлоқ ҳудудларида фермер хўжаликларини, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришга,

уларни микрокредитга бўлган талабларини тўлароқ қондиришга хизмат қилмоқда.

Қишлоқ тадбиркорларини молиялаштириш механизмлари такомиллаштирилаётгани билан бир вақтда «Микромолиялаш тўғрисида», «Ипотека тўғрисида» ва «Истеъмол кредити тўғрисида»ги қонунларнинг қабул қилиниши иқтисодиётни кредитлаш жараёнларидаги меъёрий—ҳуқуқий база мустаҳкамлади ва бу ҳуқуқий—меъёрий ҳужжатлар тижорат банклари томонидан ажратиладиган кредитлар миқдорини кенгайтиришга замин яратмоқда.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Банк тизимини янада ислоҳ қилиш ва эркинлаштириш чора—тадбирлари тўғрисида» 2005 йил 10 апрелдаги ПҚ—56—сонли қарори қабул қилиниб, унга асосан тижорат банклари томонидан ташкил этилаётган мини—банкларга оид харажатларнинг солиққа тортиладиган базадан чиқарилиши қишлоқ жойларидаги аҳоли, фермер ва деҳқон хўжаликлари учун хизмат кўрсатувчи мини—банклар сонининг янада ортишига, жумладан, банк хизматлари турларини ошириш ва бунда аҳоли учун қулайликлар яратиш мақсадида, банклар томонидан ташкил этилаётган мини—банклар сони 2007 йилнинг 1 январ ҳолатига кўра 836 тани ташкил этди.

2006 йилда кредит уюшмалари аъзоларининг (бу аъзолар ичида кўплаб фермер хўжаликлари ҳам бор) кредит олишга бўлган талабларини қондиришда уларнинг тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланишлари учун микрокредитлар билан таъминлашга алоҳида эътибор қаратилиб, кредит уюшмалари томонидан кредит ажратишда уларнинг халқаро меъёрлар талабларига мувофиқ кредит портфелининг жами активларидаги улуши 85 фоиздан ошмаслиги таъминланган.

2006 йил 4 апрелида Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан кредит уюшмалари фаолиятининг қонунчилик базасини яхшилаш, шунингдек, кредит уюшмалари тизимини тартибга солиш ва назорат қилиш механизмини такомиллаштиришга қаратилган Ўзбекистон Республикасининг «Кредит уюшмалари тўғрисида»ги қонунига ўзгартириш ва қўшимчалар киритилди.

Мазкур қонун доирасида кредит уюшмаларига лизинг операцияларини амалга ошириш, республика ҳудудларида ўз филиалларини очиш ҳамда Марказий банк томонидан ушбу кредит ташкилотларининг хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда тегишли

тартибда касса амалиётларини ўтказиш ҳуқуқи берилди.

Бундан ташқари, республикамизда кичик бизнес субъектларига тижорат банклари орқали молиявий кўмак бериш билан бир қаторда, бу ишларни муқобил кредит ташкилотлари, хусусан микрокредит ташкилотлари фаолиятини ривожлантириш йўли билан ҳам жадаллаштиришга алоҳида эътибор берилмоқда. Хусусан, Ўзбекистон Республикасининг «Микрокредит ташкилотлари тўғрисида»ги қонунининг қабул қилинганлиги натижасида микрокредитлаш фаолияти билан шуғулланувчи ташкилотлар сонининг кескин ортиши ва ушбу тизим орқали микрокредитга бўлган талабнинг тўлиқ қондирилишига имконият яратилиши кутилмоқда.

Агросаноат мажмуига хизмат кўрсатувчи тижорат банклари тизимида амалга оширилаётган ислохотлар:

— банк тизимини янада эркинлаштириш ва молия — кредит секторларини барқарор ривожлантириш орқали аҳоли ва хўжалик юритувчи субъектлари томонидан банк тизимига бўлган ишончни янада мустаҳкамлаш;

— «Микрокредит ташкилотлари тўғрисида»ги ва «Микромолиялаш тўғрисида»ги қонунларнинг қабул қилинганлиги муносабати билан микрокредитлаш жараёнларини қишлоқ ҳудудларида кучайтириш;

— «Ипотека тўғрисида»ги қонун қабул қилинганлиги ва ипотека кредитлашнинг зарурий меъёрий — ҳуқуқий асослари яратилганлиги муносабати билан ипотека кредитлари бозорини қишлоқ ҳудудларида ривожлантириш ва ушбу йўналишга ажратиладиган кредитлар миқдорини кўпайтириб бориш;

— тижорат банклари фаолиятининг мустақиллигини ошириш орқали банklar томонидан кўрсатилаётган хизмат турларини кенгайтириш ҳамда уларнинг бозор иқтисодиёти шароитида фаолият юритишлари учун қулай шарт — шароитлар яратиш;

— тижорат банкларини инвестицион жараёнларда, жумладан, агросаноат мажмуига қарашли субъектлар иқтисодиётини кредитлашда фаол иштирокини таъминлаш;

— банк тизимида хўжалик субъектлари, жумладан фермер хўжаликлари ва аҳоли қўлидаги маблағларни жалб қилиш учун имтиёзли ҳамда рағбатлантирувчи шароитларни яратиш;

— банкларнинг молиявий барқарор фаолият кўрсатиши, хусусий ва чет эл капиталини жалб қилишни рағбатлантириш орқали тижорат банкларининг молиявий барқарорлигини

таъминлаш;

— қишлоқдаги кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини молиявий қўллаб — қувватлаш, кредит уюшмалари фаолиятини кенгайтириш ва кучайтириш;

— қишлоқ хўжалиги ва унга хизмат кўрсатувчи субъектларни кредитлаш ҳамда молиялаш тизимини такомиллаштиришдан иборатдир.

Тижорат банклари томонидан қишлоқ жойларида меҳнатга қобилиятли қисмининг микромолиявий хизматлардан фойдаланишини таъминлаш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ҳамда фермер хўжаликларини ривожлантириш, якка тартибдаги меҳнат фаолияти, оилавий бизнес ва касаначиликни фаоллаштиришга алоҳида эътибор қаратилиши мақсадга мувофиқ.

«Микромолиялаш тўғрисида»ги қонуннинг мақсади — микромолиялаш соҳасидаги муносабатларни тартибга солиш, тадбиркорлик субъектлари ва аҳолининг молиявий маблағлар ҳамда хизматлардан фойдаланиш имкониятларини кенгайтириш учун шароитлар яратиш, уларнинг ишчанлик ва фаоллигини ошириш ҳамда микромолиявий хизматлар бозори ва тадбиркорликни ривожлантиришдан иборат.

Ушбу қонун асосида фермер хўжаликларига хизмат кўрсатишга ихтисослашган микрокредит ташкилотларининг фаолиятини ривожлантириш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига, шу жумладан фермер хўжаликларига республикада фаолият кўрсатадиган кредит ташкилотларининг кредит ресурсларидан фойдаланиш, иқтисодиётнинг барча соҳаларининг макроиқтисодий ва молиявий барқарорлигини мустаҳкамланишига имконият яратилмоқда.

Маълумки, Республикамизда «Истеъмол кредити тўғрисида»ги қонун қабул қилинди. Истеъмол кредити қонунини қабул қилишдан асосий мақсад — жисмоний шахсларга (истеъмолчига) унинг истеъмол эҳтиёжларини қондириш мақсадида товарлар (ишлар, хизматлар) сотиб олиш учун кредитлар ажратиш, истеъмол кредити бериш соҳасидаги муносабатларни тартибга солишдан, энг асосийси республика аҳолисининг турли табақалари эҳтиёжлари учун зарур ҳамда нисбатан арзон бўлган истеъмол маҳсулотлари, хизматларнинг (таълим, даволаш ва ҳ.к.) кенг тарқалишига қаратилган молиявий қўллаб — қувватлаш чора — тадбирларини белгилаб бериш ҳисобланади.

«Истеъмол кредити тўғрисида»ги қонунда истеъмол

кредитининг икки шакли — молиявий истеъмол кредити ва товар кредитларини қўллаш имконияти берилган. Молиявий истеъмол кредити банклар ва бошқа кредит ташкилотлари томонидан фуқароларга маҳсулотлар ва хизматлар сотиб олиш учун пул шаклида берилади. Товар кредити эса бевосита чакана савдо корхоналари ёки товар ишлаб чиқарувчилар томонидан товарларни уларнинг тўловини маълум бир муддатдан кейин амалга ошириш шарти билан берилади.

Маълумки, фермер хўжаликлари билан қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрлов ва қайта ишлаш, таъминот ёки хизмат кўрсатиш соҳаларидаги хўжалик субъектлари билан муносабатлар доимо шартнома асосида олиб борилмоқда.

Аммо, монографик тадқиқотларимизга кўра, ҳуқуқий механизмнинг асоси ҳисобланган шартнома муносабатлари тузилаётганда юзага келаётган камчилик ва низолар асосан фермерларда ҳуқуқий билимнинг етишмаслиги, шартнома шартлари ва мажбуриятларида томонларнинг вазифаларини тўлиқ билмаслик ва бошқа шунга ўхшаш омиллар натижасида содир этилмоқда. Шартномаларда жавобгарлик ва мажбуриятлар тўлиқ белгиланганлигига қарамасдан, улар йил бошида тезликда, юқори ташкилотларда белгиланган муддат ичида бажарилаётганлиги натижасида юзаки ва сифатсиз расмийлаштирилиб, фермер хўжаликларининг манфаатларига зид равишда тузилиш ҳолатлари учрамоқда.

Таъминот ёки хизмат кўрсатиш соҳасидаги инфратузилма субъектлари томонидан фермер хўжаликларида хизматлар шартнома асосида кўрсатилса — да, фермер хўжаликларида шартнома мажбуриятларини бажариш учун зарур бўлган молиявий маблағ етарли эмас ёки белгиланган маблағ ўз муддатида фермер хўжалигининг ҳисоб рақамига туширилмайди. Амалдаги ҳисоб — китоблар механизмини такомиллаштирилмаганлиги, унинг тақсимоотида маҳсулот етиштирувчи — шартнома тузган фермер хўжаликларининг кредит — бујортмаси ҳисобга олинмаслиги ва шу каби бошқа камчиликлар шартнома мажбуриятларини ўз муддатида бажарилишига салбий таъсир кўрсатмоқда.

Мавжуд ҳолат чуқур таҳлил қилиниб, қишлоқ хўжалиги корхоналарида, шу жумладан фермер хўжаликларида давлат хариди учун пахта хом ашёси ва бошоқли дон етиштириш юзасидан моддий сарф — харажатлар мониторингини юритиш тартиби ишлаб чиқилиб, амалиётта жорий қилинди. Шунингдек, пахта хомашёси ва дон маҳсулотларини давлат эҳтиёжи учун харид қилинадиган қисмига бериладиган имтиёзли кредит

маблағи 2006 йилгача белгиланган сарф — харажатларнинг 50 фоиз миқдори ажратилиб келинган бўлса, 2007 йил ҳосилидан бошлаб 60 фоиз белгиланди.

Моддий сарф — харажатлар мониторингини юритишнинг асосий мақсади — фермер хўжаликлари томонидан контрактация шартномаларини тўлиқ бажариш, фермер хўжаликлари, товар моддий ресурслар етказиб берувчи ва хизмат кўрсатувчи корхоналар ва тегишли тижорат банкларининг иқтисодий самарадорлигига эришиш, фермер хўжаликлари билан мол етказиб берувчи ва хизмат кўрсатувчи корхона ҳамда ташкилотлар ўртасидаги шартномавий муносабатларни янада такомиллаштириш, моддий — техника ресурсларидан мақсадли ва самарали фойдаланиш, агротехник тадбирларни ўз вақтида ўтказиш, ажратилаётган имтиёзли кредит ресурсларидан самарали ва мақсадли фойдаланиш, ўзаро қарздорликларни кескин қисқартириш чораларини кўришдан иборат.

Пахта хом ашёси ва бошоқли дон етиштириш юзасидан моддий сарф — харажатлар мониторингини фермер хўжаликлари бўйича юритишда туман ҳокимининг иқтисодий ва ижтимоий ривожлантириш масалалари бўйича ўринбосари бошчилигидаги ишчи гуруҳи тузилиб, унга туман қишлоқ ва сув хўжалиги бўлими, туман «Қишлоқхўжаликкимё» филиали, туманлараро нефть маҳсулотлари унитар корхонаси, туман МТП ҲЖ, туман ўсимликларни ҳимоя қилиш отряди, ирригация тизимлари бошқармаси, туман пахта тозалаш корхонаси, туманлараро дон маҳсулотлари тайёрлаш корхонаси, тижорат банклари ва бошқа тегишли туман ташкилотларининг раҳбарлари ва масъул ходимлари киритилди.

Ишчи гуруҳи фермер хўжаликларининг ойлик моддий сарф — харажатлар мониторингини юритишга умумий раҳбарлик қилиб, мониторинг якунларини тегишли тартибда мунтазам муҳокама этиш ва йўл қўйилган камчиликларни бартараф этиш чораларини кўриб бориши белгиланди.

Бунинг учун ишчи гуруҳи маҳсулот етказиб бериш юзасидан контрактация шартномалари, товар моддий ресурслар етказиб берувчи ва хизмат кўрсатувчи ташкилотлар билан шартномаларнинг тузилиши, уларнинг рўйхатдан ўтказилиши ва бажарилиши, етказиб берилган маҳсулотлар ва кўрсатилган хизматлар учун тўловларнинг ўз вақтида амалга оширилиши, корхона ва ташкилотлар билан ўзаро ҳисоб — китоблар юзасидан ойма — ой таққослама далолатномалар тузилиши, инфратузилма

шоҳобчаларининг мунтазам фаолият кўрсатишини таъминлаш чораларини кўриб боради.

Фермер хўжаликларида моддий сарф — харажатлар мониторингини юритиш уларда пахта хомашёси ва бошоқли дон етказиб бериш юзасидан контракция шартномаларини бажарилишига эришиш билан бир қаторда тижорат банклари билан имтиёзли кредитлар ажратиш бўйича шартномалар тузиш ва ажратилаётган имтиёзли кредит маблағларини ўз вақтида берилишини таъминлаш; фермер хўжаликларига ўз муддатларида товар моддий бойликлар (шу жумладан уруғлик материاللр) етказиб бериш, ишлар бажариш ва хизматлар кўрсатиш учун олдиндан тўловларни амалга ошириш; фермер хўжаликлари етиштирадиган маҳсулотларни табиий офатлардан кўрадиган зарарларини қоплаш учун уларни олдиндан ихтиёрий ва мажбурий суғурталашни амалга ошириш; фермер хўжаликларига етказиб берилган уруғликлар, минерал ўғит ва заҳарли кимё воситалари, ёнилғи — мойлаш маҳсулотлари ва бошқа моддий техника ресурсларини белгиланган лимит ва агротехник муддатларда далага киритишни мувофиқлаштиришдан иборат.

Инфратузилма субъектлари ҳисобланган «Қишлоқхўжаликкимё» филиали, нефть маҳсулотлари унитар корхонаси, МТП ХЖ, ўсимликларни ҳимоя қилиш отряди, электр тармоқлари корхонаси, муқобил МТПлар, сувдан фойдаланувчилар уюшмалари, тижорат банклар, бошқа корхона ва ташкилотлар томонидан етказиб берилган товар — моддий бойликлар, бажарилган ишлар ва кўрсатилган хизматлар суммаси, ой бошидаги мавжуд қарздорлик, ой давомидаги тўловлар ва ой охирида ўзаро қарздорлик суммаси бўйича тегишли маълумотлар туман ишчи гуруҳига ва тегишли вилоят ташкилотига тақдим этади.

Туман ишчи гуруҳи фермер хўжаликлари бўйича номма — ном тақдим этилган қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштириш учун ҳар ойлик қилинган моддий сарф — харажатлар тўғрисидаги мониторинг яқунлари бажарилган ишлар ҳажмига, бизнес — режага, агротехник тадбирларга мослигини таҳлил қилиб, ортиқча сарф — харажатларга йўл қўйилган ҳолларда унинг келиб чиқиш сабабларини аниқлайди, бундай ҳолатларнинг такрорланмаслиги юзасидан аниқ тақлифлар тайёрлайди.

Туман ҳокими ишчи гуруҳи томонидан тақдим этилган ойлик мониторинг яқунларини ҳар ойнинг охирида туман ҳокимлигида, туман ишчи гуруҳи аъзолари, тегишли ташкилотлар, агротехник тадбирларни ўз муддатида бажармаётган фермер хўжаликлари раҳбарлари иштирокида муҳокама қилиб, тегишли чоралар кўришни белгиланди.

Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлигининг ишчи гуруҳи Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятлар ҳокимлигидаги ишчи гуруҳидан туманлар бўйича фермер хўжаликлари кесимида тақдим этилган мониторинг яқунлари тўғрисидаги маълумотларни; шунингдек, "Ўзнефтмаҳсулот" ХК, "Ўзкимёсанот" ДХК, "Ўзагроماشсервис" уюшмаси, Республика Ўсимликларни ҳимоя қилиш ва агрокимё маркази, Республика Марказий банки ва бошқа республика ташкилотларидан фермер хўжаликларига товар моддий бойликлар етказиб бериш ва хизматлар кўрсатиш, жумладан, имтиёзли кредитлар ажратиш юзасидан туманлар ва фермер хўжаликлари бўйича маълумотларни таҳлил қилиб, яқуний маълумотни келгуси ҳар ойнинг 15 кунигача қишлоқ хўжалигида иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш бўйича Республика комиссиясига тақдим этиши белгиланган (5 — расм).

Моддий сарф — харажатларнинг дастлабки яқуний маълумотлари бошоқли дон етиштириш бўйича ҳар йили 1 сентябрь ҳолатига, пахта хом ашёси етиштириш бўйича 1 декабрь ҳолатига тақдим этилиб, бунда фермер хўжаликлари томонидан контракция шартномаларини, мол етказиб берувчи ва хизмат кўрсатувчи ташкилотлар томонидан шартномаларнинг бажарилиши, соҳанинг иқтисодий самарадорлик яқунлари таҳлил этилади. Ушбу мониторинг жараёни Қорақалпоғистон Республикасининг «Қишлоқхўжаликкимё» ХЖ бўйича ўрганилиб чиқилди (7 — жадвал).

7-ЖАДВАЛ. ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ «ҚИШЛОҚХЎЖАЛИККИМЁ» ХЖНИНГ ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ КОРХОНАЛАРИ ОЛДИДАГИ ДЕБИТОР ВА КРЕДИТОР ҚАРЗЛАРИ ТЎҒРИСИДА МАЪЛУМОТ

(2007 йил 1 май ҳолатига, минг сўм)

Туманлар	Дебитор қарзлар			Кредитор қарзлар		
	01.01.2007 йил ҳолатига жами	01.05.2007 йил ҳолатига жами	фарқ. (+, -)	01.01.2007 йил ҳолатига	01.05.2007 йил ҳолатига	фарқ. (+, -)
Тўртқул	1039,3	705,0	- 334,3	42,4	415,5	+373,1
Элликқала	813,3	400,0	- 413,3	102	435,8	+333,8
Беруний	1916,3	1201,0	- 715,3	49,5	147,0	+97,5
Амударё	3540,4	2663,0	- 877,4	82,6	244,2	+161,6
Хўжайли	440,0	175,0	- 265	59,7	753,2	+693,5
Қонлиқўл	546,9	503,0	- 43,9	32,2	69,8	+37,6
Шуманай	662,0	493,0	- 169	22,8	89,2	+66,4
Қўнпирот	587,7	623,0	35,3	55,7	104,9	+49,2
Нукус	459,8	426,0	- 33,8	19,7	14,3	- 5,4
Кегейли	589,8	409,0	- 180,8	21,8	193,7	+168,9
Чимбой	852,1	532,0	- 320,1	28,5	28,8	+0,3
Қораўзақ	598,7	180,0	- 418,7	6,4	128,3	+121,9
Тахтақўшир	626,3	612,0	- 14,3	20,6	49,1	+28,5
Жами	12672,6	9222,0	- 3450,6	546,9	2673,8	+2126,9

Манба: Қорақалпоғистон Республикаси «Қишлоқхўжаликкимё» ХЖ маълумотларин асосида

3-жадвал. Қорақалпоғистон Республикаси «Қишлоқхўжалиқкимё» ҳўжнинг пахта ва ғалла етиштирувчи фермер хўжалиқларидан дебитор ва кредитор қарзлари тўғрисида маълумот

2007 йил 30 июль ҳолатига. Мил.сўм

Тушлар	2007 йил 1 июль ҳолатига жалғумаблағлари				2007 йил 30 июль ҳолатига жалғумаблағлари				2007 йил 30 июль ҳолатига жалғумаблағлари			
	Мил.сўм	Валютаси	Қўлланма	Қўлланма	Мил.сўм	Валютаси	Қўлланма	Қўлланма	Мил.сўм	Валютаси	Қўлланма	Қўлланма
Тўрқуа	1039.2	7.4	1039.2	118.2	7.4	1039.2	118.2	7.4	1039.2	7.4	1039.2	118.2
Элликкаас	111.2	76.6	71.2	71.2	76.6	71.2	71.2	76.6	71.2	76.6	71.2	76.6
Беруна	1518.2	1518.2	1518.2	49.5	1518.2	1518.2	49.5	1518.2	1518.2	1518.2	49.5	1518.2
Амударё	2540.4	81.8	2540.4	669.15	81.8	2540.4	669.15	81.8	2540.4	81.8	2540.4	669.15
Хўжаовал	437.9	437.9	437.9	1110.17	859.11	437.9	1110.17	859.11	437.9	437.9	437.9	1110.17
Қопалқуа	248.4	18.5	248.4	184.12	184.12	248.4	184.12	184.12	248.4	18.5	248.4	184.12
Шунаёв	881.2	92.1	881.2	207.55	92.1	881.2	207.55	92.1	881.2	92.1	881.2	207.55
Қўлланма	545.1	21.9	545.1	556.26	519.14	545.1	556.26	519.14	545.1	21.9	545.1	556.26
Қўлланма	459.3	23.2	459.3	279.94	279.94	459.3	279.94	279.94	459.3	23.2	459.3	279.94
Қўлланма	418.8	1.8	418.8	1108.21	1108.21	418.8	1108.21	1108.21	418.8	1.8	418.8	1108.21
Қўлланма	558.7	72.3	558.7	525.9	640.2	558.7	525.9	640.2	558.7	72.3	558.7	525.9
Қўлланма	439.0	18.9	439.0	303.91	303.91	439.0	303.91	303.91	439.0	18.9	439.0	303.91
Жам	12572.4	449.3	12572.4	449.3	449.3	12572.4	449.3	449.3	12572.4	449.3	12572.4	449.3

Манба: Қорақалпоғистон Республикаси «Қишлоқхўжалиқкимё» ҳўжнинг маълумотлари асосида.

ва савдо корхоналари, агрофирмалар ўз муддатида бўнак пулларини фермер хўжалиқларига ўтказиб боришлари, фермер хўжалиқлари эса ўз навбатида хизмат кўрсатиш ва таъминот соҳасидаги инфратузилма субъектларига кўрсатилган хизматлар учун тўловни амалга оширилари пировард натижада агросаноат мажмуининг қишлоқ хўжалиги, саноат маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва маҳсулотларни қайта ишлаш ҳамда савдо соҳаларидаги барча корхона ҳамда ташкилотларни самарали фаолият кўрсатиши, мамлакат миқёсида эса буларнинг барчаси ижтимоий соҳа объектларини ҳам аҳолига, шу жумладан қишлоқ аҳолисига янада яхшироқ хизмат кўрсатишига замин яратади.

7. ҚИШЛОҚДА ИНФРАТУЗИЛМА СУБЪЕКТЛАРИНИ МОДДИЙ-ТЕХНИКА ТАЪМИНОТИ ВА УНИ МУСТАҲКАМЛАШНИНГ АСОСИЙ Йўналишлари

Маълумки, нафақат қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштиришда, балки инфратузилма субъектларида моддий-техника таъминотини самарали йўлга қўйилиши ресурслардан оқилона фойдаланишни таъминлайди ва пировард натижада сифатли ва кам маблағ сарфланган маҳсулот ишлаб чиқарилади.

Инфратузилма субъектларида моддий-техника таъминотини мустаҳкамлаш ўз ичига ҳар бир субъектни махсус бино ва иншоот, ер участкаси, моддий (айланма) маблағлар, техника воситалари, меҳнат ва молиявий ресурслари билан талаб даражасида таъминланишни амалга оширилишига айтилади.

Бутунги кунда мамлакатимиз қишлоқ хўжалиги корхоналарида, жумладан фермер хўжалиқларида моддий-техника ресурслари, минерал ўғит, ёнилғи-мойлаш материаллари, техника воситалари ва бошқа ресурслар билан таъминлаш ҳамда улардан самарали фойдаланишни йўлга қўйиш борасида ҳар йили аниқ белгиланган чора-тадбирлар ишлаб чиқилиб, амалиётга жорий қилинмоқда. Бу тадбирлар ўз навбатида ҳар бир ҳудуд миқёсида инфратузилма субъектларининг моддий-техника таъминотини мустаҳкамлаш асосида таъминот ва хизмат кўрсатиш самарадорлигини оширишга ижобий таъсир кўрсатмоқда.

Қишлоқ ҳудудларида инфратузилма субъектларининг моддий-техника таъминотини мустаҳкамлаш учун биринчидан, турли мулкчилик шаклларидаги инфратузилма

субъектларини моддий — техника ресурслари билан таъминлаш тизимини такомиллаштириш, иккинчидан, инфратузилма субъектларини мавжуд воситаларни харид қилиш ва улардан самарали ҳамда тежамли фойдаланишга бўлган интилишларини рағбатлантириш ёки моддий манфаатдорликларини оширишни таъминлашга қаратилган механизмларни ишлаб чиқиш лозим.

Ҳозирги кунда минерал ўғит ёки ёнилғи — мойлаш материаллари таъминотида (тақсимлаш) ихтисослашган инфратузилма субъектларида баъзи турдаги моддий — техника ресурсларининг етишмаслиги, фаолият учун зарур бўлган инвентар ёки асбоб — ускунанинг йўқлиги пировард натижада ўз мижозларига сифатли ёки ўз муддатида хизмат кўрсатиш даражасини таъминламайди. Инфратузилма субъектларида моддий — техника таъминотининг тўлиқ бўлиши улардан самарали фойдаланиш асосида сифатли ва кафолатланган хизмат кўрсатиш ёки таъминотни ифодалайди, бу эса пировард натижада фермер ва деҳқон хўжаликларида, қишлоқдаги кичик ва хусусий тадбиркорларда маҳсулот ишлаб чиқариш самарадорлигини юқори бўлишини таъминлайди.

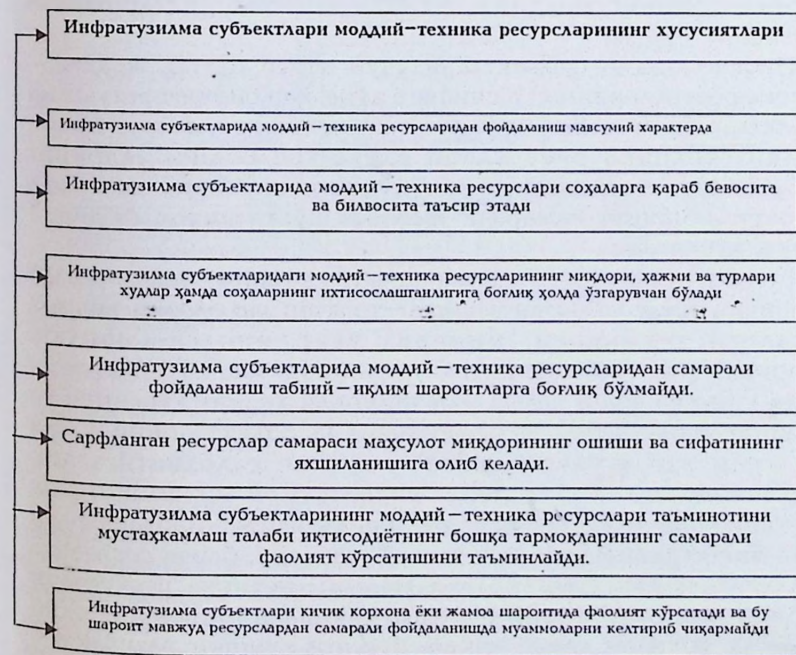
Инфратузилма субъектларида моддий — техника таъминоти — ҳар бир субъектнинг хизмат кўрсатиш ёки таъминот соҳаларида юқори самарадорликни оширишда муҳим омиллардан бири ҳисобланади. Маълумки, фермер хўжаликларида маҳсулот ишлаб чиқариш жараёнида инфратузилма субъектларининг моддий — техника воситаларидан албатта фойдаланиланида ва бу миқдор харажатлар таркибида салмоқли ўринни эгаллайди.

Инфратузилма субъектларида моддий ресурслар таъминоти — бу хизмат кўрсатиш ва таъминот соҳаларида бевосита қатнашадиган, шунингдек юқоридаги соҳаларга билвосита қатнашадиган ресурсларга бўлинган ҳолда икки қисмга бўлиб ўрганиш мақсадга мувофиқ.

Хизмат кўрсатиш ёки таъминот соҳаларида бевосита қатнашадиган ресурслар тоифасига машина — трактор парклари бинолари, иншоотлар, трактор, комбайнлар, қишлоқ хўжалиги машиналари, транспорт воситалари, ишлаб чиқариш ва хўжалик инвентарлари, асбоб — ускуналар, иш жойи жиҳозлари, алоқа — коммуникация воситалари, минерал ва органик ўғитлар, қўп йиллик дарахтлар, озуқа, уруғлик, ёнилғи — мойлаш материаллари, электр энергия ва бошқалардан иборат.

Хизмат кўрсатиш ёки таъминот соҳасидаги билвосита иштирок этадиган моддий — техника воситаларига ёрдамчи восита сифатида қатнашадиган ресурслар киради ва буларга, жумладан, меҳнаткашларнинг дам олиши учун бинолар, сақлаш омборлари, умумий овқатланиш бинолари, яшаш учун уй — жойлар, аҳолини ижтимоий ривожланиши учун зарур бўлган тиббиёт, таълим олиш, маданият соҳасига тегишли моддий ресурсларни келтириш мумкин.

Бугунги иқтисодиётни эркинлаштириш ва модернизациялаштириш шароитида инфратузилма субъектларини моддий — техника ресурсларининг асосий хусусиятлари қуйидагича таснифланди (6 — расм). Чунки инфратузилма субъектларини моддий — техника ресурслари билан тўлиқ таъминлаш, улардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш ва келгусида ресурслар билан таъминлашни иқтисодий рағбатлантириш чора —

Манба: Илмий — тадқиқот натижалари асосида.

6-РАСМ. ИНФРАТУЗИЛМА СУБЪЕКТАРИ МОДДИЙ-ТЕХНИКА РЕСУРСЛАРИНИНГ АСОСИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ

тадбирларини ишлаб чиқишда бу хусусиятларни ҳисобга олиш муҳим аҳамиятга эга.

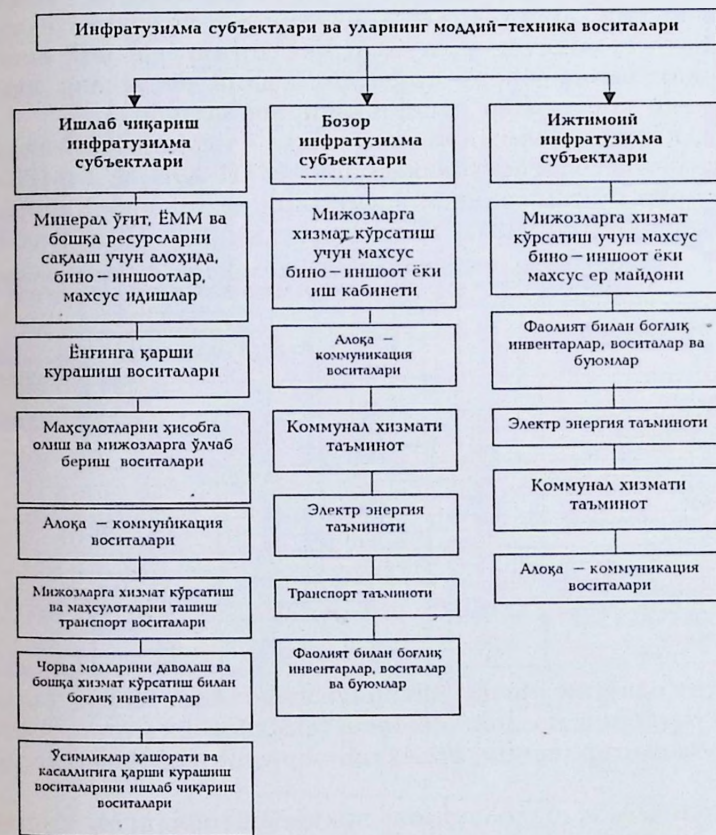
Қишлоқ хўжалиги тармоқларига хизмат кўрсатиш ва таъминот йўналишидаги инфратузилма субъектларининг моддий-техника ресурсларига бўлган талабини доимий таъминлаб бориш қишлоқ хўжалигида маҳсулот етиштириш мавсумий характердалиги, маҳсулот етиштириш ер эгаси ва унга алоқадор субъектлардан ишлаб чиқариш жараёнларида доимий эътибор бўлишини талаб қилади. Бу талаб ўз навбатида мамлакат ҳудудлари бўйича қишлоқ хўжалигини ихтисослашганлиги, инфратузилма субъектларини моддий-техника воситаларига хизмат қилиш даражаси ва бунга алоқадор омиларни тўлиқ бўлишини талаб қилади.

Шу талабдан келиб чиқиб, тадқиқот жараёнида инфратузилма субъектларининг моддий-техника воситалари таснифлаб чиқилди (7-расм).

Инфратузилма субъектлари учун зарур бўлган моддий-техника ресурсларининг таснифига кўра, ҳар бир инфратузилма субъектларининг самарали фаолият кўрсатиши учун зарур бўлган моддий-техника ресурслари ўзига хос бўлиб, уларнинг бирортасини етишмаслиги ёки йўқлиги пировард натижада инфратузилманинг самарали фаолият кўрсатишига бевосита таъсир кўрсатади.

Бутунги кунда мамлакатимиз тарактор ва автомобиллар ишлаб чиқаришга ихтисослашган машина-трактор заводларни, қишлоқ хўжалиги техникаси, минерал ўғит, ёнилғи-мойлаш материаллари, энергетика ресурсларини ишлаб чиқарувчи йирик станцияларни ҳамда кўп тармоқли хизмат кўрсатиш ва таъминот йўналишидаги инфратузилма объектларини ўзида мужассам этган улкан ишлаб чиқариш салоҳиятига эга. Мамлакатимизда олиб борилаётган иқтисодий эркинлаштириш ва модернизациялаш, иқтисодиёт соҳаларидаги талабларлардан келиб чиқиб тайёр маҳсулот ишлаб чиқариш, барча соҳаларда маҳаллийлаштириш тадбирлари моддий-техника ресурслари билан таъминлаш тизимида ҳам катта ўзгаришларга олиб келмоқда. Шундан келиб чиқиб, бутунги куннинг вазифаси-бу инфратузилма объектларидан иқтисодиётни эркинлаштириш ва модернизациялаш, қўшни давлатлар бозори, шўнингдек ташқи бозорга сифатли, рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб

чиқариш асосида ривожлантириш зарур.

Манба: Илмий-тадқиқот натижаларига асосан.

**7-РАСМ. ИНФРАТУЗИЛМА СУБЪЕКТЛАРИ МОДДИЙ-ТЕХНИКА
РЕСУРSLAPИНИНГ ТАСНИФИ**

Ҳозирги вақтда қишлоқ хўжалиги машинасозлиги заводларининг жойлардаги дилерлик марказлари, эҳтиёт қисмлари сотиш дўконлари, минерал ўғит сотиш шаҳобчалари ва бошқа моддий-техника ресурслари билан таъминлаш бўйича тармоқлар ҳам хусусий ҳолда ташкил қилиниб, фаолият юритаётган бўлса-да, уларнинг кўпчилиги, жумладан минерал ўғит тарқатиш ва ёқилғи-мойлаш материаллари билан таъминлаш шаҳобчаларини маҳсулот билан таъминлаш монопол

ташкilotлар ҳисобига тўғри келмоқда.

Инфратузилма субъектларининг моддий – техника таъминотини мустаҳкамлаш учун ички бозорда ҳақиқий рақобат муҳитини вужудга келтириш ва шу асосда мамлакатимизда юқори сифатли моддий ресурслар ишлаб чиқарувчи корхоналар сонини ошириш мумкин.

Тадақиқот давомида юқорида таъкидланганидек, Қорақалпоғистон Республикасининг МТП ХЖ ва ММТПлар учун зарур бўлган техника воситалари ва уларни таъмирлаш учун зарур бўлган маблағ таҳлил қилинди. (9 – 10 – жадваллар).

9-ЖАДВАЛ. ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ТЕХНИКА ВОСИТАЛАРИНИ ТАЪМИРЛАШ УЧУН ТАЛАБ ЭТИЛАДИГАН МАБЛАҒ ТЎҒРИСИДА МАЪЛУМОТ

Техникалар номи	Мавжуд сонин, дона	Шундан носозин, дона	Талаб этиладиган маблағ, млн. сўм		
			Жами	Жаъғарма ҳисобидан	Банк кредити ҳисобидан
Импорт ҳайдов тракторлари	193	42	558	279,0	279,0
Оддий ҳайдов тракторлари	1616	247	503,1	251,6	251,6
Чопиқ тракторлари	3331	712	544,8	272,4	272,4
Транспорт тракторлари	2360	1060	293,3	146,7	146,7
Ер текислагичлар	271	—	14,4	7,2	7,2
Чизеллар	406	61	11,6	5,8	5,8
Бороналар	9893	4884	36,5	18,3	18,3
Чипиқ экиш сепкалари	976	476	19,7	9,9	9,9
Пуркагичлар	202	99	22	11,0	11,0
Культиваторлар	1900	1356	73,9	37,0	37,0
Трактор тиркачалари	3410	1736	303,3	151,7	151,7
Еч – ҳашак қомбайнлари	39	18	12,5	6,3	6,3
Оддий галла қомбайнлари	241	128	1338,5	669,3	669,3
Ш.ж. юқори унумли галла қомбайнлари	209	99	1296,6	648,3	648,3
Жами	x	x	3731,6	1865,8	1865,8

Иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида инфратузилма субъектларининг моддий – техника таъминотини мустаҳкамлаш ва ривожлантиришнинг объектив зарурлиги қуйидагилардан иборат:

биринчидан, баҳоларнинг эркинлаштирилиши, қишлоқ хўжалиги ва саноат маҳсулотларининг нархлари ўртасидаги номуаносиблик фермер хўжаликларининг молиявий ҳолатига салбий таъсир кўрсатмоқда. Қишлоқ хўжалиги учун зарур бўлган айрим турдаги моддий ресурсларни четдан олиб келиниши қишлоқ хўжалигида етиштирилаётган маҳсулотларнинг таннархини юқори бўлишига сабаб бўлмоқда. Инфратузилма субъектларининг моддий – техника базасини мустаҳкамлаш фермер хўжаликларида кўрсатилаётган хизматлар ва таъминот тизимида нархларни пасайишига, улар томонидан маҳаллий маҳсулотларни ишлаб чиқариш ва фермер хўжаликларида таклиф қилинишини кучайишига, пировард

10-ЖАДВАЛ. ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА 2007 йил қишлоқ хўжалиги техникаларига бўлган талаб ҳамда уларни ҳарид қилиш бўйича маълумот

Техникалар номи	Ишлов бери- ладиган машин.	Талаб эти- ладиган тех.	Мас- ҳуж- тех- ника сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона	Ишлаб чиқ- ари- сопа, дона
-----------------	----------------------------------	-------------------------------	---	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

натижада эса моддий ресурслар бозорида талаб ва таклифнинг вужудга келиши бу турдаги маҳсулотларнинг арзонлашувига олиб келади;

иккинчидан, Республикамизда асосий турдаги моддий — техника ресурсларини ишлаб чиқариш ёки таъминловчи корхоналар монополь ҳолатда фаолият кўрсатмоқдалар. Шунинг учун инфратузилма субъектларини ривожлантириш асосида турдош ва кучли бўлган таъминот ҳамда хизмат кўрсатиш йўналишидаги тармоқларнинг ташкил этилиши ва уларнинг давлат томонидан иқтисодий қўллаб — қувватланиши мамлакат ички бозорида рақобат муҳитининг пайдо бўлишига, пировард натижада бозор муносабатларини шаклланишига олиб келади;

учинчидан, инфратузилма субъектларининг моддий — техника таъминотини мустаҳкамлаш ва улар томонидан кўрсатилаётган хизматлар сифатини яхшилаш пировард натижада фермер хўжаликларининг самарали фаолият кўрсатишини таъминлайди.

Бугунги кунда инфратузилма субъектларининг молиявий ҳолати ўз фаолияти учун зарур бўлган моддий — техника воситаларини харид қилиш имконини бермайди. Шунинг учун инфратузилма субъектларининг моддий — техника таъминотини мустаҳкамлашда лизинг, ижара ва ипотека муносабатларини жорий этиш зарур.

Инфратузилма субъектларининг моддий — техника таъминотини мустаҳкамлашда ҳудудий қишлоқ хўжалиги тармоқларининг ўзига хос хусусиятларини, жумладан суғориладиган майдон, табиий — иқлим шароит, қишлоқ хўжалик экинлари таркиби, қишлоқ хўжалик корхоналарининг ихтисослашуви ва бошқаларни ҳисобга олиш зарур.

Бизнинг фикримизча, бозор муносабатларини чуқурлаштириш ва иқтисодий эркинлаштириш шароитида қишлоқ инфратузилмасининг моддий — техника таъминотини мустаҳкамлаш ва хизматлар бозорини ривожлантириш хусусий секторнинг ҳам салмоғини оширишни талаб қилади.

Шунингдек, инфратузилма субъектларининг моддий — техника таъминотини мустаҳкамлаш учун давлат томонидан иқтисодий рағбатлантиришга қаратилган механизмлар ишлаб чиқиши ва амалга жорий қилиниши зарур.

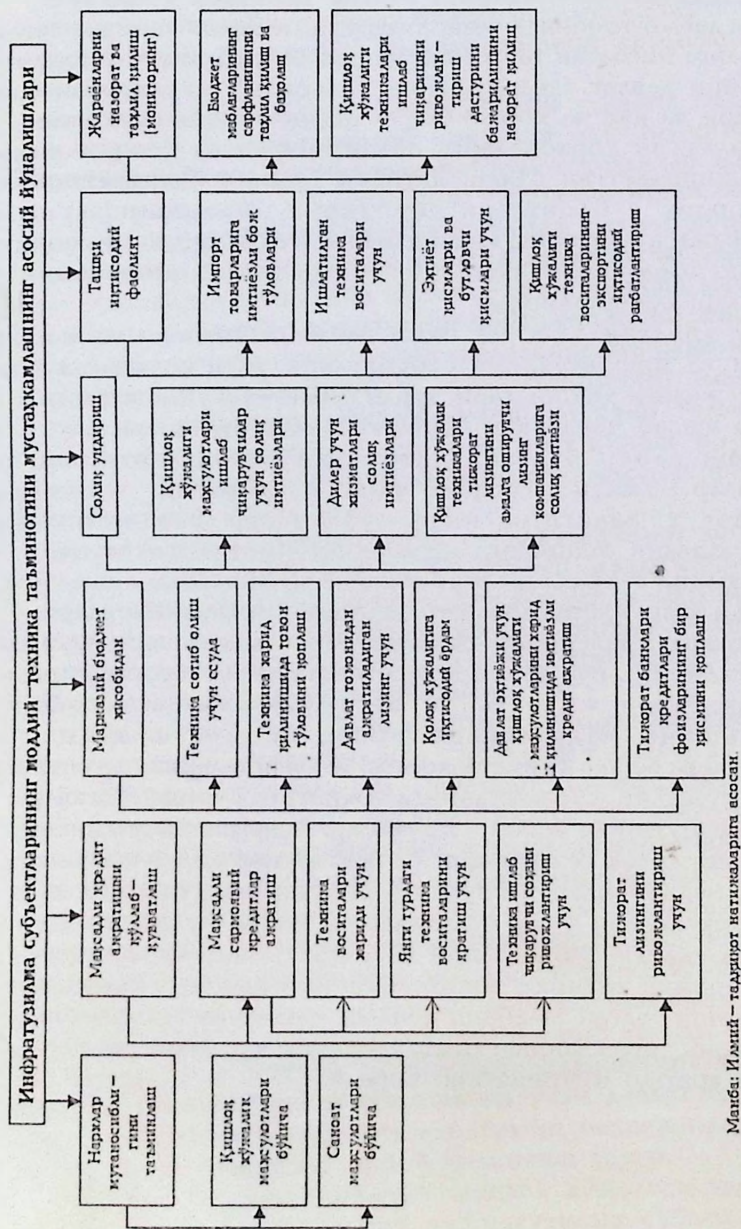
Маълумки, республикамиз қишлоқ хўжалиги тармоғини ва унга хизмат кўрсатувчи инфратузилма субъектларини

моддий — техника воситаларига бўлган талабини қондириш мақсадида давлат томонидан саноат маҳсулоти ишлаб чиқарувчи корхоналарга нисбатан ташкилий механизмлар (давлат саноат корхоналари давлат тасарруфидан чиқарилиб, акциядорлик жамиятлари ва қўшма корхоналарга айлантирилди, аукцион асосида хусусий корхоналарга айлантирилди ва бошқалар) амалга оширилаётган бўлса, янгидан ташкил қилинаётган тадбиркорлик субъектлари ёки йирик объектлар учун иқтисодий рағбатлантириш механизмлари (солиқлардан маълум бир муддат озод қилиш, бож тўловларида имтиёзлар яратиш ва бошқалар) қўлланилмоқда.

Ушбу ҳолатни ҳисобга олиб, мамлакатимиз қишлоқ хўжалиги ва инфратузилма субъектлари учун техника ва қишлоқ хўжалиги машиналари, турли асбоб — ускуналар ҳамда жиҳозлар ишлаб чиқарувчи тадбиркорлик субъектлари учун яратилиши зарур бўлган иқтисодий рағбатлантириш механизмлар мажмуи таснифлаб чиқилди (8 — расм).

Қишлоқ хўжалиги ва инфратузилмалар фаолиятини самарадорлигини оширишга қаратилган ушбу механизмлар мажмуи модди — техника воситаларини республикамизда ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш, бюджет ҳисобидан тижорат банклари орқали мақсадли кредитлар ажратиш, хориждан импорт йўли билан келадиган зарур техника воситалари, асбоб — ускуналар ва бошқа турли жиҳозларни республикамизда ишлаб чиқарилишини маҳаллийлаштириш, қишлоқ хўжалик машиналари ва бошқа қимматбаҳо техника воситаларини лизинг асосида хўжалик субъектларига ажратиб бериш, эҳтиёт қисмлар ва бутловчи асбоб — ускуналар, ишлатилган техника воситаларига солиқ белгилашда имтиёзлар яратишдан иборат.

Ушбу механизмлар республикамиз қишлоқ хўжалиги ва саноат корхоналари учун қўлланилиши қисқа муддат ичида қишлоқ хўжалиги субъектлари ва унга хизмат кўрсатувчи субъектларнинг техника воситалари ва қишлоқ хўжалиги машиналарига бўлган талабини қоплаш, саноат ва таъминотчи корхоналарни ривожланиши ҳамда улар ўртасида ўзаро рақобат муҳитини яратиш имкониятини беради.

8 - РАСМ. ИНФРАТУЗИЛМА ОБЪЕКТЛАРИНИ МОДАДИЙ-ТЕХНИКА ТАЪМИНОТИНИ МУСТАҲКАМЛАШНИНГ ИҚТИСОДИЙ МЕХАНИЗМЛАРИ

8. ҚИШЛОҚ ҲУДУДЛАРИ ВА ТУМАН МИҚЁСИДА ИНФРАТУЗИЛМА СУБЪЕКТЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ВА РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ МАҚБУЛ МОДЕЛИ ВА УНИНГ ИҚТИСОДИЙ САМАРАДОРЛИГИ

Қишлоқ туманлари ва ҳудудларида инфратузилма субъектларини ташкил этиш ва ривожлантириш қишлоқ хўжалиги соҳасини, шу жумладан фермер хўжаликларини иқтисодий барқарор ривожлантиришда катта роль ўйнайди.

Инфратузилма субъектларини ташкил қилишда маълумки, фермер хўжаликларини ташкил қилиниши ҳолати, уларни қайси турдаги маҳсулотлар етиштиришга ихтисослашганлиги; ўлчамининг катта - кичиклиги; коммуникация, ичимлик суви, электр энергия билан таъминланганлик даражаси, транспорт йўлининг аҳволи, туман маркази ёки вилоятнинг йирик шаҳарларига яқинлиги ва бошқа сабаблар муҳим роль ўйнайди.

Инфратузилма субъектлари бугунги кунда собиқ ширкат хўжаликларининг таъминот ва хизмат кўрсатишга ихтисослашган бўлинмалари ўрнида, улар жойлашган биноларни тегишли соҳа вазирлик ва ташкилотларига ўтказилиши муносабати билан ташкил қилиниб келинди.

2007 йил якуни билан, ширкат хўжаликлари ўрнида фермер хўжаликларини ташкил қилиш жараёни тугалланди. Энди қишлоқ ҳудудларида самарасиз фаолият кўрсатаётган фермер хўжаликларини тугатиш, майда ўлчамдаги фермер хўжаликларини йириклаштириш жараёни кечади. Аммо, жойлардаги талаб ва эҳтиёжларга қараб, инфратузилма субъектларининг янги шохобчаларини ташкил қилишга талаб ортади.

Мана шу ўринда инфратузилма субъектларини қишлоқдаги кичик ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг талаблари асосида ташкил қилиб, ҳар бир субъектнинг самарали фаолият кўрсатишини таъминлаш иқтисодий ислохот жараёнининг, қолаверса, мамлакат қишлоқ хўжалигининг иқтисодий барқарор фаолият кўрсатишини таъминлашда асосий ўринларни эгаллайди.

Маълумки, 2007 йилгача қишлоқ ҳудудларида инфратузилма субъектларини ташкил қилиш асосан маъмурий йўл, ҳукумат қарорида ҳудудлар бўйича уларни ташкил қилиш сонини кўрсатиш билан амалга оширилиб келинди. Бу тадбир қишлоқ жойларида инфратузилма субъектларига қирадиган

шоҳобчаларни ташкил қилиш, керакли жиҳозлар билан таъминлаш, таъмирлаш, фермер ва бошқа субъектларга хизмат қилишни амалга ошириш ишларини қисқа муддатда амалга оширишни таъминлади, яъни иқтисодий ислоҳот талаблари асосида биринчи қадам қўйилиб, фермер хўжаликларини самарали фаолият кўрсатиши таъминламоқда.

Энди республика бўйича инфратузилма субъектларини ташкил қилиш ва ривожлантиришга қаратилган тадбирларга қўшимча равишда жойларда қишлоқ тадбиркорлари ва маҳаллий аҳолининг талаблари асосида инфратузилма субъектлари ташкил қилиниши давлат томонидан иқтисодий рағбатлантирилиши зарур. Бу ҳолда мамлакат миқёсида тадбиркорлар кучи билан хизмат кўрсатиш ва таъминот масалаларига ихтисослашган янги субъектлар ташкил қилиниб, янги иш ўринлари очила бошланса, иккинчи томондан давлат томонидан сармоя киритилмасдан кичик тадбиркорлик субъектлари ривожланиши, маҳаллий ва марказий бюджет ҳисобига пул тушумини кўпайиши юз беради.

Тадқиқот жараёнида биз қишлоқ тумани миқёсида бозор ва ишлаб чиқариш инфратузилма субъектларини ташкил қилишнинг янги мақбул миқдорини ҳисоблаб чиқишга ҳаракат қилдик.

Маълумки, ишлаб чиқариш инфратузилма субъектларига нисбатан бозор инфратузилма субъектлари камроқ ташкил қилиниб, улар асосан туман марказларида фаолият кўрсатади. Ишлаб чиқариш инфратузилма субъектлари эса фермер хўжаликларига яқин жойда ташкил қилиниб, фермер хўжаликларининг фаолиятига тўғридан тўғри таъсир кўрсатади.

Демак, бу турдаги инфратузилма субъектларини ташкил қилишда фермер ва қишлоқдаги кичик тадбиркорлик субъектларини бу субъектларни йил давомида қиладиган талабларини ҳисобга олишимиз зарур.

Бу борада Қорақалпоғистон Республикасининг Чимбой ва Қонликўл туманлари миқолида ишлаб чиқариш ва бозор инфратузилма субъектларини ташкил қилиниши ва фаолият кўрсатишини аниқлаш, шунингдек фермер хўжаликлари фаолиятидаги муаммоларни чуқурроқ ўрганиш мақсадида Қорақалпоғистон Республикаси Чимбой ва Қонликўл туманларининг деҳқон ва фермер хўжаликлари раҳбарлари, уй хўжалигида банд бўлганлар, қишлоқ тадбиркорлари, ҳудудий қишлоқ фуқаролари йиғини раислари, туман ҳокимлигининг

қишлоқ хўжалиги масалаларига масъул раҳбар ходим ва мутахассислари орасида анкета сўровномалари ҳамда суҳбатлар ўтказилди.

Чимбой ва Қонликўл туманлари Ўзбекистон Республикасининг бошқа қишлоқ ҳудудлари сингари асосан қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштиришга ихтисослашган.

Анкета сўровномаларига 20 га яқин савол ва 3 та жадвал киритилди.

Олинган жавобларда фермер хўжаликларини самарали фаолият кўрсатиши учун иқтисодий — ҳуқуқий, ресурс таъминоти, инфратузилма хизмати ва маркетинг каби масалалар борасида қатор муаммолар мавжудлиги алоҳида қайд этилган.

8.1. Қонликўл туманидаги фермер хўжаликлари фаолиятини ўрганиш бўйича ўтказилган социологик анкета сўровномалар натижалари

Социологик сўровномада туманнинг турли ҚФЙ ҳудудларида фаолият кўрсатаётган фермер хўжаликлари, жумладан, "қонликўл" ҚФЙдаги "Байсин" фермер хўжалиги (раҳбари Нағметов Е., деҳқончилик — чорвачилик маҳсулотларини етиштиришга ихтисослашган), "Жанақалъа" ҚФЙдаги "Генжебек" фермер хўжалиги (М.Ембергенов, деҳқончилик — чорвачилик), "Навруз" ҚФЙ "Абдул — Файз" фермер хўжалиги (Ф.Жуманиязов, деҳқончилик — чорвачилик), "Бешкўпир" ҚФЙ даги "Хожашев Жанабой" фермер хўжалиги (Ж.Хожашев, узум — боғдорчилик) ҳамда "Тожихол" фермер хўжалиги (Т.Ишкабулова, чорвачилик), "Орзимбой қум" ҚФЙдаги "Сейтмурот" фермер хўжалиги (Б.Сапаров, деҳқончилик — чорвачилик) ва бошқа, жами 15 нафар фермер хўжалиги раҳбарлари иштирок этишди.

Сўровномаларнинг кўрсатишича, бир фермер хўжалигидаги оила аъзолар сони ўртача 11 кишини ташкил этиб, шундан, эркаклар — 6 ва аёллар — 5 нафарни ташкил қилди. Оилада меҳнат қилишга яроқли ёшдан кичик ёшдагилар 3 кишини, меҳнат қилишга яроқли ёшдагилар — 5, меҳнат қилишга яроқли ёшдан катта ёшдагилар эса 1 кишини, шунингдек, меҳнат ресурслари ўртача 7 (61 фойиз) кишини ташкил қилмоқда (1 — илова).

Жами оила аъзоларининг 1 нафари таълим — тарбия соҳасида, ўқувчилар — 1,9 нафар, коллеж ва институт талабаси — 0,5, уй бекаси — 1,0, нафақада — 1,0, фермер хўжалигида 2,5, бошқа

соҳаларда эса — 0,5 киши меҳнат қилишади.

Фермер хўжаликларида ўртача 10 киши меҳнат қилиб, унинг 7 нафари эркак (70,0 фоиз), 3 нафарини аёллар (30,0 фоиз) ташкил этади. Ишчиларнинг 7 нафари доимий (70,0 фоиз) ва 3 нафари ёлланма (30,0 фоиз) ишчилар ҳисобланади.

Фермер хўжаликлари ўртача 136,4 гектар ер майдонига эга бўлиб, экин майдони 70 гектар (51,3 фоиз), суғориладиган ер 59,7 гектарни (43,8 фоиз) ташкил қилади. Экин майдони таркибида пахта 11 гектар (ҳосилдорлик 25,4 ц/га), буғдой 8,7 гектар (17,8 ц/га), шOLI 12,2 гектар (20,3 ц/га), сабзавот 4 гектар (32 ц/га), 11 гектар беда (65 ц/га), дуккакли экинлар 3,3 гектар (10 ц/га) ва бошқа экинлар 11 гектарни (кўчат, узум) ташкил қилган (2 — илова).

Ўрганилаётган фермер хўжалиги раҳбарлари ўртача 52 ёшда бўлиб, уларнинг 67,0 фоизи ўрта махсус маълумотга, 33,0 фоизи олий маълумотли, 30,0 фоиз фермер хўжалиги раҳбари муқаддам қишлоқ хўжалиги соҳасида ишламаган. Фермер хўжаликлари раҳбарларининг 2 нафари собиқ ширкат хўжалигида ферма мудри, 3 нафари ширкат ишчиси ва 1 нафари туман касалхонасида ҳамшира бўлиб ишлашган.

Барча фермерларнинг асосий иш жойи фермер хўжалиги ҳисобланади. Уларнинг 5 таси фермер хўжалигида тўлиқ деҳқончилик — чорвачилик билан шуғулланишса, “Тожиҳол” фермер хўжалиги асосий фаолиятдан ташқари аҳолига турли соҳаларда хизмат кўрсатишга ихтисослашган. Фермер хўжаликларида ўртача 3,8 тадан техника воситалари мавжуд.

Сўровнома жараёнида улар асосий экин пахта ва бошоқли дон учун зарур бўлган минерал ўғит, ЁММ ва уруғни тайёрлов ташкилотларидан белгиланган меъёр ва муддатда олишлари, сабзавот — мева — боғ — полиз учун зарур бўлган ресурсларни эса хизмат кўрсатиш шахобчалари, дўкон, бозор ёки тадбиркор фуқаролардан сотиб олишлари, шунингдек ўз уйларида (маҳаллий ўғит) тайёрлашларини билдиришди.

Барча фермер хўжаликлари экинларни суғориш учун оқава сув билан таъминланганлар.

Фермер хўжаликлари етиштирилган пахтани контрактация шартномасига мувофиқ 100 фоиз тайёрлов корхоналарига сотишса, бошоқли доннинг 60 фоизини дон тайёрлов корхонасига сотиши, ўз истеъмоли учун 10 фоиз, бозорга сотиш ва бартерга 10 фоиздан, чорва озукаси учун 5 ва бошқа мақсадлар учун 15 фоизни йўналтирар экан (3 — илова).

Пахта хом ашёсини етиштириш режасини бажарган фермерлар оладиган кунжара ва шелухасини асосан ўз чорва моллари учун сарфлайдилар.

Фермер хўжаликларида етиштирилган шолнинг 25 фоизи ўз истеъмоли учун, бозорга 60, бартерга 5 ва бошқа мақсадларга 10 фоизи сарфланад экан.

Картошканинг 15 ва сабзавотнинг 20 фоизи ўз ички истеъмоли учун сарфланса, бозорга сотиш учун 60 — 70 фоизи, қолган қисми бошқа мақсадлар (иш ҳақи учун) учун сарфланиши; беданинг 10 фоизи бозорга сотилса, қолган қисми чорва озукаси учун йўналтирилиши; сут, гўшт ва тухумнинг 25 — 50 фоизи оила истеъмоли учун, қолган 50 — 75 фоизи бозорга сотиш учун йўналтирилишини билдиришган.

Умумий етиштирилаётган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг 10 — 15 фоизи бошқа мақсадлар, асосан ишчиларга иш ҳақи сифатида берилади.

Фермер хўжаликлари пахта ва бошоқли дон экинларининг уруғликларини тайёрлов корхонасида тайёрланган, дориланган, бир гектарга экиш меъёри бўйича ва белгиланган муддатларда олишади. Бу жараён назорат ва тайёрлов корхоналарининг раҳбарлари, ҳуқуқ органлари томонидан қаттиқ назоратга олинган.

Анкета сўровномаларининг кўрсатишича, фермер хўжаликлари шOLI, картошка, беда, маккажухори ва бошқа экинлар уруғларини турли жойлардан харид қилишмоқда (4 — илова). Жумладан, шOLI уруғининг 60 фоизи, картошка ва озуқа экинлари уруғининг 45 — 50 фоизини фермер ўзи тайёрласа, қолган қисмини у бозордан харид қилмоқда. Бу ҳолат экинлар уруғи таъминоти шахобчаларининг туманда етарли даражада ривожланмаганлиги, иккинчи томондан, фермерга уруғнинг тозаллиги, юқори ҳосилдорлиги, касалликларга чидамлилиги доимо кафолатланмаслигини билдиради.

Фермер хўжаликлари чорва молларининг 70 — 90 фоизини ўз хўжаликларида етиштирсалар, қолган 10 — 30 фоизини бозордан харид қилишмоқда. Шунинг учун ҳам молларнинг зоти асосан маҳаллий, паст маҳсулдорликка эга.

Фермер хўжаликларининг раҳбарлари хўжалик фаолияти учун зарур бўлган маълумот ва маслаҳатларнинг 15 — 80 фоизини туман қишлоқ ва сув хўжалиги бўлимидан, 5 — 15 фоизини оммавий

ахборот воситаларидан ва қолган қисмини ўзлари излаб топишларини билдиришди (5 — илова).

Сўровда иштирок этган аксарият фермерлар тумандаги тадбиркорлар палатаси, фермер хўжаликлари уюшмаси, ахборот ва маслаҳат маркази, фуқаролар кенгаши ёки маҳалла йиғинларида фермер хўжаликлари учун зарур бўлган маълумотни ололмасликларини билдиришди.

8.2. Чимбой туманидаги фермер хўжаликлари фаолиятини ўрганиш бўйича ўтказилган социологик анкета сўровномалар натижалари

Чимбой туманида ўтказилган социологик анкета сўровномаларида иштирок этган фермер хўжаликлари туманнинг турли ҳудудларида фаолият кўрсатишади. Жумладан, "Қизил ўзек" ҚФЙ ҳудудидаги "Ахтовун" фермер хўжалиги, раҳбари М.Мурадов; "Тоза жол" ҚФЙдан Улуғбек фермер хўжалиги, раҳбари Д.Султонов; "Мой — жоп" ҚФЙдан "Б.Қдирниязов" фермер хўжалиги, раҳбари Б.Қдирниязов ва "Тоза ғара" ҚФЙдан "Назар" фермер хўжалиги, раҳбари А.Сейилбеков ва шу каби 15 тадан ортиқ фермер хўжаликлари иштирок этишди. Сўровнома анкеталар таҳлилида фақат 4 нафар фермер хўжалиги маълумотлари жадвал ҳолида илова этилмоқда.

Сўровномада иштирок этишган фермер хўжаликларининг оила аъзолари сони ўртача 9 кишини, уларнинг 4 нафари эркак ва 5 нафарини аёллар ташкил қилади. Оилада меҳнат қилишга яроқли ёшдан кичик (1 — 15 ёшли) ёшдагилар: ўртача 2 кишини, меҳнат қилишга яроқли ёшдан катта ёшдагилар (16 — 55 ёшли, 16 — 60 ёшли) ўртача 5 кишини, меҳнат қилишга яроқли ёшдан катта ёшдагилар (55 — 60 ёшдан юқори) ўртача 1 кишини, жами меҳнат ресурслари ўртача 5 кишини ташкил қилади (6 — илова).

Оила аъзоларидан 1 киши давлат ва жамоат ташкилотларида, таълим ва тарбия соҳасида 1 киши, 2 нафар ўқувчи, коллеж ва институт талабаси 2 та, нафақада 1 киши ва фермер хўжаликларида 3 киши меҳнат қилади.

Сўровномада қатнашган фермер хўжаликларида ўртача 9 киши, шундан 6 та эркаклар ва 3 та аёллар меҳнат қилса, уларнинг 7 таси доимий ва 2 таси ёлланма ишчилар ҳисобланади.

Фермер хўжаликларининг ер майдони ўртача 60 гектарни, шу жумладан, суғориладиган майдонлар 42,6 гектар (74 фоиз) ташкил қилиб, унда пахта 14,5 гектар (ўртача 27 ц/га), буғдой 10 га (20 ц/га),

сабзавот 2 га (100 ц/га), маккажўхори дон учун 2 га (40 ц/га) ва бошқа экилар (кунжут ва бошқа дуккакли экинлар) экилади (7 — илова).

Фермер хўжалигида чорва моллари сони ўртача 4 та йирик шохли қорамол, 6 бош қўй ва эчкилар ҳамда 20 бош паррандадан иборат. Фермер хўжаликларининг ҳар бири 2006 йилда ўртача 470 кг гўшт, 855 кг сут ва 2000 дона тухум ишлаб чиқаришган (7 — илова).

Анкета сўровномаларининг кўсатишича, фермер хўжаликлари ўзларида етиштирилаётган пахта ва бошоқли донни контрактация шартномасига биноан тўлиқ тайёрлов корхонасига сотишса, бошоқли донни шартномадан ортиқча қисмининг 15 фоизи ўз истеъмолига, 10 фоизини бозор, 10 фоизини бартерга ва қолган қисмини бошқа мақсадларга (асосан ишчиларга иш хақи сифатида, асосий ва ёлланма ишчиларни овқатлантиришга) йўналтирилади. Шунингдек, картошканинг 50 фоиз, маккажўхорининг 33, сутнинг 70, гўштнинг 20 ва тухумнинг 90 фоизи оила истеъмолига сарфланса, худди шу миқдордаги маҳсулотлар бозорга эркин сотишга чиқарилади. Бошқа мақсадлар учун ушбу маҳсулотларнинг ўртача 10 — 25 фоизи йўналтирилади (8 — илова).

Фермер хўжаликлари пахта ва бошоқли доннинг уруғлигини 100 фоизини тайёрлов ташкилотидан олишса, картошка ва маккажўхорининг 75 — 80 фоизини ўзларида етиштиришади, қолган қисмини эса бозордан харид қилишади (9 — илова).

Шунингдек, фермер хўжаликлари парвариш қилинаётган чорва молларининг 40 — 90 фоизини ўзлари наслчиликни йўлга қўйиш орқали кўпайтиришса, қолган қисмини бозордан харид қилишади.

Фермер хўжаликлари ўз фаолиятлари учун зарур бўлган маълумот ва маслаҳатларни турли манбалардан, жумладан, сўралган фермерларнинг 10 — 50 фоизи уруғлик, техника, технология ва бошқа масалалар бўйича маълумотларни тадбиркорлар палатасидан, 20 — 30 фоизи фермер хўжаликлари уюшмасидан, 30 — 60 фоизи қишлоқ ва сув хўжалиги бўлиmidан, 15 — 24 фоизи қишлоқ фуқаролари йиғинидан ва 10 фоизи оммавий ахборот воситаларидан олишларини таъкидлашган. Фермерларнинг 10 — 30 фоизи шу каби бошқа масалалар бўйича маслаҳатларни, жумладан ташқи фаолият билан боғлиқ масалалар билан тўлиқ ўзлари шуғулланишини билдирган (10 — илова).

Ушбу суровномадан кўриниб турибдики, туманда фермер хўжаликларига тўлиқ хизмат кўрсатишга ихтисослашган инфратузилма шахобчалари яхши ривожланмаганлиги сабабли

фермер кўп холларда маслаҳат — маълумот олиш учун ўзи мустақил шуғулланишга мажбур бўлмоқда.

Қорақалпоғистон Республикасининг қишлоқ хўжалиги тармоғида фаолият кўрсатаётган ширкат хўжаликлари (қорақўлчилик ва қорамолчиликка ихтисослашган ширкат хўжаликлари бундан мустасно) 2006 йил якуни бўйича тўлиқ тугатилиб, фермер хўжаликларига айлантирилди. Натижада асосий турдаги қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини (пахта ва бошоқли дон) етиштиришда фермер хўжаликлари катта салмоқни эгалласа, деҳқон хўжаликлари озиқ — овқат ва чорвачилик маҳсулотлари етиштиришда устунликка эга.

Тадқиқот жараёнида Қонлиқўл ва Чимбой туманларининг фермер хўжалигини раҳбарлари, аъзолари, қишлоқ фуқаролар йиғини ва маҳалла фаоллари билан суҳбатда, социологик анкета сўровномаларида ҳудуддаги фермер хўжаликларини самарали фаолият кўрсатишига қуйидаги омиллар салбий таъсир кўрсатмоқда:

- оқова сувларнинг ўта шўрланганлиги сабабли экинлар ҳосилдорлигининг пасайиши, вегетация даврида экинларни суғориш учун оқова сувларининг етишмаслиги;

- қишлоқ хўжалиги экинларини етиштиришда марказий ва маҳаллий (туман миқёсидаги) давлат органлари ва тармоқ раҳбар ва мутахассислари, ҳуқуқ органлари томонидан деҳқон ва фермер хўжаликлари фаолиятига муттасил ва ноқонуний аралашувининг кучаётганлиги;

- давлат эҳтиёжи учун етиштирилаётган маҳсулотлар бўйича ажратилаётган имтиёзли кредитлар миқдорини пастлиги ва бунда Қорақалпоғистон Республикаси ҳудудлари шароитини ҳисобга олинмаётганлиги;

- фермер хўжаликлари учун тижорат банклари томонидан имтиёзли кредитларнинг умуман ажратилмаётганлиги;

- ичимлик сувининг асосан артезиан қудуқларидан олиниши сабабли сувнинг шўрланиш даражасининг юқорилаб бораётганлиги ва натижасида аҳоли орасида турли касалликларнинг кўпаяётганлиги;

- қишлоқ оиласи даромадининг пастлиги натижасида, аҳолининг коммунал тўловлардан (электр қуввати, газ, ичимлик суви) қарзларининг ошиб бораётганлиги;

- оила даромадининг пастлиги ва унинг таркибида озиқ — овқат маҳсулотларига сарфланаётган улушининг юқорилаб бораётганлиги;

- меҳнатга қобилиятли ёшдаги аҳоли орасида ишсизлар сафининг ортиб бораётганлиги;

- янги иш ўринларининг етарли даражада яратилмаётганлиги сабабли меҳнат ресурслари фаол қисмининг республикадан четга чиқиб кетиш ҳолатининг кучаётганлиги;

- қишлоқ ҳудудларида хизмат кўрсатишга ихтисослашган инфратузилма шахобчаларининг етишмаслиги, мавжудлари — нинг иш фаолияти самарадорлигининг пастлиги ва бошқалар.

Фермер хўжаликлари бирмунча кийин шароитларда ташкил этилганлиги сабабли, уларни барқарор даромадга эга бўлишлари учун бир бирига боғлиқ бўлган комплекс муаммоларни босқичма — босқич ҳал этиш талаб этилади.

Республикада фермер хўжаликларини самарали фаолият кўрсатишини, деҳқон хўжаликларини янада ривожлантириш мақсадида қуйидаги таклиф ва тавсияларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ:

- республика қишлоқ хўжалигида экинлар таркиби ва уларни жойлаштириш схемасини қайта кўриб чиқиш ва такомиллаштириш;

- фермер хўжаликлари Ўзбекистон Республикасининг энг мураккаб ҳудудида фаолият кўрсатаётганлигини ҳисобга олиб, уларнинг бошқа ҳудудлардаги фермер хўжаликлари каби юқори даромадга эга бўлишларини таъминлаш мақсадида пахта ва бошоқли донни давлат буюртмаси бўйича харид қилиш тизиминини босқичма — босқич эркинлаштириш;

- фермер хўжаликларига узоқ ва қисқа муддатли имтиёзли кредитлар ажратишни йўлга қўйиш ва кредитлаш тартибини соддалаштириш;

- фермер хўжаликларини наслии чорва моллари ва уруғлари билан таъминлашга ихтисослашган махсус ташкилотларни ташкил қилиш;

- республиканинг ҳар бир йирик қишлоқларида зооветеринария хизмати кўрсатиш шахобчаларини ташкил этиш ва уларни зарур дори — дармон билан таъминлаш;

- фермер хўжаликларида етиштирилган чорва маҳсулотларини сотиб олиш ва қайта ишлаш кичик корхоналарини ташкил этишни рағбатлантириш;

- инфратузилма субъектлари фаолиятини ривожлантириш, уларни давлат томонидан иқтисодий қўллаб — қувватлаш механизмини такомиллаштириш;

- фермер хўжаликларига ахборот — консалтинг хизмати

кўрсатишга ихтисослашган махсус марказлар фаолиятини ташкил этиш ва уларнинг моддий – техника базасини мустаҳкамлаш;

– ҳудуд хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида меҳнат шароитини яхшилаш бўйича амалдаги меъёрий ҳужжатларга ўзгартиришлар киритиш;

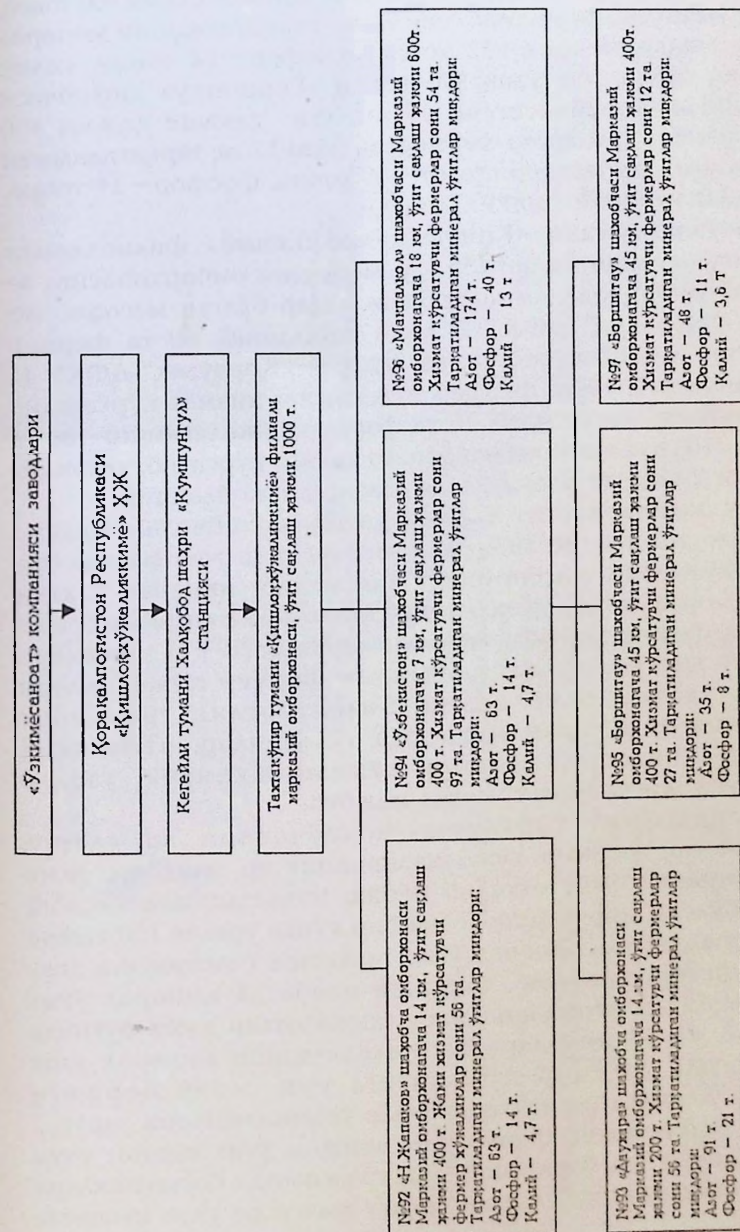
– ишсиз қишлоқ аҳолисига бўш иш жойлари тўғрисидаги маълумотларни топишга ва бандлик муаммосини ҳал этишга кўмаклашадиган нодавлат консалтинг хизмати кўрсатувчи марказни ташкил этиш;

– фермер хўжаликларига комплекс хизмат кўрсатишни ташкил этиш орқали улар фаолиятининг самарадорлигини ошириш мақсадида кўп йўналишли "қишлоқ хўжалиги кооперативлари"ни ташкил этиш зарур.

Бундай ҳолат Ўзбекистон Республикасининг кўплаб қишлоқ туманларига, жумладан Жиззах, Сирдарё, Қашқадарё, Навоий, Бухоро ва Сурхондарё вилоятларининг қишлоқ туманларига хосдир. Сўнгги йилларда ҳукумат даражасида қишлоқ туманларида ишлаб чиқариш инфратузилма субъектларига эътибор кучайди, уларни тегишли тармоқ вазирлик ва идораларининг тасарруфига ўтказиш, қисқа муддатда таъмирлаш, кадрлар тайёрлаш ва фермер хўжаликларига хизмат кўрсатиш бўйича йирик тадбирлар амалга оширилди. Чунки ишлаб чиқариш инфратузилмасининг субъектлари бозор инфратузилма субъектларига нисбатан ишлаб чиқариш жараёнига тўғридан – тўғри таъсир кўрсатади, унинг янада самарали фаолият кўрсатишини таъминлайди.

Бозор инфратузилма субъектлари ҳам фермер хўжаликларини самарали фаолият кўрсатишига билвосита таъсир кўрсатса – да, аммо унинг айрим субъектлари хизматидан фермер хўжаликлари белгиланган муддат ичида фойдаланадилар.

Таҳлил натижаларига кўра, минерал ўғит Қорақалпоғистон Республикаси «Қишлоқхўжаликкимё» ХЖ ташкилотининг нарядига биноан вагонларда Кегейли тумани Халқобод шаҳри «Кумшунгул» станциясига, ундан сўнг машиналарда Тахтакўпир тумани «Қишлоқхўжаликкимё» филиали марказий омборхонасига (сақлаш ҳажми 1000 тонна) олиб келинади. Сўнгга туман бўйича 302 та фермер хўжаликларига минерал ўғит тарқатишга ихтисослашган шохобчаларига тарқатилади (9 – расм). Бунда: энг яқин 94 – сонли «Ўзбекистон» шахобчаси

9-РАСМ. ТАХТАКЎПИР ТУМАНИ «ҚИШЛОҚХЎЖАЛИККИМЁ» ФИЛИАЛИНИНГ 2007 ЙИЛДА ХЎЖАЛИКЛАРГА ХИЗМАТ КЎРСАТИШ ДИСПЛОКАЦИЯСИ

Марказий омборхонасигача 7 км, ўғит сақлаш ҳажми 400 тонна, хизмат кўрсатувчи фермерлар сони 97 та, тарқатиладиган минерал ўғитлар миқдори: азот—63 тонна, фосфор—14 тонна, калий 4,7 тонна бўлса, энг узоқ 97—сонли «Боршитау» шохобчаси Марказий омборхонасигача 45 км, ўғит сақлаш ҳажми 400 тонна, хизмат кўрсатувчи фермерлар сони 12 та, тарқатиладиган минерал ўғитлар миқдори: азот—48 тонна, фосфор—11 тонна, калий—3,6 тоннани ташкил қилади.

Қораўзак тумани «Қишлоқхўжаликкимё» филиалининг Кумшунгул станциясидан (35 км) марказий омборхонасига ва марказий омборхонадан шохобчага қадар бўлган масофа: энг яқин — «Қорақўл» ДФХУ 8 кмда жойлашиб, 69 та фермер хўжалигига хизмат кўрсатса, энг узоқ — «Қораўзак» ДФХУ 44 кмда жойлашиб, 77 та фермер хўжалигига хизмат кўрсатади;

«Есимозек» шохобчаси 46 та фермер хўжалигининг 180 га пахта ва 710 га ғалла экин майдонига хизмат кўрсатиб, уларнинг энг яқини 2 км, энг узоғи 13 км масофада жойлашган.

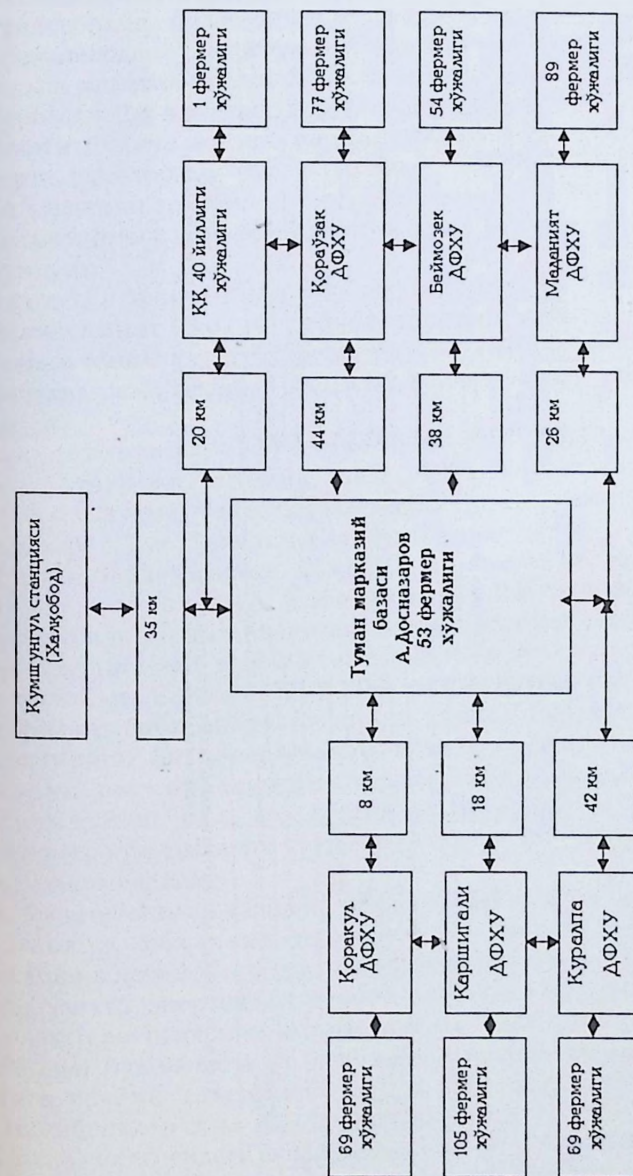
Ушбу минерал ўғит тарқатадиган шохобчалар махсус транспортга эга эмас ва минерал ўғит тарқатиш вақтида ҳар бир фермер хўжалиги раҳбарининг ўзи келиб, минерал ўғитни транспортда олиб кетади, транспортда ўғитни олиб кетиш билан боғлиқ харажатлар фермер ҳисобидан амалга оширилади (10—11 — расмлар).

Турли хил масофада жойлашган фермер хўжаликлари минерал ўғитни олиб келиш билан боғлиқ транспорт харажатини ҳам турли миқдорда тўлайдилар, яъни яқин масофада жойлашган фермер хўжалиги камроқ, узоқда жойлашгани эса кўпроқ тўлашга мажбур.

Минерал ўғит тарқатиш шохобчалари ва уларга бириктирилган фермер хўжаликларининг ер майдони, экин тури ва минерал ўғит етказиб бериш муддатларини ҳисобга оладиган бўлсак, ҳар бир шохобча бир кунда ўртача 100 тагача фермер хўжалигига минерал ўғит тарқатиш салоҳиятига эга.

Бизнинг фикримизча, биринчи навбатда минерал ўғит таъминоти билан шуғулланадиган ташкилотлар қуйи бўғинда жойлашган ўз бўлинмалари ва филиалларини минерал ўғит ташиш ҳамда фермер хўжалигига уни сепиб беришга мослашган техника воситалари билан таъминлашлари зарур.

Бунда биринчидан, фермерлар минерал ўғит ташиш учун алоҳида транспортда боришлари ёки транспортда борганликларини билан ўғитнинг етишмай қолган вақтда транспорт учун қўшимча

10—РАСМ. ҚОРАҚЎЛНОНСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ҚОРАЎЗАК ТУМАНИ «ҚИШЛОҚХЎЖАЛИККИМЁ» ФИЛИАЛИНИНГ КУМШУНГУЛ СТАНЦИЯСИДАН МАРКАЗИЙ ОМБОРХОНАГА ВА МАРКАЗИЙ ОМБОРХОНАДАН ШОХОБЧАГА ҚАДАР БЎЛГАН МАСОФА ДИСЛОКАЦИЯСИ

№	Фермер хўжалиги номи	Оралак масофа	пахта, га	галаа, га
1	А.С.Саломат	2	5	10
2	А.А.Алиев	2	5	10
3	К.А.Алиев	3	10	20
4	А.А.Алиев	4	15	20
5	А.А.Алиев	2	20	20
6	А.А.Алиев	2	6	9
7	А.А.Алиев	7	10	13
8	А.А.Алиев	7	10	10
9	А.А.Алиев	6	15	15
10	А.А.Алиев	2	5	17
11	А.А.Алиев	2	5	12
12	А.А.Алиев	2	5	13
13	А.А.Алиев	2	5	10
14	А.А.Алиев	4	6	23
15	А.А.Алиев	3	5	17
16	А.А.Алиев	7	5	15
17	А.А.Алиев	6	5	15
18	А.А.Алиев	6	5	15
19	А.А.Алиев	6	5	15
20	А.А.Алиев	6	5	15
21	А.А.Алиев	6	5	15
22	А.А.Алиев	6	5	15
23	А.А.Алиев	6	5	15

11-РАСМ. ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҚОРАҒАҚ ТУМАНИ ФЕРМЕР ХЎЖАЛИҚЛАРИНИНГ МИНЕРАЛ ҲИТЛАР БИЛАН ТАЪМИНЛАНИШИНИНГ ОРАЛАН МАСОФА АЙОҚАҚАЙСИ

харажат қилишдан озод қилади; иккинчидан, шохобчаларни идоравий транспортлар билан таъминлашлари фермерлар учун қўшимча харажатлардан озод қилади ва ўз навбатида фермерларни овора қилмасдан минерал ўғитни бутортма бўйича унинг даласига етказилиб берилади. Шу жиҳатни ҳисобга оладиган бўлсак, минерал ўғит таъминоти бўйича ихтисослашган шохобчалар 3 та юк автотранспорти (тракторлар) билан (ўртача 7—10 тонна ҳажмда юк кўтариш қувватига эга бўлган) таъминланиши, шохобча билан фермер хўжалиги ўртасидаги масофа ўртача 35 км радиусда бўлиши мақсадга мувофиқ,

Тадқиқот жараёнида шунингдек, бозор инфратузилмасининг етакчи субъектларидан ҳисобланган минибанкларни қишлоқ ҳудудларида ташкил қилинганлиги ва уларни қанчалик самара билан фаолият кўрсатишлари тадқиқ қилинди.

Қорақалпоғистон Республикаси Нукус шаҳридаги жойлашган "Микрокредитбанк"нинг Шуманай туманида «Дехқонобод» ҳудудий минибанки ташкил қилинган бўлиб, ўртадаги масофа 110 кмни ташкил қилади (12—расм).

Ушбу минибанк юридик ҳуқуққа эга эмас ва юқори ташкилот ҳисобланган Ўзбекистон Республикаси «Микрокредитбанк»да тасдиқланган тартиб асосида жами 45 та фермер хўжалиги ва 9 та якка тартибдаги ишбилармонларга хизмат кўрсатади. Барча минибанклар фақатгина фермер хўжаликларидаги банк операцияларини ҳужжатлаштириш ва расмийлаштириш, бизнес режалар тузиш, кредит олишга ҳужжатларни расмийлаштириш билан шуғулланиб, пул ўтказиш, пул қўйиш, нақд пул бериш, кредит олиш ва бошқа шу каби фермер хўжаликлари учун зарур бўлган фаолият билан тўлиқ шуғулланмайдилар.

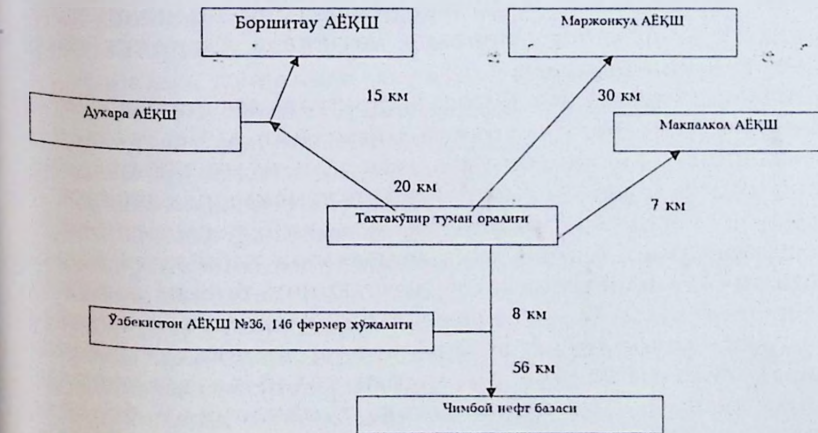
Кўплаб минибанклар қишлоқ ҳудудларида жойлашиб, ўша ердаги мавжуд маҳаллий электр энергия ва алоқа—коммуникация воситалари билан таъминланган. Аммо, қишлоқ аҳолисини электр энергиядан кўплаб миқдорда қарздорлиги сабабли электр энергиясини иш вақтида (эрталаб 09.00дан кеч соат 18.00гача) бўлмаслиги ўз навбатида минибанкларни ҳам фаолиятига салбий таъсир кўрсатади. Республикадаги кўплаб минибанклар ҳам шу тарзда фаолият кўрсатишини ҳисобга олиб, келгусидаги иш фаолиятларини кенгайтириш, энг асосан қишлоқда риқожланаётган кичик ва хусусий

Қорақалпоғистон Республикаси Нукус шаҳридаги "Микрокредитбанк"

Шуманай тумани «Дехқонобода» ҳаудайи мини банки, масофа – 110 км.

ЧҚР Муқаддас 16 км, пахта 6 га, галла 20 га	ЎХ «Насибас 8 км, пахта 14 га, галла 6 га	ЎХ «Қадруллоев 5 км, пахта 30 га, галла 30 га
ЎХ «Гуллар» 4 км, пахта 40 га, галла 10 га	ЎХ «Ютегноз» 10 км, пахта 12 га, галла 11 га	ЎХ «А.Утегноз» 7 км, пахта 25 га, галла 8 га
ЎХ «Шарафат» 5 км, пахта 22 га, галла 20 га	ЎХ «Ботга» 3 км, пахта 35 га, галла 16 га	ЎХ «О.Кипшоқ» 9 км, пахта 26 га, галла 16 га
ЎХ «А.Убайдуллоев» 5 км, пахта 30 га, галла 35 га	ЎХ «Қурул» 8 км, пахта 12 га, галла 4 га	ЎХ «Палимбек Ашмиз» 12 км, пахта 100 га, галла 56 га
ЎХ «Достон» 6 км, пахта 14 га, галла 8 га	ЎХ «Қотижас» 8 км, пахта 12 га, галла 15 га	ЎХ «Оразбаев» 10 км, пахта 55 га, галла 30 га
ЎХ «Бобур» 4 км, пахта 9 га, галла 5 га	ЎХ «Ишан боз» 2 км, пахта 10 га, галла 3 га	ЎХ «Қ.Туйшев» 13 км, пахта 60 га, галла 36 га
ЎХ «Гульчарва» 1 км, пахта 12 га, галла 22 га	ЎХ «Атануратов» 7 км, пахта 9 га, галла 5 га	ЎХ «Катта Убинилоз» 6 км, пахта 40 га, галла 28 га
ЎХ «Махсу» 6 км, пахта 35 га, галла 18 га	ЎХ «Дилдор» 2 км, пахта 5 га, галла 3 га	ЎХ «Сарсен боз» 6 км, пахта 47 га, галла 30 га
ЎХ «Дилдор» 6 км, пахта 12 га, галла 6 га	ЎХ «М. Утегноз» 4 км, пахта 6 га, галла 6 га	ЎХ «Н.Тасмурадов» 1 км, пахта 40 га, галла 8 га

Жами 45 та фермер хўжалиги, 9 та янги тартибдаги ипбилармонларга хизмат кўрсатади.
12-РАСМ. ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ШУМАНАЙ ТУМАНИДАГИ "МИКРОКРЕДИТБАНК"НИ «ДЕХҚОНОБОДА» ҲАУДАЙИ МИНИ БАНКИ БИЛАН ФЕРМЕР ХЎЖАЛИКЛАРИ ҲАМДА УЎҚАДАГИ ОРАЛИҚ МАСОФА ДИСЛОКАЦИЯСИ

12-РАСМ. ТАХТАКЎПИР ТУМАНИ БЎЙИЧА ФЕРМЕР ХЎЖАЛИКЛАРИГА ЁММ ТАРҚАТАДИГАН ШАХОБЧАЛАРИНИ ОРАЛИҚ ЖОЙЛАШУВ СХЕМАСИ

тадбиркорларга яқиндан молиявий – банк ишларида ёрдам беришни ташкил қилиш учун минибанкларни туман марказларига яқин жойлашган фермер хўжаликлари учун ўртача 5–7 км масофага (чунки туманлар марказида асосан бир нечта тижорат банклари фаолият кўрсатади), марказдан 10 кмдан узоқ жойлашган ҳудудлардаги фермер учун ўртача 20 км радиусда жойлаштириш, бунда минибанкларга банк операциялари бўйича барча хизматларни кўрсатиш, шунингдек аҳоли қўлидаги пул маблағларини омонатга қўйиб, фоиз қўшиб бериш каби хизматлар доирасини кўпайтириш мақсадга мувофиқ.

Тадқиқот жараёнида шунингдек, фермер хўжаликлариغا ЁММ тарқатиш шохобчаларининг жойлашуви ўрганилиб, уларнинг мақбул жойлаштириш бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилди. Бунинг учун Тахтакўпир туманида фермер хўжаликлариغا ЁММ тарқатадиган шохобчаларни оралиқ жойлашуви таҳлил қилиниб, ундан фермер хўжаликларини фойдаланиш даражаси кўриб чиқилди (13 – расм). Чимбой нефт базасидан олинган ЁММ Тахтакўпир туманидаги энг яқин 7 кмдаги ва энг узоқ – 30 кмда жойлашган АЕҚШ га олиб борилади ва ўша ердаги фермер хўжаликлари тарқатилади. Республикадаги ҳар бир нефт базалари махсус ЁММ ташишга мўлжалланган автомобиллар билан таъминланган (11 – илова).

Аммо, фермер хўжаликлари билан суҳбатлашилганда шу нарса маълум бўлдики, айрим шохобчалар фермер хўжаликларига келтирилган ЁММлар учун қўшимча пул ёки ёқилғи талаб қилишлари натижасида фермер хўжаликларига келтирилган ЁММлар сунъий равишда камайтиради. АЁҚШлар ўша ҳудудда ЁММ таъминоти бўйича монополь шохобча сифатида фаолият кўрсатишиб, ўз таъсирларини фермерларга доимо ўтказиб келишади. Бизнинг фикримизча, келгусида ЁММ таъминотида рақобат ва сифат даражасини кўтариш ҳамда ўз муддатида хизмат кўрсатишни кафолатлаш учун АЁҚШлар билан бир қаторда шахсий АЁҚШлар учун ҳам фермер хўжаликларини пахта ва ғалла бўйича ЁММ таъминотини йўлга қўйишда фойдаланиш мақсадга мувофиқ. Иккинчидан, АЁҚШлар ҳам минибанклар каби қишлоқ ҳудудларида фаолият кўрсатишади ва уларда ҳам электр энергия ҳамда алоқа воситалари таъминотида муаммолар мавжуд. Шунинг учун ҳар бир АЁҚШ шахсий генератор билан таъминланиши ва кечаю — кундуз хизмат кўрсатиши зарур.

Тадқиқот натижасида АЁҚШларни қишлоқ ҳудудларида ташкил қилиш учун ўртача 35 — 50 км радиусда жойлаштириш, шахсий АЁҚШлар ҳисобга олинганда эса бу масофани янада яқинлаштириш зарур. Чунки ЁММлари фермер хўжаликларининг кундалик фаолиятларида кўп талаб қилинадиган ресурс ҳисобланиб, АЁҚШлар билан фермер хўжалиги ўртасидаги масофанинг яқинлиги ва таъминотнинг ўз муддатида бўлиши пировард натижада уларнинг иш самарадорлигини оширади.

Қишлоқ туманларида бозор инфратузилмасини нафақат ташкил қилиш, балки ҳозирда фаолият кўрсатаётган субъектларнинг иш фаолиятини самарали йўлга қўйиш энг долзарб муаммолардан биридир. Қишлоқ туманларида айниқса, консалтинг — ахборот таъминоти, ҳуқуқий маслаҳатхона, бизнес марказлар, доимий ўқув марказлари каби хизматлар кўрсатадиган инфратузилма субъектларини ташкил қилиш қониқарсиз аҳволда. Бунга фермер хўжаликларидаги молиявий аҳволнинг ночорлиги, асосий ерларда пахта — ғалла экилаётганлиги сабабли бозордаги талаб ва таклифни ўрганишнинг сустлиги, қишлоқ туманларида бозор инфратузилма субъектлари бўйича етук кадрларнинг етишмаслиги, алоқа, электр энергия ва бошқа ресурслар билан

таъминлашдаги узилишлар асосий сабаб бўлмоқда.

Бизнинг фикримизча, бозор инфратузилма субъектлари таркибига кирувчи ва қишлоқ хўжалиги соҳасига яқиндан амалий ёрдам кўрсатадиган шохобчалар (асосан, суғурта, консалтинг — ахборот марказлари, ўқув марказлари, бизнес марказлари, реклама ва дизайн марказлари ва бошқалар) ҳар бир қишлоқ туманида энг камида 3 тадан ташкил қилиниши мақсадга мувофиқ.

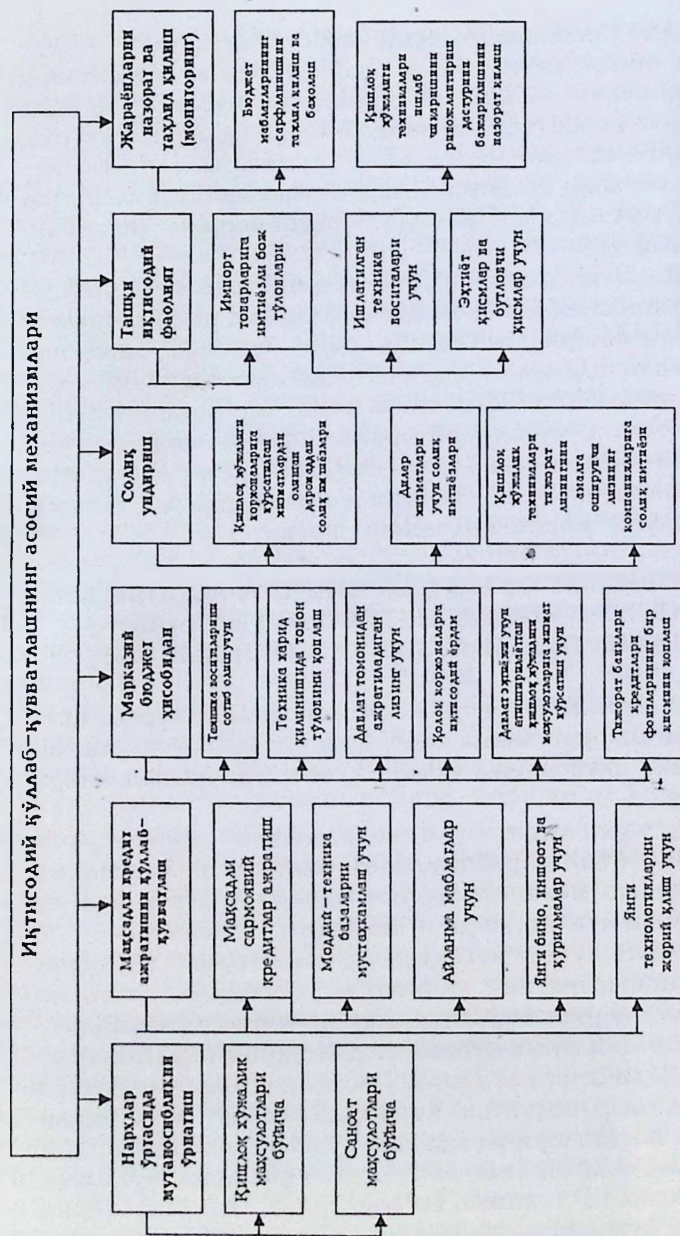
Албатта, бу марказларни (субъектларни) ташкил қилиниши ва ривожлантирилиши ўз навбатида жойлардаги талаб ва таклиф асосида амалга оширилди. Шунинг учун мамлакат миқёсида қишлоқ хўжалигида олиб борилаётган иқтисодий ислоҳот жараёнлари янада кенгайиб, пахта ва ғалла етиштириш ва сотиш тизими ҳам шунга мутаносиб эркинлаштирилиши, фермер хўжаликлари бозордаги талаб ва таклиф асосида, илмий — амалий асосланган алмашлаб экиш тизимини қўллаган ҳолда қишлоқ хўжалиги сиёсати жорий қилиниши зарур.

9. ИНФРАТУЗИЛМА ОБЪЕКТЛАРИНИНГ ФАОЛИЯТИНИ ДАВЛАТ ТОМОНИДАН ИҚТИСОДИЙ ҚўЛЛАБ — ҚУВВЛАШ ТИЗИМИНИНГ ҲОЗИРГИ ҲОЛАТИ

Республикамиз қишлоқ хўжалигига хизмат кўрсатишга ихтисослашган инфратузилма объектларини давлат томонидан турли даражада иқтисодий қўллаб — қувватлаш механизмлари қўлланилмоқда.

Қишлоқ хўжалиги тармоғига хизмат кўрсатувчи инфратузилма объектларини давлат томонидан иқтисодий қўллаб — қувватлаш механизмларини ташкил қилувчи асосий механизмлар мажмуи таснифлаб чиқилди (14 — расм).

Ишлаб чиқилган ушбу механизмлар мажмуи инфратузилма объектларининг фаолиятини, шунингдек улар билан ҳамкорлик қилаётган саноат корхоналари фаолиятини иқтисодий қўллаб — қувватлаш тизимини йўлга қўйиш, бюджет ҳисобидан тижорат банклари орқали инфратузилма объектларига мақсадли имтиёзли кредитлар ажратиш, хориждан импорт йўли билан зарур техника воситалари ва қишлоқ хўжалик машиналарини лизинг асосида олиб келиш ёки эҳтиёт қисмлар, бутловчи асбоб — ускуналар ва техника воситаларига имтиёзли солиқ белгилаш каби йўналишларда имтиёзлар яратишдан иборат.

14-РАСМ. ҚИШЛОҚ ХУДУДЛАРИДАГИ ИНФРАТУЗИЛМА ОБЪЕКТЛАРИНИ САМАРАЛИ ФАОЛИЯТ ҚЎРСАТИШИНИ ТАЪМИНЛАШДА ДАВЛАТ ТОМОНИДАН ҚЎРСАТИЛАДИГАН ИҚТИСОДИЙ ҚЎЛАБ-ҚУВВАТЛАШНИНГ АСОСИЙ МЕХАНИЗМЛАРИ

Ушбу механизмлар мажмуини республикаимиз қишлоқ ҳудудларидаги хизмат кўрсатишга ихтисослашган инфратузилма объектлари фаолиятига қўлланилиши қисқа муддат ичида қишлоқ хўжалиги субъектларига самарали ва сифатли хизмат кўрсатишни йўлга қўйиш, уларнинг моддий — техника таъминотини мустаҳкамлаш, қишлоқ хўжалиги корхоналарини техника воситалари ва қишлоқ хўжалик машиналарига бўлган талабини қоплаш, саноат ва таъминотчи корхоналарни ривожланиши ҳамда улар ўртасида ўзаро рақобат муҳитини яратиш имкониятини беради.

Республикаимиздаги фермер, деҳқон ва бошқа кичик ҳамда хусусий тадбиркорларга хизмат кўрсатишга ихтисослашган инфратузилма объектларига фаолият кўрсатиши бошланган даврдан бошлаб давлат томонидан яратилган иқтисодий қўлаб — қувватлаш тизими қўлланилмоқда.

Жумладан:

1. Қишлоқ хўжалиги корхоналарига хизмат кўрсатувчи муқобил МТПлар ва СФУлар турли муддатга (3 йилгача) тегишли солиқ (даромад солиғи, мулк солиғи, қўшимча қиймат солиғи, ер солиғи) тўловларидан озод этилди.

2. Республикаимиз пойтахтида ва вилоятлар марказида ҳар йили ўтказиладиган кўргазмаларда фермер хўжаликлари ва инфратузилма объектлари томонидан шартнома асосида харид қилинадиган қишлоқ хўжалиги техникалари ва минитехнологиялар қўшилган қиймат солиғи ва божхона тўловларидан озод этилган.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 17 мартдаги 304 — сонли қарорига асосан хориждан харид қилиниб, республикаимизга олиб келтириладиган чет эл техникалари қўшилган қиймат солиғи ва божхона тўловларидан, шунингдек чет эл техникаларининг эҳтиёт қисмлари ҳам қўшилган қиймат солиғи тўловларидан озод этилган.

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 25 мартдаги 308 — сонли қарорига хориждан ўзаро шартнома асосида харид қилинган зотли ва насли қорамоллар қўшимча қиймат солиғи тўловларидан озод этилган.

6. Ташкил этилган Агрофирмалар тегишли солиқлардан, жумладан даромад (фойда) солиғи, ер солиғи, мулк солиғи ва ҚҚС дан 3 йил муддатга озод этилган.

7. Агрофирмалар томонидан қишлоқ хўжалиги

маҳсулотларини экспорт қилиш учун талаб этиладиган ҳужжатлар сони қисқартирилди ва уларни расмийлаштириш ишлари соддалаштирилди.

8. Инфратузилма объектларининг молиявий фаолияти юзасидан асоссиз равишда текширишлар ўтказиш қонун ҳужжатлари билан таъқиқлаб қўйилган.

9. Фермер хўжалиги давлат руҳатидан ўтгандан сўнг 6 ой ичида дастлабки (бошланғич) сармояни олиши мумкин. Бошланғич сармоя учун кредит фермер хўжаликлариغا 3 йилгача бўлган муддатга, энг кам ойлик иш ҳақининг 300 баравари миқдоригача, фоишлар тўлашни 12 ойгача кечиктириш ва асосий қарзни кредит олингандан сўнг 18 – 24 ой ўтгач қайтаришни бошлаш шартларида берилади.

10. Фермер хўжаликлари техника воситаларини лизинг асосида харид қилиши, бунинг учун техниканинг бошланғич нархинининг 15 фоизини тўлаб, қолган 85 фоизини 7 йил муддат ичида (Қорақалпоғистон Республикаси ва Хоразм вилоятларининг фермер хўжаликлари 10 йил муддатгача) тўлаши мумкин. Бунда фермер техниканинг 85 фоиз қийматига «Ўзгросуғурта» компанияси билан суғурта шартномасини тузади. Суғурта мукофотлари ҳисоблаш учун суғурта тариф (ставка) миқдори техниканинг 85 фоиз қийматидан бир йилга 0,5 фоизни ташкил қилади.

Сўнгги йилларда мамлакатимизда чорвачилик тармоғида инфратузилма объектларини ривожлантиришга Ҳукумат даражасида эътибор қаратилмоқда. Бу соҳага хизмат кўрсатишга ихтисослашган инфратузилма объектларини нафақат янгидан ташкил этиш, балки олдиндан фаолият кўрсатиб келаётган шохобчаларни замонавий асбоб – ускуналар билан қайта жиҳозлаш ишларига ҳомийлар ва тижорат банкларининг йирк миқдордаги кредитлари жалб қилинмоқда.

Республикамиз деҳқон ва фермер хўжаликлариغا механизация хизматларини кўрсатиш мақсадида Муқобил машина – трактор парклари ташкил қилинган. Ўтган вақт ичида улар томонидан фермер хўжаликларида шартнома асосида турли йўналишда механизация хизматлари бажарилиб келинмоқда.

Аммо, кўрсатилган хизматлар учун Муқобил машина – трактор паркларига фермер хўжаликлари томонидан тўловларни ўз вақтида амалга оширилмаслиги, балансдаги техника воситаларининг катта қисми эскирганлиги ва уларни янгилаш

учун молиявий маблағларнинг етишмаслиги, корхоналарда кадрлар қўнимсизлиги ва бошқа сабаблар туфайли кўпчилик Муқобил машина – трактор паркларининг молиявий ҳолати ёмонлашиб, уларнинг айримларида банкротлик ҳолати юзага келмоқда.

Муқобил машина – трактор паркларини самарали фаолият кўрсатишини таъминлаш, уларнинг моддий – техника базасини мустаҳкамлаш ва молиявий аҳволини яхшилаш тадбирларини давлат томонидан иқтисодий қўллаб – қувватлаш тизимини кучайтириш, қишлоқ хўжалиги товар маҳсулоти ишлаб чиқарувчиларида механизация ишларини бажариш ва хизматлар кўрсатиш қўламини кенгайтириш ҳамда сифатини ошириш, соҳада бозор тамойилларини ривожлантириш ва ўзаро рақобат муҳитини яратиш мақсадида махсус чора – тадбирлар ишлаб чиқилиб, қишлоқ ва сув хўжалигига тақдим қилинди.

Ушбу тақлифларимизда:

1. Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги, "Ўзгромашсервис" уюшмаси, Фермер хўжаликлари уюшмаси, Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши ва вилоятлар ҳокимликлари биргаликда самарасиз фаолият кўрсатаётган Муқобил машина – трактор паркларини ихтисослик йўналишини ўзгартирмаслик ва инвестиция киритиш мажбуриятини кафолатлаган ҳолда хусусий мулк сифатида сотишлари зарур. Бунда Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги, Давлат мулки қўмитаси, Адлия вазирлиги, Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши ва вилоятлар ҳокимликлари билан биргаликда самарасиз фаолият кўрсатаётган муқобил машина – трактор паркларини адолатли ва ҳаққоний равишда хусусийлаштирилишини таъминлашлари зарур.

2. Қолган Муқобил машина – трактор парклари ва сервис марказларини самарали фаолият кўрсатишини таъминлашга қаратилган чора – тадбирлар Дастурини пжро учун қабул қилишлари кўрсатилган.

Бизнинг фикримизча, Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги, Давлат мулки қўмитаси, Иқтисодиёт вазирлиги, Адлия вазирлиги биргаликда самарасиз фаолият кўрсатаётган Муқобил машина – трактор паркларини ихтисослик йўналишини ўзгартирмаслик ва инвестиция киритиш мажбуриятини кафолатлаган ҳолда хусусий мулк сифатида сотиш

тартибини ишлаб чиқишлари ва бу тартиб белгиланган тартибда давлат рўйхатидан ўтказилиши зарур.

3. Муқобил машина — трактор паркларини келгусида самарали фаолият кўрсатишини таъминлаш, улар фаолияти устидан доимий мониторинг олиб бориш мақсадида улар Қорақалпоғистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги, вилоятлар қишлоқ ва сув хўжалиги бошқармалари, туман қишлоқ ва сув хўжалиги бўлимлари томонидан фаолияти мувофиқлаштирилладиган корхоналар рўйхатига киритилиши зарур.

4. Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги, Иқтисодиёт вазирлиги, Давлат мулки қўмитаси ва Адлия вазирлиги хусусий мулк сифатида сотилган Муқобил машина — трактор паркларининг мақомини;

Муқобил машина — трактор паркларининг таъсисчиси ҳисобланган фермер хўжаликларига уларнинг таъсисчи сифатида қўшган мол — мулки қийматини белгилловчи ҳужжат — сертификат намунасини;

Муқобил машина — трактор парклари ихтиёридаги мол — мулклар қиймати ҳар йили қайта баҳоланганидан сўнг таъсисчиларнинг қўшган мол — мулки қийматини тақдим этилган сертификатларда акс эттириб бориш механизминини ишлаб чиқиб, белгиланган тартибда тасдиқлашлари зарур.

Бундан ташқари, Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши ва вилоятлар ҳокимликлари билан биргаликда фаолият кўрсатиб келаётган Муқобил машина — трактор паркларининг таъсисчилари қўшган мол — мулкни белгилловчи сертификат билан расмийлаштирилиши шарт.

Муқобил машина — трактор парклари томонидан кўрсатилаётган хизматлар учун ўз вақтида ҳақ олинишини таъминлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги, давлат эҳтиёжлари учун қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини харид қилиш бўйича Жамғармаси давлат эҳтиёжи бўйича харид қилинадиган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини молиялаштиришда Муқобил машина — трактор парклари хизмати учун тўлиқ маблағ ажратилишини таъминлаши;

Ўзбекистон Республикаси Марказий банки ва тегишли тижорат банклари Муқобил машина — трактор паркларидаги қишлоқ хўжалигида фойдаланиладиган техника воситаларини янгилаб бориш учун ҳар йили мақсадли, имтиёзли ва узоқ муддатли

кредитлар ажратиш бориши зарур.

Ушбу таклифларни амалга ошириш учун бизнинг фикримизча, Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги, Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги, Иқтисодиёт вазирлиги Адлия вазирлиги билан ҳамкорликда Муқобил машина — трактор паркларининг моддий — техника базасини мустаҳкамлаш мақсадида замонавий техникалар сотиб олиш учун узоқ муддатли имтиёзли кредит ажратиш тўғрисидаги Низомни ишлаб чиқишлари ва уни белгиланган тартибда тасдиқлашлари талаб этилади.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Марказий банки ва тегишли тижорат банклари жойларда Муқобил машина — трактор паркларига имтиёзли кредитлар ажратиш ва улардан фойдаланишнинг самарадорлиги юзасидан мунтазам мониторинг юритиб боришлари мақсадга мувофиқ.

Муқобил машина — трактор паркларининг мулкчилик туридан қатъий назар 2008 йилдан бошлаб 5 йил муддатгача:

— ер солиғи, фойда солиғи, мулк солиғи ва қўшилган қиймат солиғини, шунингдек тўғридан — тўғри шартномалар асосида хориждан олиб келинаётган қишлоқ хўжалиги техникалари ва эҳтиёт қисмлари учун бож тўлови (божхонада расмийлаштириш бундан мустасно) ва қўшилган қиймат солиғи тўлашдан озод этилиши;

— солиққа тўланиши лозим бўлган маблағлар тўлиғича Муқобил машина — трактор паркларининг моддий — техника базасини мустаҳкамлашга йўналтирилиши;

Муқобил машина — трактор паркларининг таъсисчиларига ҳисобланган дивиденд суммалари улар томонидан таъсисчи сифатида Муқобил машина — трактор паркларининг устав фондини оширилишига қайта киритилган тақдирда таъсисчиларнинг дивиденд суммаси даромад солиғига тортилишидан озод қилиниши мақсадга мувофиқ.

Ҳудудий давлат солиқ қўмитаси ва Молия вазирлиги ҳузуридаги Назорат — тафтиш бош бошқармаси ушбу маблағларни мақсадли ишлатилиши устидан доимий мониторинг юритишлари мумкин.

Шунингдек, Муқобил машина — трактор паркларининг 2008 йил 1 январигача бюджет олдидagi солиқ, ижтимоий ажратма ва бошқа нобюджет жамғармалардан бўлган қарздорликлари ҳамда уларга ҳисобланган жарима тўловларининг тўлов муддати 2013 йил 1 январигача узайтирилиши мақсадга мувофиқ.

Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги ва Иқтисодиёт вазирлиги йиллик инвестиция дастурларида муқобил машина — трактор паркларининг моддий — техника базасини мустаҳкамлаш учун хорижий инвестициялар, жумладан, минни — техника ва технологиялар киритишга алоҳида эътибор қаратишлари талаб қилинади.

Хуллас, юқорида таъкидланган иқтисодий қўллаб қувватлаш механизмларини давлат томонидан амалиётга жорий қилиниши истиқболда Муқобил машина — трактор парклари фаолиятини самарали йўлга қўйиш имкониятини яратади.

Иқтисодиётни эркинлаштириш талабларидан келиб чиқиб, бугунги кунда қишлоқ ҳудудларида фаолият кўрсатаётган инфратузилма объектларини давлат томонидан иқтисодий қўллаб — қувватлаш тизимини янада такомиллаштириш талаб этилмоқда. Бунга энг аввало: қишлоқ хўжалиги корхоналарининг сонини кўпаяётганлиги ва уларни тенг равишда самарали фаолият кўрсатишини таъминлаш; қишлоқ ҳудудларида кичик ва хусусий тадбиркорлик субъектларини ривожлантиришга эътиборни кучаяётганлиги ва улар ҳам ўз навбатида инфратузилма объектларининг хизматига муҳтож бўлаётганлиги; инфратузилма объектларининг сонини кўпаяётганлигига қарамасдан улар ўртасида эркин рақобат пайдо бўлмаяётганлиги; қишлоқда ишсиз қолаётган ёки ўрта махсус ва олий ўқув юрларини тутатаётган ёш мутахассисларни доимий ишчи ўринлари билан таъминлаш долзарб масалага айланаётганлиги ва бошқа турли долзарб муаммолар юзага чиқмоқда.

Мазкур ҳолатдан келиб чиқиб, республикамиз қишлоқ ҳудудларининг ихтисослигини ҳисобга олган ҳолда ташкил қилинган инфратузилма объектларини келгусида самарали фаолият кўрсатишини, талаб ва эҳтиёждан келиб чиқиб жойларда янги турдаги инфратузилма объектлари ташкил қилинаётганлигини ҳисобга олиб, уларни иқтисодий барқарор фаолият кўрсатишини таъминлаш мақсадида давлат томонидан тизимли ва кенг миқёсда иқтисодий қўллаб — қувватлаш тизимини жорий қилиш мақсадга мувофиқ.

Бизнинг фикримизча:

1. Қишлоқ хўжалиги корхоналари ва фермер хўжаликларида сув етказиб беришга ихтисослашган Сувдан фойдаланувчилар уюшмаси солиқ тўловларидан жорий йил ёки 2009 йилдан бошлаб 5 йил муддатга озод этиш, ундан сўнг эса босқичма — босқич

имтиёзли солиқ тўловларини жорий этиш.

2. СФУларда ўз ҳудудларидаги ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш, қишлоқ хўжалиги, мелиорация ва ирригация техника воситаларининг етишмаслигини ҳисобга олиб улар учун ҳар йили мақсадли ва имтиёзли кредитлар ажратилишини йўлга қўйиш орқали уларнинг моддий — техника базасини мустаҳкамлаш.

3. Қишлоқ ҳудудларидаги инфратузилма объектларида меҳнат қилаётган ишчи — мутахассислар, шунингдек коллежларда таълим олаётган талабалар учун уларнинг касбий малакасини ошириш мақсадида қисқа муддатли кўргазмалар ўқув семинарларини доимий ўтказиб бориш.

4. СФУлар ва Муқобил МТПлар фермер хўжаликларининг таъсисчи сифатида қўшган мол — мулки эвазига ташкил этилган. Шу ҳисобдан келиб чиқиб, уларнинг таъсисчи сифатида қўшган мол — мулки қийматини тўғри белгилаш, қўшган мол — мулки ҳисобидан дивиденд ҳисоблаш, қўшган мол — мулкини тасарруф қилишдаги иштирокни мустаҳкамлаш ва жавобгарлик масъулиятини ошириш мақсадида улар қўшган мол — мулк қийматини қимматли қоғозлар тоифасига кирувчи ҳужжат билан расмийлаштириш;

— СФУ ва Муқобил МТПларнинг мол — мулки қиймати ўзгариши билан уларнинг қўшган мол — мулки қийматига ҳам тегишли ўзгаришлар қилиб боришни белгиловчи механизмни ишлаб чиқиш.

5. Фермер хўжаликларида ёнилғи — мойлаш маҳсулотлари етказиб бериш масаласида жойларда шохобчалар қуриб ишга туширилаётганлиги билан мавжуд муаммолар тўлиқ ечимини топмаяпти. Ҳудудларда нефть маҳсулотлари етказиб берувчи унитар корхоналар юридик шахс мақомига эга. Улар томонидан фермер хўжаликларида етказиб бериладиган нефть маҳсулотлари учун шартномалар тузиш, маҳсулот олиш учун кўчирилган маблағларни аниқлаш ва далолатномалар тузиш, ойлик ажратилган маҳсулот лимитини аниқлаш, фермер хўжалиги томонидан тақдим этилган ишончнома қоғозини расмийлаштириш ишлари унитар корхоналарда амалга оширилганидан сўнг фермер хўжаликларида ёнилғи ва мойлаш маҳсулотлари шохобчалар орқали чиқарилаётган.

Мазкур ҳолат фермер хўжаликларининг кўп вақтинчи оладиган жараён ҳисобланиши сабабли Республика нефть маҳсулотлари

компанияси ва бошқа мутасадди ташкилотлар билан биргаликда бу жараёндаги хужжатлаштириш механизмларини соддалаштириш талаб этилади.

6. Ҳар бир ҳудудда зооветпунктларни келгусида ўз фаолиятини ўзартирмаслик кафолатини тасдиқлаган ҳолда босқичма — босқич хусусийлаштириш.

7. Зооветпунктларда меҳнат қилаётган ўрта махсус ветеринария мутахассислари учун олий ўқув юртларининг ветеринария факультетларида махсус сиртқи бўлимларни ташкил этиш.

8. Насли, зотли ва маҳсулдор буқалар уруғини, шунингдек бу уруғларни қadoқлайдиган линияларни республикамизга олиб келишни рағбатлантириш мақсадида белгиланган бож тўловлари ва солиқларни бекор қилиш.

Бозор инфратузилмасининг шаклланиш ва ривожланиш жараёнлари, усуллари, бугунги кунда унинг асосий элементларининг тўлиқ давлатнинг бевосита иштирокида яратилганлигидан далолат беради. Лекин бозор инфратузилмасида содир бўлаётган ўзгаришларда давлатнинг тартибга солиш ва иштироки юқори даражада сақланиб қолмоқда. Шунинг учун ҳам бозор инфратузилмасини ривожлантиришнинг фундаментал йўналиши сифатида, бозор инфратузилмаси давлатнинг ташаббуси билан эмас, балки, бозор мавжуд эҳтиёжлардан, яъни талаб ва таклифдан келиб чиққан ҳолда вужудга келишини эътироф этмоқ лозим. Бунинг учун қонуний асосларда давлатнинг иштирок этиш даражасини чегаралаб, фақат бозор инфратузилмаси фаолиятини тартибга солиш вазифасини амалга ошириши билан чеклаб қўйиш керак.

10. РИВОЖЛАНГАН ДАВЛАТЛАРДА ИНФРАТУЗИЛМА СУБЪЕКТЛАРИНИ ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИНИ РИВОЖЛАНИШИДА ТУТГАН ЎРНИ, АҲАМИЯТИ ВА УЛАРНИ ДАВЛАТ ТОМОНИДАН ИҚТИСОДИЙ ҚўЛЛАБ-ҚУВВАТЛАШ ТИЗИМИ

Хорижий давлатларда қишлоқ хўжалигига хизмат кўрсатиш ва таъминот йўналишидаги инфратузилма субъектларини ташкил этиш ва ривожлантириш жараёнларида ташкилий, иқтисодий ва ҳуқуқий механизмларни ҳукумат ва маҳаллий минтақалар

даражасида қандай бўлиши зарурлиги тажрибаларини ўрганиш, энг мақбул тадбирларни Ўзбекистон Республикасининг ҳудудларига мослаштирган ҳолда амалиётга жорий қилиш бозор муносабатларига ўтиш даврида катта аҳамиятга эга.

Илғор давлатларда қишлоқ хўжалиги тармоғининг ривожланиш босқичи

АҚШ қишлоқ хўжалигида фойдаланилмаётган, тўлиқ фойдаланилмаётган ва бошқа мавжуд табиий — моддий ресурслардан самарали фойдаланишни назарда тутувчи «Дарё бўйи ҳудудларини ривожлантириш режаси (дастури)» ва шунингдек, қишлоқ жойларида истиқомат қиладиган, даромади паст аҳолининг бандлигини таъминлашга қаратилган «Қишлоқ ҳудудларини ривожлантириш Дастури» асосида умумий ривожланиш режаси қабул қилиниб, қишлоқ хўжалиги тармоғида олиб борилган тадбирлар натижасида ривожланиш босқичи белгиланган. Натижада мамлакат миқёсида ресурслардан самарали фойдаланиш асосида қишлоқ хўжалигини ривожлантириш билан бир қаторда бандлик даражасини ошириш, пировард натижада қишлоқ ҳудудларини ривожлантириш амалга оширилди. АҚШ давлати учун хос бўлган хусусият шундан иборатки, юқоридаги тадбирлар мақсадли равишда, саноат ва иқтисодиётнинг бошқа соҳалари инфратузилма субъектларини узвий боғлиқликда ривожлантирилиши таъминланди.

Қишлоқ ҳудудларида саноат корхоналарини ташкил этиш асосида инфратузилма субъектларини ривожлантириш мамлакатнинг қишлоқ минтақаларида қуйидаги вазифаларни амалга ошириш имкониятини яратди:

— қишлоқ хўжалиги корхоналарини, кичик ва хусусий тадбиркорларни кредитларга бўлган талабни қондириш осонлашди ва соддалаштирилди, қишлоқ ҳудудларида инфратузилма субъектларини ривожлантириш иқтисодий қўллаб — қувватланди ва рағбатлантирилди;

— қишлоқ ёшларини доимий иш билан таъминлаш имкониятлари кенгайди, кичик ва ўрта фермер хўжаликларининг аъзолари иқтисодиётнинг бошқа соҳаларида меҳнат қилиш эвазига қўшимча даромад олиш имконига эга бўлдилар;

— қишлоқ хўжалиги техникаларидан фойдаланишни кенгайтириш ўз навбатида сарф — харажатларни камайишига олиб

келди. Бу эса қишлоқ хўжалигида меҳнат унумдорлигини ошириш заруриятини келтириб чиқарди. Натижада ушбу ҳолат қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида бошқарувни соддалаштириш ва хўжалик фаолиятида капитал сифими нисбатан юқори бўлган усулларга ўтишни рағбатлантирди;

— пировард натижада капитал сифими юқори бўлган усуллар учун манфаатли ҳисобланган юқори сифатли маҳсулот ишлаб чиқарувчи ҳудудий бозорлар ривожланди.

Қишлоқ хўжалигини босқичма — босқич ривожлантириш масалаларида муҳим мисоллар сифатида Германиядаги Эмсланд ҳудудида қишлоқ хўжалигини ривожлантириш дастурини (1951 йилда бошланган), Голландиянинг Эйсон кўлининг қурилиши ва ўзлаштирилиши, Италиянинг жанубий ҳудудларини ривожлантириш дастурларини келтириш мумкин. Бу лойиҳаларда давлатнинг молиявий маблағлари илгари фойдаланилмаган ёки кам фойдаланилган ер ресурсларини ўзлаштириш, катта ҳажмдаги қишлоқ хўжалиги ёки дехкон хўжалиги объектларини қуриш, технологик жараёнларини ривожлантириш ва нихоят, ички иқтисодиёт (хўжаликларнинг ички заҳирасидан фойдаланиш эвазига харажатларни қисқартириш) фаоллаштиришга йўналтирилган. Бу лойиҳаларнинг ўзига хос хусусияти шундан иборатки, бунда ишчи кучи миграцияси, фермер хўжаликларининг йириклашуви, қишлоқ хўжалигида таркибий ислохотлар натижасида мустақил хўжаликлар ва инфратузилма субъектларини ривожлантириш биргаликда амалга оширилганлиги билан изоҳланади.

Ривожланаётган давлатларда қишлоқ хўжалиги тармоғининг ривожланиши.

Ривожланаётган мамлакатларда қишлоқ хўжалиги тармоғини ривожлантириш зарурияти аҳоли сонининг кўпайиши билан боғлиқ озиқ — овқат маҳсулотларига бўлган талабнинг ортиши, ижтимоий инфратузилма субъектларини ривожлантириш зарурияти ва бу талабларнинг якуни сифатида саноат корхоналарини ривожлантиришга олиб келаётганлиги билан изоҳланади. Ривожланиш босқичига чиқаётган мамлакатлар ўз иқтисодиётини ривожлантиришда саноат корхоналарининг бўлинмаларини ёки маҳаллий қишлоқ хўжалигини ривожлантириш зарур деган мунозарали масала мавжуд эди. Чунки ривожланган мамлакатлар иқтисодиёти асосан саноат корхоналарини ривожлантириш характерида эга эканлиги

сабабли бу давлатларда ҳам устувор йўналиш саноат корхоналарини ривожлантириш йўналишига берилишига сабаб бўлган. Бироқ, қишлоқ хўжалиги ва саноат корхоналарини биргаликда, узвий боғлиқ ҳолда фаолият кўрсатиши ҳақида фикр юритилиб, инфратузилма субъектларини ривожлантирмасдан қишлоқ хўжалиги ва саноатни ривожлантириб бўлмаслиги тушуниб етилган.

Сўнгги йилларда барча ривожланаётган мамлакатларда қишлоқ хўжалик маҳсулотларини ишлаб чиқариш ҳажми ортиб бормоқда. Бу ўсиш асосан илгари фойдаланилмаган ерларни ўзлаштириш, фан — техника ютуқларини ишлаб чиқаришга жорий қилиш ва инфратузилма субъектларини ривожлантириш натижасида таъминланмоқда. Ривожланган давлатлар олимларининг таъкидлашича, жохон миқёсида қишлоқ хўжалигида фойдаланадиган ер майдонлари ҳажмининг чекланганлиги сабабли бир бирлик ишлов бериладиган ер майдонларидан олинadиган ҳосил миқдорини ошириш имконини берадиган технологияларни қўллаш, минтақаларнинг табиий — иқлим шароити ва экинлар таркибини ҳисобга олган ҳолда инфратузилма субъектларини ривожлантириш асосида ўзаро бир — бирига боғлиқ бўлган бир бутун мажмуани ривожлантириш заруратини келтириб чиқармоқда.

Маълумки, ривожланган мамлакатларда бир бирлик экин майдони ҳисобига олинadиган ҳосил миқдорини оширишда ирригация, селекция, селекцион уруғлардан самарали фойдаланиш, кимёвий ўғитлар ва гербицидларни қўллаш, тармоққа хизмат кўрсатишга ихтисослашган инфратузилма субъектларининг хизматларидан кенг фойдаланилади.

Ривожланаётган мамлакатларда инфратузилма субъектларининг хизмат доирасини кенгайтириш ва кучайтириш, тармоқда таъминот ва хизмат кўрсатиш салоҳиятидан самарали фойдаланишни йўлга қўйиш асосида қишлоқ хўжалиги экинларининг ҳосилдорлигини кескин ошириш мумкин деган фикр мавжуд, аммо қишлоқ хўжалигида маҳсулот ишлаб чиқаришни кўпайтириш учун мақбул усул ва агротехнологияларни мамлакатнинг табиий шароитларини ҳисобга олган ҳолда амалиётга жорий қилиш мақсадга мувофиқ.

Қишлоқ хўжалиги корхоналари одатда иқтисодий ва ҳуқуқий муносабатлар, таъминот, хизмат кўрсатиш, экспорт — импорт масалаларида муаммоларга кўпроқ дуч келадилар.

Шунинг учун ривожланиш босқичига чиқаётган давлатларда қишлоқ хўжалиги тармоғини кредитлаш тизимини такомиллаштириш, қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштириш, тайёрлаш, қайта ишлаш ва сотиш тизимига хизмат қиладиган инфратузилма субъектлар — транспорт хизмати, сақлаш, қadoқлаш, ўраш, қайта ишлаш ва сотиш тизимини ривожлантиришга катта эътибор бермоқдалар.

Тадқиқот жараёнида Япония давлатининг аграр тармоғида инфратузилма субъектларини ташкил этиш ва ривожлантириш борасида олиб борилган тадбирлар таҳлил қилинди.

Япония давлатида қишлоқ хўжалигини ривожлантириш — қишлоқ хўжалик маҳсулоти етиштирувчи ва уни истеъмол қиладиганларнинг моддий фаровонлигини ошириш, мавжуд ресурслардан самарали фойдаланишни таъминлашга қаратилган мақсадли иқтисодий фаолият ҳисобланади.

Қишлоқ хўжалигини ривожлантиришдан кўзланган мақсадлар қуйидагилардан иборат:

1) Аҳолини озиқ — овқат маҳсулотлари, иқтисодиётнинг саноат корхоналарини эса ҳам ашё билан таъминлаш;^а

2) Мамлакатда саноатни ривожлантириш билан бир вақтда ижтимоий инфратузилма субъектларини шакллантириш асосида ишчи кучларидан самарали фойдаланиш;

3) Мамлакатда саноат корхоналари ва ижтимоий инфратузилма субъектларини ривожлантириш учун зарур жамғармаларни шакллантириш;

4) Маҳаллий саноат маҳсулотлари (товар) бозорини шакллантириш ва ривожлантириш;

5) Эркин иқтисодий тизим шароитида ривожланган мамлакатларга қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг экспорти ҳисобига ишлаб чиқариш воситалари (асбоб — ускуналар, технологиялар ва ҳ.к.) ва ҳам ашё импортини амалга ошириш учун зарур хорижий валюта тушумини таъминлаш имкониятига эга бўлиш ҳисобланади.

Японияда қишлоқ хўжалиги тармоғининг ривожланиш босқичлари 3 — босқичдан иборат бўлиб,

1 — босқичда мулк эркинлигини кафолатлаш, яшаш жойи ва касб танлаш эркинлиги — қишлоқ хўжалиги тармоғини тикланиши ва ривожланишининг зарурий шартлари деб белгиланди.

2 — босқичда қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариш кўп меҳнат

талаб этадиган, ва аксинча, капитални нисбатан кам талаб қиладиган технология асосида ривожланди.

3 — босқичда қишлоқ хўжалиги тармоғи асосан маҳсулот ишлаб чиқариш жараёнларига меҳнатни тежовчи ва капитал сифими юқори бўлган технология асосида ривожланишига ўтилди.

Мамлакат бўйича 3 — босқичда қишлоқ хўжалигини механизациялаштиришни кучайтириш ва инфратузилма субъектларини кооперация асосида ривожлантириш билан боғлиқ муаммолар вужудга келди. Инфратузилма субъектларини ривожлантириш учун жалб қилинган молиявий ресурслар, яъни инвестициялар тўлалигича ишлаб чиқаришга йўналтирилиши натижасида фермер хўжаликларида меҳнат унумдорлиги ва даромад миқдори сезиларли даражада оша бошлади.

Японияда қишлоқ хўжалигини ривожлантириш даври ўз ичига II Жаҳон урушидан кейинги даврда иқтисодиётни тиклаш босқичида қишлоқ хўжалигини ривожлантириш, жумладан бунда ишлаб чиқариш ҳажминини оширишга қаратилган сиёсат; қишлоқ хўжалиги ерларининг ўзлаштирилиши ва мелиорация тадбирларидан («Қисқа муддатда ўзлаштириш режаси» (беш йиллик режа) иборат.

Япония иқтисодиётидаги Мэйдзи даврининг илк йиллари 1868 йилдан биринчи жаҳон урушигача — 40 йил мобайнида барқарор ўсишининг асосий омили сифатида қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш унумдорлигининг ўсиши эътироф этилади. Бу тармоқда соҳилқлар миқдори ва озиқ — овқат маҳсулотларининг баҳоларини нисбатан пасайиши ҳисобига мавжуд ресурслар иқтисодиётнинг бошқа соҳаларига оқиб ўта бошлади. 1887 йилдан эса қишлоқ хўжалигида банд бўлган аҳоли сонининг қисқариши натижасида бўшаган меҳнат ресурслар иқтисодиётнинг бошқа соҳаларига ўтишини таъминлади.

Натижада қишлоқ хўжалиги бозоридаги ўзгаришлар умуммиллий иқтисодиётнинг соҳалари таркибига сезиларли ижобий таъсир кўрсатди. Худди шунингдек, иккинчи жаҳон урушидан сўнг қишлоқ хўжалигида маҳсулот ишлаб чиқариш ва меҳнат унумдорлигини ўсишининг кейинги босқичи 1955 йилдан бошланган иқтисодий ўсиш пойдеворининг вазифасини бажарди. Бу ҳолат қишлоқ хўжалиги тармоғини бошқа соҳалар учун ишчи кучини таъминловчи, турли ресурслар манбаси вазифасини ўтаганлиги, қишлоқ хўжалиги бозорининг

кенгайиши ва хорижий валюталарни тежашга эришилганлиги билан изоҳланади.

1955 ва ундан сўнгги йилларда мавжуд фермер хўжаликлари майдонларининг кенгайтирилиши натижасида қишлоқ хўжалигида фойдаланадиган ер майдонларининг ҳажми кўпайди.

Мамлакатда қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини экстенсив усулда ривожлантириш тамойили қайта кўриб чиқилди, кичик майда фермер хўжаликларининг майдонларини кенгайтириш билан бир вақтда ҳудудий инфратузилма субъектларини ривожлантиришга қаратилган йирик лойиҳалар амалга оширила бошланди. Янги турдаги инфратузилма субъектларини ташкил этиш ва ривожлантириш Жаҳон банкининг кредитлари ҳамда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини кўпайтириш учун берилган кредитлари ҳисобидан амалга оширилди.

Япония ва ривожланаётган мамлакатлар қишлоқ хўжалигининг мустақил ривожланиш йўли.

Қишлоқ хўжалик сисъатининг асосий тамойили деҳқоннинг ишлаб чиқариш унумдорлигини оширишга қаратилган кунлик сайи ҳаракатлари пировард натижада муайян натижа бериши зарур ва бу борада мамлакат миқёсида тегишли шароит яратилиши керак.

Бу йўналишда асосий муаммо деҳқончиликнинг ўзлари фаолият юритаётган ерга нисбатан эгалик тизимининг шаклланмаганлигида намоён бўлади. Ерга эгалик билан боғлиқ бундай тизимининг шаклланиши билан бир қаторда қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришни юқори устама фоизларни тўлаш ёки савдо соҳаси субъектларига қарам бўлишдан холос қилувчи, уларнинг эркин ривожланишига хизмат қилувчи қишлоқ хўжалик ускуналари, молиявий маблағларга бўлган эҳтиёжини қондириш салоҳиятига эга замонавий кредит тизими шакллантирилиши зарур.

Ривожланган мамлакатларда ҳам бошқа мамлакатлардаги каби ерларни ўзлаштириш ва таъмирлаш, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш, ирригация инфратузилмаси шахобчаларини таъмирлаш ва умуман, қишлоқ хўжалигида инфратузилма шахобчаларини ривожлантириш учун давлат томонидан кўрсатиладиган молиявий ёрдам кўрсатиб борилади, яъни давлатнинг иқтисодий ёрдамисиз қишлоқ хўжалиги соҳаси ривожлана олмайди.

Бошқа мамлакатлардаги сингари ривожланган

мамлакатларда ҳам фермер хўжаликлари қишлоқ хўжалигида бажариб келинган вазифаларнинг катта қисмини ўз зиммаларига олиб, мустақил фаолият кўрсатишга ўта бошладилар. Қишлоқ хўжалиги ривожлана борганлиги натижасида саноат ишлаб чиқаришининг махсус тармоғига, жумладан озиқ — овқат маҳсулотларини қайта ишлаш, қадоқлаш, сақлаш ва ташиш техникаларини ишлаб чиқариш каби йўналишларга талаб кучая борди.

Бу жараён бир томондан, қишлоқ хўжалиги иқтисодиётини бошқа тармоқларга янада кўпроқ боғлиқлигини, иккинчи томондан қишлоқ хўжалиги ривожига ер ва меҳнат ресурсларининг таъсири камаяётганлигини билдира бошлади.

АҚШ давлатида инфратузилма субъектларини ривожлантириш, бунда айниқса транспорт тизимини ривожлантириш давлатнинг асосий сисъатларидан бири сифатида юзага чиқди. АҚШ ҳукумати XVIII асрда каналлар қурилиши, XIX асрда темир йўл, XX асрда эса дунёда энг йирик автомобиль йўллари тармоғини қурилишига имкон яратди.

Ҳозирга қадар АҚШ федерал ҳукумати дарё ва федерал автомобиль тизимлари каби транспорт магистралларини жорий таъмирлаш билан шуғулланади. Темир йўллар тизими шахсий мулкка айлантирилган бўлиб, давлат ёрдамидан кўп фойдаланмайди.

Натижада бугунги кунда АҚШда самарали фаолият кўрсатаётган транспорт инфратузилмаси яратилган бўлиб, у Чикаго аҳолисига Калифорния ва Флоридада етиштирилган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ҳамда Техасдан мол гўштини арзон нархда олиб келиш ва истеъмолчиларга етказиш имконини беради.

АҚШда қишлоқ ширкатларини ташкил этилиши фермер хўжаликларини ривожлантирилишида муҳим қадам бўлди. 1922 йилги "Каппер — Волстед қонуни"га асосан қишлоқ ширкатларини ташкил қилинишига рухсат берилди. Ушбу қонун ширкатларни федерал даражада бўлган монополияга қарши қонунлар таъсири ва олинган фойдага белгиланган солиқлардан озод этиб, ширкатнинг бу даромадини дивидентни кўпайтириш ва йил якунида ширкат аъзолари ўртасида тақсимланишига имкон яратди.

Конгресс томонидан бу қонун қабул қилинган вақтдан бошлаб фермер хўжаликлари бирлашиб, ўз хўжаликларига хизмат кўрсатиш яъни маҳсулотларини қайта ишлаш, сотиш

ва таъминлаш соҳаларини ривожлантиришга қаратдилар.

1930—1940 йилларда АҚШ қишлоқ хўжалиги вазирлиги қишлоқ жойларини электрлаштириш ва телефонлаштиришни қўллаб—қувватлаш, электр энергияси таъминоти билан шуғулланувчи кооперативларни ташкил этишни ривожлантириш каби тадбирларни амалга оширди.

Қишлоқ сиёсати бўйича таълим, кооперация ва инфратузилма субъектларини ривожлантириш каби учта йирик йўналишлар Америка қишлоқ хўжалигининг самарадорлигини янада оширишга қаратилган бўлиб, бу тадбирлар 1880 йилдан бошлаб 1924 йилгача аграр сиёсатнинг марказини ташкил қилди.

АҚШ кимё саноати фермер хўжаликларининг талабига кўра, ўғитлар ёки омукта ем тайёрлашга ихтисослашган корхоналарни кенгайтириб, бу маҳсулотлар бевосита фермер хўжаликларига етказилиб берилди. Кимё корхоналари ўз техника воситалари ёрдамида ҳам минерал ўғит ва пестицидларни сепишга фермерларга ёрдам бера бошладилар. Кимё корхоналари кимёвий концернларнинг филиали ёки мустақил фаолият кўрсатишсада, уларнинг асосий фаолияти фермерлар учун аралашма озуқа тайёрлаш, уларни фермерларга етказиш ва тупроққа солишда фермерларни бу каби юмушлардан тўлиқ озод қилишга қаратилди.

Ишлаб чиқариш воситалари бозорларида кучли рақобатга қарамасдан, ҳар бир штатда ўзининг ишлаб чиқариш инфратузилма субъектлари ва уларнинг филиалларига эга бўлган трансмиллий корпорациялар ривожланди ҳамда улар асосан фермер хўжаликларини юқорида кўрсатилган компонентлар билан таъминлаш ва хизмат кўрсатишга ихтисослашди. Бу корпорациялар одатда алоҳида маҳсулот тайёрлашга ихтисослашган йирик ишлаб чиқариш қувватларига эга бўлиб, улар одатда масалан, озуқа — ем ишлаб чиқариш (Германия, Франция, Италия, Англия, Шимолӣ Европанинг баъзи мамлакатларида), уруғ (Германия), қишлоқ хўжалиги техникаси ва агрохимикатлар (Италия) ишлаб чиқарувчи фермерлар кооперативлари ҳолида фаолият кўрсатади.

Фермерлар томонидан сотиб олинadиган асосий ишлаб чиқариш воситалари — озуқа, ем—хашак, уруғлар, ўғитлар, бошқа агрохимикатлар (пестицидлар, гербицидлар, ветеринария препаратлари, озуқавий қўшимчалар ҳамда экин ўстирадиган регуляторлари), машина ва ускуналар бозорида 5—6 та йирик

миллий ёки трансмиллий корпорациялар фаолият кўрсатиб, кўп ҳолларда бу корпорациялар фаолияти қишлоқ хўжалигига йўналтирилмаган бўлса — да уларнинг ихтисослашган бўлимлари ўз филиаллари билан фермер хўжаликларига хизмат кўрсатишади. Жумладан, British Petroleum дунёда йирик озуқа ишлаб чиқарувчи бўлимларга эга, Renault ва Fiat қишлоқ хўжалиги техникасини, Bayec — уруғ ишлаб чиқаради.

Бозорларда қишлоқ хўжалиги учун ресурслар концентрацияси жуда юқори. АҚШдаги тўртта йирик компания техника, ўғит, кимёвий моддалар ва уруғлар бозорининг 50 фоизини эгаллаган. Комбайн ва трактор бозорларида тўртта етакчи компанияларнинг улуши 80 фоизини ташкил қилади.

АҚШда фермер хўжаликларини қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш ва сотиш билан шуғулладиган йирик корхоналарга тобелиги мавжуд эмас. Бу соҳада ишлаб чиқариш концентрациясининг юқори даражадалиги, монополияларнинг пайдо бўлиши ва натижада фермерларнинг ўз маҳсулотларини сотишларида чекланишларнинг пайдо бўлиши уларни биргаликда озиқ — овқат маҳсулотларини ишлаб чиқаришдан бошлаб тайёр маҳсулот ҳолида тайёрлаш ва сотишга ихтисослашган фермер хўжаликлари кооперативларни тузишга ундади. Бу кооперативлар ихтисослашган фирмалар билан бемалол рақобатлаша бошладилар. Фермер хўжаликларида эса танлаш имконияти кенгайиб, ўз маҳсулотини кооператив орқали ёки бирорта қайта ишлашга ихтисослашган фирмага сотиши мумкин бўлди.

Ривожланган мамлакатлар тажрибасига кўра, фермерлараро кооперативлар хусусий корхоналар билан рақобатлашганда уларни ресурслар билан таъминлаш ва маркетинг фаолиятининг самараси янада ортар экан. Бу каби рақобатлар фермерларни турли хусусий ташкилотлар томонидан эксплуатация қилинишига чек қўя бошлади. Чунки бу ташкилотлар фермерларга қарши ҳаракат қилишса, у ҳолда ташкилотнинг кўпчилик мижозлари фермерлараро кооперативларга ўтиб кетишлари мумкин. Шу билан биргаликда, хусусий корхоналар фермерлараро кооперативларни мавжуд муҳитга мослашувчан бўлиш ва қорғозбозликка йўл қўймасликка мажбур қила бошлади.

Бугунги кунда кўплаб ривожланаётган мамлакатларда, шу жумладан республикаларда ҳам бу тонфадаги кооперативлар муваффақиятли ишлай олишмаяпти. Бунга асосан бу тонфадаги

кооперативлар ривожланган мамлакатлардаги сингари фермерларнинг ташаббуси билан эмас, балки давлат томонидан ташкил этилганлиги сабаб бўлади.

Ривожланган давлатларда кредитлаш бўйича кооперативлар қишлоқдаги товар маҳсулоти ишлаб чиқарувчиларни молиявий ресурсларга бўлган талабини арзон ва имтиёзли кредитлар билан қондириш имкониятини беради. Уларнинг асосий вазифаси — фермерларни молиявий маблағларга бўлган талабларини қондириш, молиявий жамғармалар фаолиятини рағбатлантириш, бўш турган маблағларни тадбиркорларнинг даромадди ишига сарфлаш ва ундан самарали фойдаланиш учун имкон яратиш ҳисобланади, яъни кооперативлар молиявий маблағларни янада самарали ва мақсадли ишлатишни таъминлайдилар.

Ривожланган мамлакатлар тажрибаси мамлакатимиз фермер хўжаликларини ривожлантиришда инфратузилма субъектларини ривожлантириш йўллари билан белгилашда манба ёки йўналиш бўлиб хизмат қилиши мумкин. Республикамиздаги ҳозирги ҳолат инфратузилма субъектларини ривожлантиришнинг ҳозирги босқичи Америка ва Европа мамлакатлари қишлоқ хўжалигига хизмат кўрсатаётган инфратузилма субъектлари босиб ўтган йўлдан тубдан фарқ қилади, аммо биз бу давлатлардаги мақбул механизмлар ва йўлларни танлаб, ўзимизга мос ҳолда фермер хўжаликларимизга жорий қилишимиз мумкин.

Маълумки, республикамизда фермер хўжаликлари хизмат кўрсатадиган ташкилотлар, жумладан фермер хўжаликлари уюшмаси ёки бошқа инфратузилма субъектлари давлат томонидан ташкил қилиниб, уларнинг фаолияти ҳам қандайдир маънода давлатнинг қишлоқ хўжалигида олиб бораётган сиёсатига боғлиқ бўлмоқда. Натижада айрим инфратузилма субъектлари, жумладан ЁММ ва минерал ўғит тарқатиш шахобчалари, ММТП, СФУлар фермерларга амалий ёрдам кўрсатадиган ташкилот сифатида эмас, балки кўпроқ давлат органлари сифатида муносабатда бўладилар. Натижада эса фермерларда бу ташкилотлар билан муносабатлари ўзаро ҳамкорликда эмас, балки кўпроқ бюрократик ташкилот билан муносабатни ўрнатишларига олиб келади.

Ривожланган мамлакатларда фермер хўжаликлари хизмат кўрсатувчи ташкилотлар давлатнинг аралашувисиз,

фермерларнинг ўзаро бирлашуви ёки ўз маблағларини бирлаштиришлари натижасида ташкил этилган. Ҳукумат бу жараёнда томонларнинг манфаатдорлигини таъминлайдиган қонунлар ва қонуности ҳужжатларини қабул қилди. Касб — таълим қишлоқ хўжалиги мактаблари дастурига фермер хўжаликларида ҳисобот тузиш ёки мажлислар ўтказиш каби махсус ўқув курслари киритилди.

Кўплаб ривожланган давлатларда фермерларнинг бошқарув қобилиятини ривожлантиришга ёрдам беришга ихтисослашган "таълим берувчи клублар" ташкил қилинган. Масалан, фермерларнинг ташаббуси билан бирор экинни парвариш қилишнинг мақбул технологиясини ишлаб чиқиш ва жорий қилиш бўйича гуруҳлар "таълим берувчи клублар"да ташкил қилинади. Гуруҳлар мунтазам равишда даладаги кўздан кечирадилар ва агротехника ҳамда бошқарув масалаларини муҳокама қиладилар. Масалан, Ҳиндистонда ҳар бир фермер қўшни туманда муваффақиятли фаолият кўрсатаётган илғор клублардан тажриба алмашишни илтимос қилиши ва улар арзимаган ҳақ эвазига давлат хизмати агентларига нисбатан самаралироқ ёрдам кўрсатишлари мумкин экан.

Бу ташкилотларнинг вазифасига фермер хўжаликларини маҳаллий ресурслардан самарали фойдаланиш орқали ривожлантириш асосий ўринни эгаллайди.

Бу ташкилотлар фермер хўжаликлари ўртасида рақобатбардошликни кучайтириш мақсадида турли йўналишдаги сўнгги янгиликлар ҳақида маълумот олишга кўмаклашадилар, фермерлар иштирокида илмий йутуқлар ва илғор тажрибалар муҳокама қилинадиган семинар ва махсус кўрсалар ташкил қиладилар.

Бу йиғилишларда фермер хўжаликлари қандай мавзуда маъруза эшитиш ёки кўргазмали семинар ташкил қилиш масалаларини ўзлари ҳал қилишади. Бу клублар ўз иштирокчиларига маслаҳат сўраб мурожаат қиладилар, аммо якуний танлов доимо фермер хўжаликлари ихтиёрида бўлади.

Кўпгина Европа мамлакатларида касбий таълим йўналишидаги қишлоқ хўжалиги мактаблари ҳамда таълим кўрсалари фермерларнинг рақобатбардошлигини қўллаб — қувватлашнинг самарали йўли ҳисобланади. Баъзи ривожланган мамлакатларда қишлоқ хўжалиги мактаблари фермерларни эмас, балки қишлоқ хўжалиги бўйича давлат хизматчиларини

ўқитишади. Бундай мактаблар фермер ташкилотларига тегишли бўлиб, сифат юқорилиги кафолатланганлиги туфайли ҳукумат бу таълим турини қўллаб — қувватлайди.

Фермер ташкилотлари ўз иштирокчиларига қишлоқ хўжалиги ҳайвонларини сунъий урчитиш, тупроқ унумдорлиги яхшилаш ёки бир меъёрга ушлаб туриш, сут берувчи чорва молларини бонитировка қилиш, бухгалтерия ҳисоби ва юридик маслаҳат каби хизматларни кўрсатади.

Кўпинча фермер ташкилотлари кўрсатаётган хизмат турларининг сифати учун жавобгарликни ҳис этишлари сабабли давлат томонидан кўрсатиладиган хизматга нисбатан уларнинг хизмат ҳақлари анча арзон, сифатли ва самарали бўлади. Бу ҳолда ташкилот фермерлар учун зарур бўлган хизматларни биринчи навбатда кўрсатишни йўлга қўяди.

Баъзи ривожланаётган мамлакатларда бу каби вазифаларни фермер хўжаликларининг уюшмалари бажаради. Республикамиздаги қишлоқ хўжалиги тармоғига хизмат кўрсатувчи бозор инфратузилмаси тизимини ривожланган мамлакатларни инфратузилмаси тизимлари билан таққосланганда уларга нисбатан бизда уларнинг сонини чекланганлиги ва етук кадрлар билан таъминланмаганлигини кўришимиз мумкин.

Ривожланган мамлакатларда молия — кредит муассасаларининг бутун бошли тармоғи қишлоқ хўжалигига хизмат кўрсатиб, қишлоқ хўжалигида молиявий ва ишлаб чиқаришнинг бир текисда боришини таъминлайди. Ривожланган мамлакатларда барча фермерлар у ёки бу шаклдаги кредитлардан тўлиқ фойдаланишади. Давлат ҳам бозорнинг бу талаби асосида фаолият кўрсатади, бироқ давлат бу жараёнда бозордаги муаммоларини назорат қилиб, уларнинг ечимини топишга ёрдам беради.

Чунончи, АҚШдаги фермерларга "қарз ва вексел ҳисоби" каби хизматларни кўрсатишга ихтисослашган, давлат иштироки ёки раҳбарлигида ташкил қилинган ширкатлар фермерларнинг шу каби турдаги хизматлари бозорида рақобат муносабатларини ривожланишига ёрдам бермоқда.

АҚШ қишлоқ хўжалиги вазирлиги агенти бўлган товар — кредит корпорацияси (ТКК) фаолияти фермер даромадларини барқарорлиги ҳамда агробизнес тизимидаги маркетинг бўлими самарадорлигини оширишга қаратилган. Айнан ТКК тизимида "қайтарилмайдиган" қарзлар берилади ва унинг бажарилиши

механизми қуйидагилардан иборат: фермер ишлаб чиқарган маҳсулоти учун ТККдан қарз олиши мумкин. Агар бозордаги баҳо ТКК томонидан белгиланган баҳодан юқори, яъни фермер учун маъқул келадиган бўлса, у ўз маҳсулотини бозорда сотиши ва ундан келган маблағ эвазига товар — кредит корпорациясидан олган қарзини ва унинг фойиз ставкасини тўлаши мумкин. Агар бозордаги баҳо ТКК томонидан белгиланган баҳодан паст бўлса, фермер ўз маҳсулотини ТККга топшириш орқали ўз қарзини узиши мумкин.

Ривожланган мамлакатларда агробизнес тизими инфратузилмасида молия — кредит муассасаларидан ташқари қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари баҳосини белгилашда етакчи роль ўйнайдиган товар биржалари, консалтинг ва аудиторлик фирмалари, ахборот — таълим ва консалтинг хизматлари (Extension Service) ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Бу хизматларнинг мутахассислари фермерларга бизнес режа тузиш, сифатли ва мақбул техника воситалари ҳамда уруғларни танлашда амалий ёрдам беради, уларни маҳсулот ва ресурслар бозори тўғрисидаги зарур ахборотлар билан таъминлайди. Бу хизматнинг узоқ муддатда муваффақиятли иш олиб бориши давлат консалтинг ташкилоти ва хусусий тадбиркорлар ўртасида ишончнинг пайдо бўлишига асос бўлади.

Ривожланган мамлакатларда Extension Service фан ютуқларини ишлаб чиқаришга кенг жорий этувчи органга айланди ва қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарувчиларининг кенг оммасини илмий ишланмалар билан таъминлай бошлади.

Фермер хўжаликларини кредитлашга ихтисослашган ширкатларни ривожлантирилиши қишлоқ товар ишлаб чиқарувчиларини молиявий ресурслар билан таъминлаш имкониятини кучайтирди. Уларнинг бош вазифаси — кредит жамғармасини рағбатлантириш асосида бўш маблағларни даромадли ишга сарф қилиш, тадбиркорларни улардан фойдаланиш имкониятини кенгайтириш, яъни ширкатларнинг молиявий маблағларидан самарали ва мақсадли фойдаланишни таъминлаш ҳисобланади.

Мана шу ширкатлар орқали Америка ва Европанинг фермер хўжаликлари ўз хўжаликларининг техник — иқтисодий кўрсаткичларини яхшилаш ва шунинг асосида қишлоқ хўжалик маҳсулотларини ишлаб чиқариш ҳажминини оширишга эришдилар. Бунга асосан меҳнатни рағбатлантириш ва ишлаб

чиқаришни ривожлантиришга бўлган эътиборнинг юқорилиги сабаб бўлади. Бу ширкатлар фермер хўжаликларини ҳар қандай шароитда ердан ва бошқа ишлаб чиқариш воситаларидан самарали фойдаланиш ва охириги илмий — техник ютуқларни ишлаб чиқаришга кенг жорий этишга ундашади.

Хитой Ҳалқ Республикасида инфратузилма субъектларини ривожлантириш ҳамда қишлоқ хўжалигидаги товар ишлаб чиқарувчиларга ўз вақтида ёрдам кўрсатиш бўйича муҳим масалаларни ҳал қилиш 50 — йиллар охириларидан бошлаб берилган бошланган бюджет субсидияси асосий роль ўйнади. Олдин кўрилган зарарлар, масалан давлат машина трактор станцияси тракторларини тупроққа ишлов бериш билан боғлиқ харажатлари мана шу субсидиялар ҳисобига қопланган. Бироқ, ислохотлар жараёнида бу маблағларнинг асосий қисми қишлоқ хўжалигини ишлаб чиқариш воситалари билан таъминлаш ва уларга хизмат кўрсатиш баҳоларини қоплаш учун ишлатила бошланди. Фермерларга лаборатория хизматларини кўрсатишдан бошлаб уларга бевосита маслаҳат бериш ва ахборот таъминоти хизматини кўрсатиш учун ҳақ олишда агроконсалтинг хизматини ривожланиш жараёнини таъкидлаб ўтиш жоиздир. Хитойда агроконсалтинг ташкилотлари қишлоқ хўжалиги вазирлиги таркибидан чиқарилиб, мустақил агентликларга айлантирилди ва бу ҳолат уларни тўлиқ хусусийлаштирилишига олиб келди. Шундай қилиб, 1990 йилларда давлат агроконсалтинг хизмати ўз мижозларида агроабдиркорлик фаолиятни ривожлантиришга ёрдам бериш ва маркетинг билан шуғулланувчи хусусий консалтинг хизмати кўрсатувчиларига айланди. Бунда мавжуд ҳолатни ўзгартириш оғир кечди ва бу маълум вақтни талаб этди. Натижада биринчидан, фермерлар даромадини ўсишига тўғридан — тўғри таъсир этадиган ва иккинчидан, фермерларнинг долзарб муаммоларини ечишга кўмаклашадиган, маслаҳатлар берадиган агроконсалтинг хизмати агробизнесда ўсишга эришди.

Давлат ҳам бу турдаги агроконсалтинг хизматининг мижозига айланди. Шу билан биргаликда хусусий агроконсалтинг хизматидан ташқари алоҳида молиялаштириладиган давлат агроконсалтинг хизмати умуммиллий характерга эга, масалан атроф муҳитни муҳофаза қилиш каби дастурларни бажариш билан биргаликда фермерлар учун умумий жавобгар ҳисобланади.

Ўтиш даври иқтисодиётида бозор инфратузилмаси шаклланиши ва ривожланиши ўзига хос шарт — шароитлар, омиллар ва хусусиятларга эга бўлади, чунки бу жараён дунё тажрибасида янги вужудга келган жараён бўлиб, унинг қонуниятларини ўрганиш илмий ва амалий жиҳатдан муҳим аҳамият касб этади. Ривожланган мамлакатларда бозор инфратузилмаси бир неча ўн йилликлар давомида вужудга келган ва ривожланган. Ўтиш даврида эса мулкчилик тузилмаси ва хўжалик субъектлари ўртасидаги муносабатлар ўзига хос тарзда ўзгаради. Бу эса ушбу ўзгаришларга мос инфратузилма объектларини ташкил қилиниши ва фаолият кўрсатишини талаб этади.

Бунинг учун энг аввало бевосита хўжалик алоқаларини ҳар томонлама ривожлантириш ва такомиллаштириш, сармоя, ишчи кучи ҳамда бошқа бозорларни шакллантириш асосида инфратузилма объектларини вужудга келтириш ва бозор шароитида меҳнат қила оладиган малакали кадрлар тайёрлаш зарур.

Ўтиш даврини бошидан кечираётган мамлакатларда асосий бозор хўжалиги институтларини ташкил этиш жараёни иқтисодиётни хусусийлаштириш босқичлари билан мос ҳолда амалга оширилди. Шу нуқтаи назардан ҳам дастлаб бозор муносабатларига йўналтирилган молия — кредит тизимлари ва биржаларни вужудга келтиришга асосий эътибор қаратилди.

Жумладан, марказий (миллий) эмиссия банки, ташқи савдо, саноат — қурилиш, агросаноат банклари, корхоналар хўжалик фаолиятига хизмат кўрсатувчи давлат тижорат банклари ва хусусий, тижорат, шу жумладан чет эл капитали иштирокидаги тижорат банкларини ўзида мужассамлаштирган молия — кредит соҳаси таркиби яратилди. МДХ мамлакатларида бозор инфратузилмаси шаклланишининг асосий тўсиқлари асосан, реал иқтисодий жараёнлар билан ҳисоблашмаслик, бу соҳада тажриба етишмаслиги ва аниқ стратегик вазифа ва мақсадлар мавжуд эмаслигидадир.

Ҳозирги иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида бозор инфратузилмаси фаолиятини такомиллаштириш борасида қишлоқ хўжалигида товар ишлаб чиқариш жорий истеъмолнинг молиялаштиришда республика барча ҳудудларида махсус қишлоқ хўжалик кредит муассасаларини ташкил этишни мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз. Бундай кредит

муассасалари АҚШ, Япония ва Европа мамлакатларида кенг тарқалган. Ўзбекистон шароитида ушбу жараёни мустаҳкам, рентабелли қишлоқ хўжалик корхоналари негизида давлатнинг капитал харажатлари (бино, техника, ходимларни тайёрлаш ва ҳ.к.) билан молиявий таъминлаш орқали ташкил этиш мумкин.

Ривожланган мамлакатларда қишлоқ хўжалигига техникавий сервис хизмати ташкил этиш иқтисодиётининг алоҳида бўғини ҳисобланади. Қишлоқ хўжалик техникасини ишлаб чиқарувчи завод ёки фирма, техникани сотиш билан бир қаторда техникага сервис хизмати кўрсатишни қўшиб олиб боради. Бунинг ўзига хос хусусиятлари мавжуд, лекин ҳаммаси учун умумий бўлган қоида, бу қишлоқ хўжалиги техникаси ишлаш муддати давомида уларнинг техник ҳолатига фирмаларнинг жавобгар бўлишидир. АҚШда машиналарнинг техник ҳолатига жавобгарлик қонун томонидан кўрсатилган. Жумладан, АҚШда техникани сотиш ва сервис хизмати кўрсатиш асосан дилерлар томонидан амалга оширилади. Дилерларнинг 90 фоизи хусусий ва фақат 10 фоиз дилерлар қишлоқ хўжалиги машинасозлиги фирмаларнинг бевосита вакили ҳисобланадилар. Техник хизмат ва таъмирлаш техника қаерда сотилган бўлса шу жойда амалга оширилади. Одатда мамлакат ҳудуди фирмалар томонидан қишлоқ хўжалигини ихтисослашганлиги ва хизмат турлари бўйича бир неча зоналарга бўлиб олинган. Ишни бундай ташкил қилиш ҳар бир зона учун хизмат кўрсатишнинг аниқ дастурини ишлаб чиқиш, сақланаётган техникалар ва уларга таалуқли эҳтиёт қисмлар рўйхатини қисқартириш имконини беради.

Ривожланган мамлакатларда дилерлар орқали амалга ошириладиган техникавий сервис хизмати қуйидагиларни ўз ичига олади: сотишдан олдинги хизматлар, истеъмолчиларга техникаларни сотиш, ижарага, прокатга бериш, эҳтиёт қисмлар билан таъминлаш, техник хизмат ва таъмирлаш ишларини амалга ошириш, техникаларни ишлатиш, техник хизмат кўрсатиш бўйича маслаҳатлар бериш, ходимлар тайёрлаш ва малакасини ошириш.

Дилерлик корхонаси 12–16 кишидан иборат бўлиб бу: бошқарувчи, 2–3 та сотувчи, 1–2 та эҳтиёт қисмлар бўйича мутахассис, 3–6 та техник хизмат ва таъмирлаш бўйича мутахассис, бир нечта идора ходимларидан иборат бўлиши

мумкин.

Ҳар бир дилерлик пунктида эҳтиёт қисмлар омбори, таъмирлаш устахонаси, техникаларни сақлаш майдонлари, кўча техник хизмат ва таъмирлаш устахонасига ва 100–300 та фермерга хизмат кўрсатиши мумкин.

Ўз маҳсулотларини фермерларга тўғридан – тўғри етказиб беришни биринчи бўлиб «Форд – мотор» ва «Массей Фергассон» каби йирик фирмалар томонидан йўлга қўйилган. Қишлоқ хўжалиги техникасини ишлаб чиқарувчи бу компаниялар жойлардаги ўз дилерлари орқали моддий – техника таъминоти соҳасида фермерлар билан бевосита алоқа ўрнатишган.

Компания билан дилер ўртасидаги иқтисодий муносабатлар қуйидагича ташкил топган. Компания бошловчи дилерга машина ва ускуналарни маълум муддатга кредитга беради. Техникалар сотилишига қараб дилер компанияга олинган кредитни тўлаб боради. Агар белгиланган вақтда дилер тўлай олмаса машина нархига нисбатан маълум фоиз қўшимча тўлаши керак. Ўз фаолиятларини йўлга қўйиб олган дилерлар эса олинган техника ва жиҳозлар тўла қийматини бир ой ичида тўлашлари шарт. Компания – дилер – фермер ўртасидаги молиявий ҳисоб – китоблар одатдаги тижорат олди – сотдиси асосида амалга оширилади. Агар фермер сотиб олган машинанинг нархини 100% деб оладиган бўлсак, унда сотиш жараёнида техникани нархини ташкил этувчи элементларнинг нисбати қуйидагилардан иборат: ишлаб чиқариш нархи – 45%, ишлаб чиқариш бўлими сотгандан кейин 64%, сотиш бўлими – 73% ва улгуржи савдо базалари нархи 87%ни ташкил этади. Дилер эса машина ва эҳтиёт қисмларга тахминан 10% устама ҳақи қўяди холос. Бу билан у иш ҳақи, солиқ ва бошқа харажатларини қоплаб, фойда ҳам олади.

Германияда машиналарни сотиб олишдан аввал синов муддати тизими жорий этилган. Бу муддат 6–8 кунни ташкил этади. Мазкур муддатдан сўнг фермер техникани сотиб олиши ёки сотиб олмаслиги мумкин.

Фермерлар айби билан бўладиган носозликлар учун фирма жавобгар бўлмайди. Лекин фирма ёки дилер томонидан эҳтиёт қисмлар учун кафолат муддати 3 ойни ташкил этади.

АҚШ, Англия, Германия, Голландия ва бошқа мамлакатларда қишлоқ хўжалик техникаси билан таъмирлашнинг яна бир

тури бу узоқ муддатли ижара (лизинг) усулидир. Бу ижара усулида дилер техникани фермерга таклиф қилади ва бу техника нархини лизинг компаниясига тўлайди фермер эса ўз навбатида шартномага мувофиқ дилерга компенсация қилиб беради. Бундан ташқари АҚШ ва Англияда қишлоқ хўжалик машина ва қурилмаларини прокатга бериш шакли кенг тарқалган. У ижарадан шуниси билан фарқ қиладики бунда прокат муддати қисқа, яъни бир неча кундан бир неча ойгача бўлиши мумкин ва шартнома муддати тугагандан сўнг фермер техникани дилерга қайтиб бериши керак ҳамда таъмирлаш, сақлаш ва техник хизмат кўрсатиш харажатлари прокат нархига қўшилади. Техникалардан фойдаланишнинг бундай шаклидан кичик хўжаликлар кўпроқ фойдаланишади. Америкада 50% дан ортиқ фермерлар прокат хизматида фойдаланишади. Прокат учун хизмат ҳақи қишлоқ хўжалик машинасини нархига нисбатан фоиз ҳисобидан белгиланади, масалан бир суткага — 1%, ҳафтага — 5%, икки ойга — 25% ва уч ойга — 33,3% қилиб белгиланади.

Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, ривожланган мамлакатларда қишлоқ хўжалик техникаси тобора унумдор, тежамли, иш сифати юқори бўлиб бормоқда. Лекин шунга боғлиқ равишда нархи ҳам кўтарилиб бормоқда. Бу эса айниқса кичик ва ўрта фермер хўжаликларини бундай мураккаб ва қиммат техникалардан фойдаланишнинг турли хил оқилона йўллари қидириб топишга мажбур қилмоқда.

Кўпчилик фермерлар молиявий маблағлари етишмаганлиги туфайли, қиммат, янги техникани мустақил равишда сотиб ололмайди. Чунки техника ўз амортизация ва бошқа харажатларини қоплаши ва фойда келтириши учун у йил давомида маълум миқдорда иш бажариши зарур. Бу битта хўжалик учун фойдали эмас. Демак, бундай натижага техникани хўжаликлар ўртасида фойдаланиш орқали эришиш мумкин. Охирги йилларда техникалардан биргаликда фойдаланишнинг турли хил шакллари вужудга келди.

Техникалардан фойдаланишдаги кооператив уюшмалар айниқса Германия, Франция ва Польша фермерлари ўртасида кенг тарқалган.

Германияда қишлоқ хўжалик техникаларидан биргаликда фойдаланувчи 260 га яқин фермер уюшмалари мавжуд. Францияда 12,5 мингта шунга ўхшаш кооперативлар мавжуд.

бўлиб, унга 250 мингта фермер аъзо бўлган. Польшада асосан қишлоқ хўжалиги оилавий типдаги кичик хўжаликлардан ташкил топган бўлиб, механизация ишларини кўпроқ хўжаликлараро уюшмалар, МТСлар бажариб берадилар. Бундай корхоналарнинг ўртача хизмат кўрсатиш доираси 5—6 километрни ташкил этади. Шунини таъкидлаш керакки, ҳатто бир мамлакатнинг ўзида техникалардан биргаликда фойдаланиш шакллари бири-бирини иккинчисидан ажратиш мушкулдир. Лекин техникаларни бир неча хўжаликлар ўртасида фойдаланишда ҳаммаси учун умумий бўлган қуйидаги афзалликлар мавжуд:

- қишлоқ хўжалик техникасини йил давомида белгиланган иш ҳажми билан таъминлаш;
- қиммат ва катта габаритли техникалардан фойдаланиш;
- техникаларга бўлган харажатларни қисқартириш имконияти;
- янги, замонавий, унумдор техникалардан фойдалана олиш;
- меҳнат сарфини камайтириш (1 гектар ер майдони ҳисобига ишчи кучига бўлган талабнинг камайиши);
- янги усул ва технологияларни жорий этиш имконияти ва ҳоказолар.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, ривожланган мамлакатлар иқтисодиётида техникавий сервис хизматини ташкил этиш иқтисодиётнинг алоҳида бўғини ва капитал қўйилмаларнинг энг яхши самара ҳамда даромад келтирувчи усули ҳисобланади.

11. ИНФРАТУЗИЛМА ОБЪЕКТЛАРИНИ ДАВЛАТ ТОМОНИДАН ИҚТИСОДИЙ ҚўЛЛАБ-ҚУВВАТЛАШ ТИЗИМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Тадқиқотларни кўрсатишича, қишлоқ хўжалигида хўжалик юритиш ва тадбиркорликнинг истиқболли шакли бўлган бу хўжаликларни техникавий хизматга бўлган эҳтиёжларини арзон, сифатли, ўз вақтида ва тўла — тўқис қондириш энг долзарб муаммо бўлиб қолмоқда. Ушбу муаммони ижобий ҳал этишнинг энг мақбул усулларида бири — ривожланган мамлакатлар қишлоқ хўжалиги амалиётида синалган, ҳар бир турдаги техника воситалари ва механизация кучидан ўзаро манфаатли фойдаланиш, хизмат кўрсатиш тизимидаги корхоналар билан эса иқтисодий ҳамкорлик ўрнатиш имкониятини яратадиган хўжалик юритиш шакли — фермерлар кооперацияларини

ташкил этиш ҳисобланади.

Ушбу кооператив тузилмаларни ташкил этишнинг объектив зарурлиги қуйидаги сабаблар билан изоҳланади:

— фермер хўжаликларимизнинг катта қисми кам даромадли ёки зарар кўриб фаолият юритмоқда;

— кўпчилик фермер хўжаликларимиз кичик ер ҳажмига эга бўлганлиги сабабли ўз техникасига эга эмас, фермер хўжаликлари балансидаги техника воситаларининг катта қисми асосан эски, ўз амортизация мuddатларини ўтаб бўлган;

— қишлоқ ҳудудлари қишлоқ хўжалиги техника воситаларини таъмирлаш ва техник хизмат кўрсатишга ихтисослашган замонавий устахоналарга эга эмас;

— МТП, ММТП ва бошқа техник таъмирлаш бўйича хизмат кўрсатувчи корхоналарда хизмат кўрсатиш нархлари юқори, иш сифати паст ва турли моделдаги техника воситаларини таъмирлаш салоҳиятига эга эмас;

— инфратузилма объектлари паст самарада фаолият кўрсатишлари сабабли уларга давлат томонидан узоқ мuddатли, имтиёзли кредитлар ажратилмайди, тижорат банклари томонидан ажратиладиган тижорат кредитларининг фоиз ставкалари жуда юқори.

Қишлоқ ҳудудларида кооперацияга асосланган ушбу кооператив ташкилотларни фермер хўжаликлари ёки ММТП ихтиёрида бўлган таъмирлаш, техник хизмат кўрсатиш базаларида ёки бошқа турдаги хизмат кўрсатиш корхоналари негизда ташкил этилиши мақсадга мувофиқ. Чунки ушбу хўжалик ёки корхоналарда техника воситаларини сақлаш, таъмирлаш ва бошқа тадбирлар учун махсус зарур қурилмалар ва малакали механик ходимлар мавжуд.

Янгидан ташкил қилинаётган ушбу кооператив ташкилотларни биринчи босқичда техника ва жихозлар билан узоқ мuddатли лизинг асосида таъминлаш талаб этилади.

Ушбу кооператив корхоналар зиммасига қуйидаги вазифалар юклатилиши зарур:

— қишлоқ хўжалик ва чорвачилик соҳасидаги тадбирларни зарур ҳажмда ва ўз мuddатида бажариб берилишини таъминлаш;

— турли ҳажмдаги юкларни ташиб берилишини таъминлаш;

— техника воситаларини ижарага (лизингга) бериш;

— барча турдаги техника воситаларини жорий таъмирлаш ва уларга техник хизмат кўрсатиш;

— эҳтиёт қисм ва ёнилғи — мойлаш материаллари билан таъминлаш;

— техника воситаларини сақлаш ва бошқалар.

Инфратузилма объектлари ходимларини малакасини оширишдаги ривожланган мамлакатлар тажрибасини республикамиз коллежлари ва Олий ўқув юртларида қўлаш мақсадга мувофиқ. Чунки ҳар бир инфратузилма объектини самарали фаолият кўрсатиши давлат томонидан кўрсатиладиган иқтисодий қўллаб — қувватлаш тизими билан биргаликда ўша корхонани малакали ва тажрибали мутахассислар билан таъминланишига ҳам боғлиқ.

Ҳозирги кунда қишлоқ хўжалиги соҳаси учун хориждан харид қилинаётган юқори қувватли ва кенг қамровли трактор ҳамда комбайнларнинг нархи қанчалик юқори бўлса, улардан келгусида самарали фойдаланиш учун жойларда малакали мутахассислар талаб этилади.

Бунинг учун эса механизатор ва механик ходимларни харид қилинаётган техника воситаларини тўғри эксплуатация қилиш, уларни ўз мuddатида сифатли таъмирлаш ва техник хизмат кўрсатиш қоидаларини мукамал ўргатишимиз талаб қилинади.

Бозор иқтисодиёти ва бунда бўладиган муносабатларни доимий ҳаракатлантирувчи кучи бу рақобат ҳисобланади. Хориж давлатларида кучли рақобат туфайли қишлоқ ҳудудлари ва шаҳарларда инфратузилма объектларини фаолият кўрсатишида унчалик фарқ сезилмайди. Шунинг учун ҳам инфратузилма объектлари томонидан хизмат кўрсатиш қайси ҳудудда бўлмасин юксак даражада фаолият кўрсатади.

Республикамизда ҳам инфратузилма объектларининг самарали фаолият кўрсатиши энг аввало қишлоқ хўжалиги товар маҳсулоти ишлаб чиқарувчиларнинг самарали фаолият кўрсатишига, шунингдек бу жараёнда уларга хизмат кўрсатувчи инфратузилма объектларини самарали фаолият кўрсатишига боғлиқ. Бу жараёнда техника ёки бошқа турдаги сервис хизматларини ривожлантириш ўз навбатида бу тизимда турли мулк шакллари таркиб топиши ва улар ўртасида ўзаро манфаатли рақобат муносабатларини вужудга келтиради. Шунинг учун Муқобил машина — трактор паркларини босқичма — босқич бошқа мулк шаклларига ўтказиш, хусусий ва аралаш мулк шаклларида фаолият кўрсатувчи кичик хизмат кўрсатувчи корхоналарни ташкил этишга асосий эътибор қаратилиши ва уларга биринчи навбатда давлат

томонидан молиявий ёрдам берилиши талаб қилинади.

Мавжуд имтиёзлар пировард натижада инфратузилма объектлари ўртасида рақобатни юзага келтиради ва самарали манфаатдорликни таъминлайди.

Бозор муносабатлари босқичма — босқич шаклланиб, республикамиз иқтисодиёти умумжаҳон бозор тизимига кириб борар экан, истиқболда республикамизнинг қишлоқ ҳудудларида замонавий инфратузилма объектлари ривожлантирилиши талаб этилади.

Маълумки, Республикамиз қишлоқ хўжалигида етиштирилаётган маҳсулотлар жаҳон андозалари талаби даражасида бўлиши учун, албатта ерни экишга тайёрлаш, уни мелиоратив ҳолатини яхшилаш, қишлоқ хўжалиги экинини экиш, парваришлаш, йиғиштириб олиш ва қайта ишлаш ишларини энг янги, замонавий, унумдор, тежамли, иш сифати юқори бўлган техника воситалари ёрдамида бажариш лозимдир.

Лекин, охириги йилларда қишлоқ хўжалигини моддий — техника воситалари билан таъминлаш сушт кечмоқда. Машина ва механизмларнинг ҳам маънавий, ҳам жисмоний эскириши, таъминлаш ва техник хизмат кўрсатиш воситалари етишмаслиги, эҳтиёт қисмларни қимматлиги туфайли уларни техник тайёр ҳолда сақлаш муаммо бўлиб қолмоқда. Янги техника ва жиҳозларни нархи ўта қимматлиги туфайли уларни сотиб олишга ҳар қандай хўжаликни ҳам маблағи етишмайди давлат томонидан ажратилган кредит эса етарли бўлмаяпти. Яна шуни таъкидлаш керакки, мавжуд техникаларнинг 70 — 80% ўз хизмат муддатларини ўтаб бўлган ва қолган техникалар эса замон талабига жавоб бермайди. Аксарият хўжаликлар ишлаб чиқаришни интенсив ривожлантириш учун техника ва жиҳозларни янгилашга йирик капитал қўйилмалар сарфлашга имкониятлари етишмаётган ҳозирги шароитда қишлоқ хўжалигида лизинг муносабатларини кенг жорий этиш катта аҳамиятга эгадир.

Лизинг — бу тадбиркорликнинг махсус шакли бўлиб, бунда лизинг компанияси машина, асбоб — ускуна транспорт воситалари, ишлаб чиқариш қурилмалари ва қишлоқ хўжалиги техникаларини маълум муддатга ижарага бериш билан шуғулланади ва бу жараёндан фойда кўради.

Лизинг бир вақтнинг ўзида ташкилий — иқтисодий муносабатларнинг учта кўринишини мужассам этади. Булар: ижара, кредит ва савдо муносабатларидир. Лизинг бу капитал

қўйилмаларни молиялаштиришни ўзига хос шакли бўлиб, мулкларни ижарага олиш ёки иқтисодий муносабатларнинг ижара шакли билан ўхшашлик томонлари бор. Иқтисодий муносабатларнинг ижара шаклида мулкни ижарага олувчи, мулк эгасига ёки молия муассасаларига истеъмол қилинган қийматни, ижара тўловини ва банк фоизини тўлаб боради. Лизинг муносабатларида эса техника ижарага олинади, техника харид қилинади ҳамда харидни молиялаштириш амалга оширилади.

Лизинг муносабатларида асосан учта субъект иштирок этади:

1. Лизингга берувчи, яъни бевосита мулкка эгалик қилувчи. Лизингга берувчи субъектлар қуйидагилар бўлиши мумкин:

— лизинг жараёнларини амалга ошириш учун етарли даражада молиявий маблағлари бўлган ихтиёрий фирма;

— уставларида лизинг жараёнлари кўзда тутилган банк муассасалари;

— лизинг объектларини (машина, асбоб ускуна ва ҳоказо) молиялаш ва уларга сервис хизмати кўрсатувчи махсус лизинг компаниялар.

2. Лизингга олувчи субъектлар — булар мулкдан фойдаланувчи, ишлаб чиқариш фаолияти билан шуғулланувчи ихтиёрий юридик ва жисмоний шахслар.

3. Лизинг объектларини етказиб берувчи субъектлар — булар техника ишлаб чиқарувчилар, савдо ва таъминотчи ташкилотлар.

4. Лизинг муносабатларининг иқтисодий моҳияти қуйидагилардан иборат: лизинг компанияси буюртмага биноан қишлоқ хўжалик машинасозлиги заводларидан олинган техникани шартномага асосан маълум муддатга ижарага беради. Бунда лизинг ҳақи лизинг компаниясининг барча харажатларини қоплаб, маълум миқдорда фойда олиши керак. Мулкка эгалик қилиш ҳуқуқи лизинг компанияси томонидан қолади, лекин, лизинг муддати тутагандан сўнг мулк ижарачи ихтиёрига ўтиши мумкин.

Республикамызда давлат бош ислохотчи сифатида инфратузилма субъектлари тармоқда бозор муносабатларини ривожлантириш ва тармоқдаги барча соҳаларни иқтисодий барқарор ривожланишини таъминлаш билан биргаликда қишлоқда янги иш ўринларини ташкил қилиш асосида меҳнатга қобилиятли аҳолини доимий иш билан таъминлаш имкониятини яратмоқда.

Шу жиҳатдан инфратузилма субъектларини ташкил қилиш ва ривожлантириш мақсадида муҳим қонунлар, Республика Президентининг Фармонлари ва қарорлари, Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари, қонуности меъёрий — ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинмоқда. Жумладан, Республика Вазирлар Маҳкамасининг 1995 йил 25 августдаги 344 — сонли «Ўзбекистон Республикасида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ривожланишини қўллаб — қувватлаш Давлат Дастури тўғрисида»ги қарорида инфратузилма субъектларини ривожлантириш масалалари алоҳида бўлимга ажратилган бўлса, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 17 апрелдаги ПҚ — 325 — сонли «Ўзбекистон Республикасида 2006 — 2010 йилларда хизмат кўрсатиш ва сервис* соҳасини ривожлантиришни жадаллаштириш чора — тадбирлари тўғрисида»ги қарори сўнгги йилларда қабул қилинган энг йирик ва узоқ муддатга мўлжалланган режаларни ўз ичига олган ҳужжат ҳисобланиб, Республикамызда хизматлар кўрсатиш ва сервис соҳасини жадал ривожлантириш учун қулай шароит яратиш, унинг иқтисодиётдаги улушини ошириш, хизмат кўрсатиш соҳаси тармоқларида банд бўлганлар сонини кўпайтириш ва шу асосда аҳоли даромадларини ошириш ҳамда ички истеъмол бозорини замонавий, сифатли турли — туман хизмат турлари билан тўлдириш мақсадида хизматлар кўрсатиш соҳасини ривожлантиришни ўз ичига олади.

2. Республикамыз бўйича 2007 йилнинг 1 октябр ҳолатига кўра, тарқатилган ширкат хўжалиklarининг таъминот бўлиналари негизида, шунингдек қишлоқ туманларида 836 та мини банк, 1037 та ёқилғи — мойлаш материалларини тарқатиш шаҳобчаси, 1734 та муқобил МТП, 1334 та сувдан фойдаланувчилар уюшмаси, 905 та минерал ўғитларни тарқатиш шаҳобчаси, 388 та зотли молларни сотиш ва зооветеринария хизматини кўрсатиш шаҳобчалари, 263 та

ахборот таъминоти ва консалтинг хизматини кўрсатиш шаҳобчаси, 85 та тара идиш ва қадоқлаш шаҳобчалари ва 195 та агрофирмалар ташкил этилди.

Натижада йилларда ширкат хўжалиklари негизида фермер хўжалиklarини жадаллик билан ташкил қилиниши натижасида ишлаб чиқариш инфратузилма субъектларини ҳам ташкил қилиш ва улар фаолиятини самарали йўлга қўйиш бўйича муайян ижобий тадбирлар амалга оширилди ва бу омиллар қишлоқ хўжалигида ижобий ютуқларга эришилишига сабаб бўлмоқда.

3. Бугунги кунда фаолият кўрсатаётган инфратузилма субъектларини қишлоқ туманларининг ихтисослашувчи, фермер хўжалиklarининг сонига нисбатан таққосласак, улар сон жиҳатидан талабга жавоб бериши мумкин, аммо ўтиш даври талабларини ҳисобга олиб уларнинг моддий — техника таъминоти, кўрсатилаётган хизмат ва таъминот соҳасидаги фаолиятлари фермер хўжалиklarининг талабларига жавоб бермайди. Шунингдек, кўпчилик фермер хўжалиklари раҳбарларининг касбий даражасини пастлиги, хўжаликни истиқболда ривожлантириш стратегиясининг йўқлиги ва хўжаликнинг молиявий ҳолатининг нисбатан паст даражадалиги ҳам инфратузилма субъектлари талабларига тўлиқ жавоб бермайди.

Мазкур муаммони ҳал қилиш мақсадида маҳаллий ҳокимият, тармоқ вазирликлари, қолаверса ҳукумат даражасида фермер хўжалиklари билан мутаносиб равишда инфратузилма субъектлари фаолиятини ривожлантириш стратегик Дастурлари ишлаб чиқилиб, амалиётга жорий қилиниши зарур.

4. Тадқиқот натижаларига кўра, инфратузилма субъектларининг ташкилий механизми турли мулкчилик ва хўжалик юритиш шаклларидаги шаҳобчаларни тенг ҳуқуқ ва мустақил фаолият кўрсатиши, малакали кадрлар, махсус техника, бино ва иншоотлар, зарур инвентарлар, буюмлар ҳамда алоқа — коммуникация воситалари билан таъминланиш каби кўрсаткичлардан иборат.

Иқтисодий механизм эса барча миқозларга пуллик хизмат кўрсатиш орқали ўз — ўзининг харажатларини қоплаш ва молиялаштиришни ташкил қилиш ҳамда муайян даромад олиш ҳисобига иқтисодий барқарор фаолият кўрсатишни ўз ичига олади.

Ҳуқуқий механизм ўз навбатида барча миқозларга шартнома асосида хизмат кўрсатиш, муайян мажбурият ва

жавобгарлик масъулиятини олиш ҳамда хизмат кўрсатиш сифатини кафолатлаш омилларидан иборат.

5. 2009 йилда инфратузилма субъектларида, хусусан молия, банк, кредит соҳаларида амалга оширилаётган ташкилий, иқтисодий ва ҳуқуқий ислохотлар натижасида:

— банк тизимини янада эркинлаштириш ва молия — кредит секторларини барқарор ривожлантириш орқали аҳоли ва хўжалик юритувчи субъектлари томонидан банк тизимига бўлган ишончни янада мустаҳкамлаш;

— «Микрокредит ташкилотлари тўғрисида»ги ва «Микромолиялаш тўғрисида»ги қонунларнинг қабул қилинганлиги муносабати билан микрокредитлаш жараёнларини қишлоқ ҳудудларида кучайтириш;

— «Ипотека тўғрисида»ги қонун қабул қилинганлиги ва ипотека кредитлашнинг зарурий меъёрий — ҳуқуқий асослари яратилганлиги муносабати билан ипотека кредитлари бозорини қишлоқ ҳудудларида ривожлантириш ва ушбу йўналишга ажратиладиган кредитлар миқдорини кўпайтириб бориш;

— тижорат банклари фаолиятининг мустақиллигини ошириш орқали банклар томонидан кўрсатилаётган хизмат турларини кенгайтириш ҳамда уларнинг бозор иқтисодиёти шароитида фаолият юритишлари учун қулай шарт — шароитлар яратиш;

— тижорат банкларини инвестицион жараёнларда, жумладан, агросаноат мажмуига қарашли субъектлар иқтисодиётини кредитлашда фаол иштирокини таъминлаш;

— банк тизимида хўжалик субъектлари, жумладан фермер хўжаликлари ва аҳоли қўлидаги маблағларни жалб қилиш учун имтиёзли ҳамда рағбатлантирувчи шароитларни яратиш;

— банкларнинг молиявий барқарор фаолият кўрсатиши, хусусий ва чет эл капиталини жалб қилишни рағбатлантириш орқали тижорат банкларининг молиявий барқарорлигини таъминлаш;

— қишлоқдаги кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини молиявий қўллаб — қувватлаш, кредит уюшмалари фаолиятини кенгайтириш ва кучайтириш;

— қишлоқ хўжалиги ва унга хизмат кўрсатувчи субъектларни кредитлаш ҳамда молиялаш тизимини такомиллаштириш билан боғлиқ тадбирлар амалга оширилмоқда.

6. Маълумки, фермер хўжаликлари билан қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрлов ва қайта ишлаш, таъминот ёки хизмат кўрсатиш соҳаларидаги хўжалик субъектлари билан муносабатлар доимо шартнома асосида олиб борилмоқда.

Аммо, ҳуқуқий механизмнинг асоси ҳисобланган шартнома муносабатларидаги шартлар ва мажбуриятларда томонларнинг вазифаларини тўлиқ бажарилмаслиги, кўп ҳолатларда шартномалар фермер хўжаликларининг манфаатларига зид равишда тузилиш ҳолатлари учрамоқда.

Амалдаги ҳисоб — китоблар механизмини такомиллаштирилмаганлиги, унинг тақсимоотида маҳсулот етиштирувчи — шартнома тузган фермер хўжаликларининг кредит — буюртмаси ҳисобга олинмаслиги ва шу каби бошқа камчиликлар шартнома мажбуриятларини ўз муддатида бажарилишига салбий таъсир кўрсатмоқда.

Мавжуд ҳолатдаги камчиликларни бартараф қилиш мақсадида қишлоқ хўжалиги корхоналарида, шу жумладан фермер хўжаликларида давлат хариди учун пахта хом ашёси ва бошоқли дон етиштириш юзасидан моддий сарф — харажатлар мониторингини юритиш тартиби ишлаб чиқиқиб, амалиётга жорий қилинди. Мазкур тартибга биноан, фермер хўжаликларининг маҳсулотларини харид қилиш бўйича контрактация шартномасини тузган тайёрлов ва савдо корхоналари, агрофирмалар ўртасида иқтисодий муносабатларни мустаҳкамланиши пировард натижада агросаноат мажмуининг қишлоқ хўжалиги, саноат маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва маҳсулотларни қайта ишлаш ҳамда савдо соҳаларидаги барча корхона ҳамда ташкилотларни самарали фаолият кўрсатиши, мамлакат миқёсида эса буларнинг барчаси ижтимоий соҳа объектларини ҳам аҳолига, шу жумладан қишлоқ аҳолисини янада яхшироқ хизмат кўрсатишига замин яратади.

7. Қишлоқ ҳудудларида инфратузилма субъектларининг моддий — техника таъминотини мустаҳкамлаш учун биринчидан, турли мулкчилик шаклларидаги инфратузилма субъектларини моддий — техника ресурслари билан таъминлаш тизимини такомиллаштириш, иккинчидан, инфратузилма субъектларини мавжуд воситаларни харид қилиш ва улардан самарали ҳамда тежамли фойдаланишга бўлган интилишларини рағбатлантириш ёки моддий манфаатдорликларини оширишни

таъминлашга қаратилган механизмларни ишлаб чиқиш лозим.

Ушбу ҳолатни ҳисобга олиб, мамлакатимиз қишлоқ хўжалиги ва инфратузилма субъектлари учун техника ва қишлоқ хўжалиги машиналари, турли асбоб — ускуналар ҳамда жиҳозлар ишлаб чиқарувчи тадбиркорлик субъектлари учун яратилиши зарур бўлган иқтисодий рағбатлантириш механизмлар мажмуи таснифлаб чиқилди.

Қишлоқ хўжалиги ва инфратузилмалар фаолиятини самарадорлигини оширишга қаратилган ушбу механизмлар мажмуи модди — техника воситаларини республикамизда ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш, бюджет ҳисобидан тижорат банклари орқали мақсадли кредитлар ажратиш, хориждан импорт йўли билан келадиган зарур техника воситалари, асбоб — ускуналар ва бошқа турли жиҳозларни республикамизда ишлаб чиқарилишини маҳаллийлаштириш, қишлоқ хўжалик машиналари ва бошқа қимматбаҳо техника воситаларини лизинг асосида хўжалик субъектларига ажратиб бериш, эҳтиёт қисмлар ва бутловчи асбоб — ускуналар, ишлатилган техника воситаларига солиқ белгилашда имтиёзлар яратишдан иборат.

8. Тадқиқот жараёнида биз Қорақалпоғистон ва Навоий вилоятларининг айрим туманларида ишлаб чиқариш инфратузилма субъектларининг жойлашишини таҳлил қилдик.

Таҳлил натижаларига кўра, минерал ўғит тарқатадиган шохобчалар махсус транспортга эга эмас ва минерал ўғит тарқатиш вақтида ҳар бир фермер хўжалигининг раҳбари минерал ўғитни транспортда ўғитни олиб кетади ва бу билан боғлиқ харажатлар фермер ҳисобидан амалга оширилади.

Бизнинг фикримизча, биринчи навбатда минерал ўғит таъминоти билан шуғулланадиган ташкилотлар қуйи бўғинда жойлашган ўз бўлинмалари ва филиалларини минерал ўғит ташиш ҳамда фермер хўжалигига уни сепиб беришга мослашган техника воситалари билан таъминлашлари зарур.

Бунда биринчидан, фермерлар минерал ўғит ташиш учун алоҳида транспортда боришлари ёки транспортда борганликлари билан ўғитнинг етишмай қолган вақтда транспорт учун қўшимча харажат қилишдан озод қилинади; иккинчидан, шохобчаларни юк автотранспортлари билан таъминланиши фермерларни қўшимча харажатлардан озод қилади ва ўз навбатида фермерлар минерал ўғитларни буюртма бўйича қабул қиладилар. Шу жиҳатдан минерал ўғит

таъминоти бўйича ихтисослашган шохобчалар 3 та юк автотранспорти (тракторлар) билан (ўртача 7 — 10 тонна ҳажмда юк кўтариш қувватига эга бўлган) таъминланиши, шохобча билан фермер хўжалиги ўртасидаги масофа ўртача 35 км радиусда бўлиши мақсадга мувофиқ.

9. Республикамиздаги кўплаб минибанкларнинг келгусидаги иш фаолиятларини кенгайтириш, энг асосан қишлоқда ривожланаётган кичик ва хусусий тадбиркорларга яқиндан молиявий — банк ишларида ёрдам беришни ташкил қилиш учун минибанкларни туман марказларига яқин жойлашган фермер хўжаликлари учун ўртача 5 — 7 км масофагача (чунки туманлар марказида асосан бир нечта тижорат банклари фаолият кўрсатади), марказдан 10 кмдан узоқ жойлашган ҳудудлардаги фермер учун ўртача 20 км радиусда жойлаштириш, бунда минибанкларга банк операциялари бўйича барча хизматларни кўрсатиш, шунингдек аҳоли қўлидаги пул маблағларини омонатга қўйиб, фоиз қўшиб бериш каби хизматлар доирасини кўпайтириш мақсадга мувофиқ.

10. Тадқиқот натижаларига кўра, АЁҚШларни қишлоқ ҳудудларида ташкил қилиш учун ўртача 35 — 50 км радиусда жойлаштириш, шахсий АЁҚШлар ҳисобга олинганда эса бу масофани янада яқинлаштириш зарур. Чунки ЁММлари фермер хўжаликларининг кундалик фаолиятларида кўп талаб қилинадиган ресурс ҳисобланиб, АЁҚШлар билан фермер хўжалиги ўртасидаги масофанинг яқинлиги ва таъминотнинг ўз-мўддатида бўлиши пировард натижада уларнинг иш самарадорлигини оширади.

Бизнинг фикримизча, келгусида ЁММ таъминотида рақобат ва сифат даражасини кўтариш ҳамда ўз муддатида хизмат кўрсатишни кафолатлаш учун АЁҚШлар билан бир қаторда шахсий АЁҚШлар учун ҳам фермер хўжаликларини пахта ва ғалла бўйича ЁММ таъминотини йўлга қўйишда фойдаланиш мақсадга мувофиқ. Иккинчидан, АЁҚШлар ҳам минибанклар каби қишлоқ ҳудудларида фаолият кўрсатишдаи ва уларда ҳам электр энергия ҳамда алоқа воситалари таъминотида муаммолар мавжуд. Шунинг учун ҳар бир АЁҚШ шахсий генератор билан таъминланиши ва кечаю — кундуз хизмат кўрсатиши зарур.

11. Қишлоқ туманларида бозор инфратузилмасининг субъектларини нафақат ташкил қилиш, балки ҳозирда фаолият кўрсатаётган субъектларнинг иш фаолиятини самарали йўлга

қўйиш энг долзарб муаммолардан биридир. Қишлоқ туманларида айниқса, консалтинг—ахборот таъминоти, ҳуқуқий маслаҳатхона, бизнес марказлар, доимий ўқув марказлари каби хизматлар кўрсатадиган инфратузилма субъектларини ташкил қилиш қониқарсиз аҳволда. Бунга фермер хўжаликларидаги молиявий аҳволнинг ночорлиги, асосий ерларда пахта—ғалла экилаётганлиги сабабли бозордаги талаб ва таклифни ўрганишнинг сустлиги, қишлоқ туманларида бозор инфратузилма субъектлари бўйича етук кадрларнинг етишмаслиги, алоқа, электр энергия ва бошқа ресурслар билан таъминлашдаги узилишлар асосий сабаб бўлмоқда.

Бизнинг фикримизча, бозор инфратузилма субъектлари таркибига кирувчи ва қишлоқ хўжалиги соҳасига яқиндан амалий ёрдам кўрсатадиган шохобчалар (асосан, суғурта, консалтинг—ахборот марказлари, ўқув марказлари, бизнес марказлари, реклама ва дизайн марказлари ва бошқалар) ҳар бир қишлоқ туманида энг камида 3 тадан ташкил қилиниши мақсадга мувофиқ.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Каримов И.А. Ўзбекистон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш йўлида. Т.: 1995. — 240 бет.
2. Каримов И.А. Деҳқончилик тараққиёти—фаровонлик манбаи. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси йиғилишида сўзланган нутқи. 1994 йил 18 феврал. — Т.: Ўзбекистон, 1994. 72 бет.
3. Каримов И.А. Ислохотларни амалга оширишда қатъиятли бўлайлик. Т.: Ўзбекистон, 1996. — 93 бет.
4. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI асрга интилоқда. Т.: Ўзбекистон, 1998. — 48 бет.
5. Азимов. Р.С. Республикада иқтисодиётни эркинлаш—тиришнинг давлат томонидан тартибга солиш механизми: муаммолар ва уларни ҳал этиш йўллари. Аграр соҳада ислохотларни янада чуқурлаштириш муаммолари ва ечимлари. Т.: «Меҳнат», 2002, — 290 бет.
6. Барноев Ў. 2004—2006 йилларда қишлоқда замонавий ишлаб чиқариш ва бозор инфратузилмасини комплекс ривожлантириш Дастури ва уни амалга ошириш чора—тадбирлари. Қишлоқда ижтимоий ва иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш асослари. Т.: «Ижод уйи», 2004, — 318 бет.
7. Бакстер Жон. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришни самарадорлигини оширишда Сувдан фойдаланувчилар уюшмалари (СФУ)нинг роли. «Фермер хўжаликларини ривожлантириш концепцияси, қонунчиликни такомиллаштириш ва Республикада фермерликни ривожлантириш истиқболлари» мавзусида Ўзбекистон Бозор ислохотлари илмий—тадқиқот институтидаги конференция. Тошкент, 2005 йил, 32—38 бетлар.
8. Муродов Ч. «Ўзбекистон иқтисодиётини эркинлаштириш шароитида бозор инфратузилмасининг ривожланиши». (Аграр сектор мисолида). Иқтисод фанлари доктори илмий даражасини олиш учун диссертация. Тошкент 2001 йил.
9. Развитие рыночной инфраструктуры для фермерских хозяйств. Ташкент 2004. Центр экономических исследований, проект ЮСАИД.
10. Фармонов Т.Х. Фермер хўжаликларини ривожлантириш истиқболлари. Тошкент. «Янги аср авлоди», 2004. — 144 бет.
11. Фермерлик фаолиятининг ҳуқуқий ва молиявий асослари. Тошкент, "Университет" 2005. — 212 бет.
12. Хусанов Р.Х. Пахта хом ашёсини етиштиришда янги технологиянинг асосий моҳияти. Тошкент. "Меҳнат" 1993. — 78 бет.
13. Хусанов Р.Х. Аграрная реформа: Теория, практика, проблемы. Тошкент. "Ўзбекистон" 1994. -72 ст.

ИЛОВАЛАР РҲЙХАТИ

1-илова

ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҚОНЛИҚҒА ТУМАНИДА ҲТКАЗИЛАН СОЦИОЛОГИК АНКЕТА СЎРОВНОМАЛАРИДА ИШТИРОК ЭТГАН ФЕРМЕР ХЎЖАЛИКЛАРИ ТЎТРИСИДА МАЪЛУМОТ

Қўрсаткичлар	"Байсин", Е.Нағметов	"Сейтмурат", Б.Сапаров	"Абдул- файиз", Ф.Жўманиязов	"Халашов Жанабай", Ж.Халашов	"Генжебек", М.Ембергенов	"Толяшол", Т.Ишқобулова
Таштла этиган йили	1995	2000	2003	2006	2004	2000
Ишқилиши	Дейрончилик - чорвачилик	Дейрончилик - чорвачилик	Дейрончилик - чорвачилик	Узунчилик - боғдорчилик	Дейрончилик - чорвачилик	Дейрончилик - чорвачилик
Оила аъзолари сони, жани, киши	9	10	11	12	9	17
Шундан: эркеклар	7	4	6	5	4	8
аёллар	2	6	5	7	5	3
Меҳнат қилишга яроқли ешдан кичик ешдагилар, киши (1 - 15 ешли)	5	5	4	4	-	4
Меҳнат қилишга яроқли ешдагилар, (16 - 55 ешли, 16 - 60 ешли), киши	4	3	7	-	9	7
Меҳнат қилишга яроқли ешдан катта ешдагилар, киши (55 - 60 ешдан юзори)	-	2	-	3	-	1
Меҳнат ресурслари лани, киши	2	6	5	12	8	7
Жани оила аъзоларидан: киши	9	10	11			1
1. Давлат ва лановат ташкилотларида ишлайдиганлар		1				
2. Таълим ва тарбия соҳасида		1	4		3	
3. Молия - банк соҳасида		1				
4. Янқа тадбиркорлик билан банд			2			
5. Укувчи	6	1	1	3		
6. Қоллеж ва институт талабаси, киши	1			1	1	
7. Уй бекаси, бола тарбиясида	1		2		1	
8. Нафарада	1	2		2		1
9. Нопирон				1	1	
10. Фермер хўжалигида	2	1	2		4	6
Фермер хўжалигида жани ишлайдиганлар сони, киши	10	12	8	4	8	20
Шундан, эркеклар	6	8	4	2	7	15
аёллар	4	4	4	2	1	5
Жанига нисбатан: доимий ишчилар	4	6	4	7	4	15
елланма ишчилар	6	6	4	3	4	5

Манба: Социологик анкета маълумотлари асосида.

2-илова

ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҚОНЛИҚҒА ТУМАНИДА ҲТКАЗИЛАН СОЦИОЛОГИК АНКЕТА СЎРОВНОМАЛАРИДА ИШТИРОК ЭТГАН ФЕРМЕР ХЎЖАЛИКЛАРИНИНГ ЕР МАЙДОНИ ВА ЭКИНЛАР ТАРКИБИ ТЎТРИСИДА МАЪЛУМОТ

Қўрсаткичлар	Ҳаҷов бирлиги	"Байсин", Е.Нағметов	"Сейтмурат", Б.Сапаров	"Абдул- файиз", Ф.Жўманиязов	"Халашов Жанабай", Ж.Халашов	"Генжебек", М.Ембергенов	"Толяшол", Т.Ишқобулова
Ер майдони, жани		70	242	41,2	3	62	400
Шу жумладан сугориладиган майдон	га	-	72,5	23,4	2,3	60	200
Шундан: Экин майдони	га	62	72,5	23,4	2,3	60	200
Пахта	га	12	15	8	1 (Узун)	8	11
Яли ҳосил	тонна	32	25,5	12,4	1,0	39	28
Бутдой	га	12	5	5	0,4	8	22
Яли ҳосил	тонна	21	7	6	1	26	32
Шоли	га	То	25	1		7	30
Яли ҳосил	тонна	23	45	2		18	60
Сабзавот	га	1	1	0,5	0,4	0,6	2
Яли ҳосил	тонна	3	5	2	1	1,4	3,5
Картошча	га					0,3	
Яли ҳосил	тонна					2	
Понидор	га				0,1	1,5	3 (хровон)
Яли ҳосил	тонна				0,300	1	14
Бода	га		15			2 (Баҳчи)	50
Яли ҳосил	тонна		175			7	10
Манжал:хўри дон учун	га		3	6	0,9	4	10
Яли ҳосил	тонна		7,5	12	1	(Кулукот) 0,55	100
Қўп йиллик дарахлар (ўрик, ангон, олма)	га		-		40 туп		
Яли ҳосил	тонна		-		0,8		
Бошқа экинлар	га		9,5	2 (Манжа)	Дарахт 1000 туп		5 (Манжа)
Яли ҳосил	тонна		126	3			5
Жани чорва моллар	га	8	160	12			100
Шу жумладан: йишқ	бош	70	130	16		10	235
қўй ва эчкилар	бош	19	130	12	2	6	90
Отлар	бош	50	-		10	16	30
Пэрранда	бош, дона	1	3			2	5
Олинган чорвачилик маҳсулотлари:		20		40		10	100
Гўшт (суйилган вазида)	тонна	1,2	3 тонн	1,4	0,6	0,8	4 тонна
Сут	кг	4,56	34	1,0	0,8	180	10
Тўхун	кг	1100		1800			1500

Манба: Социологик анкета маълумотлари асосида.

3-илова
ҚОРАҚАЛПОГИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҚОНЛИҚҲА ТУМАНИ ФЕРМЕР ХҲҲАЛИҚЛАРИНИ
ҚИШЛОҚ ХҲҲАЛИҚИНИ МАҚСУДУТЛАРИ МАҚСЕТНИНГ ЁРНИЧА ЎТҚАЗИЛГАН СОЦИОЛОГИК
АНКЕТА СЎРОВНОМАЛАР НАТИЖАСИ

Мақсулот тури	Мақсулотнинг сарфранишини, жами сўралганларга инебеган, фолда					
	Ўз истеъмолда	Бозорда сотишда	Тайёрлов тажжиклигида	Қайта ишлашда	Бир-оқияси урун	Бошқа мақ-лар
Бутдои	10	10	60		5	15
Пахта			100			
Шоли	25	60		5		10
Картошка	15	70		5		10
Сабзавот	20	70				10
Беда		10				90
Мақкажўхори	10	10				70
дон учун						10
Сут	25	70				5
Ўшт	50	30		10		10
Тухун	40	50				10

Манба: Социологик анкета маълумотлари асосида.

4-илова
ҚОРАҚАЛПОГИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҚОНЛИҚҲА ТУМАНИ ФЕРМЕР ХҲҲАЛИҚЛАРИНИ ҚИШЛОҚ
ХҲҲАЛИҚИНИ МАҚСУДУТЛАРИ МАҚСЕТНИНГ ЁРНИЧА ЎТҚАЗИЛГАН СОЦИОЛОГИК
АНКЕТА СЎРОВНОМАЛАР НАТИЖАСИ

Кўрсаткичлар	Таъминлаш манбаси				
	Ўзим истеъмолда	Бозордан сотиб олам	Қарз (ижара)га олам	Тайёрлов тажжиклиги	Бошқа манба
Уруғлик билан таъминлаш:					
Пахта				100	
Бутдои				100	
Шоли	60	40			
Картошка	50	50			
Беда	10	90			
Мақкажўхори	45	55			
дон учун					
Шоли	45	55			
Чорва моллари билан таъминлаш:					
Қора мол	70	30			
Қўн ва эчки	75	25			
Паррада	90	90			

Манба: Социологик анкета маълумотлари асосида.

5-илова
ҚОРАҚАЛПОГИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҚОНЛИҚҲА ТУМАНИ ФЕРМЕР ХҲҲАЛИҚЛАРИНИ МАЪЛУМОТ ВА
МАСЛАҲАТЛАР БИЛАН ТАЪМИНЛАШ МАНБАЛАРИНИ ЎРГАНИШ БЎЙИЧА ЎТҚАЗИЛГАН СОЦИОЛОГИК
АНКЕТА СЎРОВНОМАЛАР НАТИЖАСИ

Кўрсаткичлар	Таъминлаш манбаси					
	Ўзим истеъмолда	Бозордан сотиб олам	Қарз (ижара)га олам	Тайёрлов тажжиклиги	Бошқа манба	Бошқа манба
Уруғлик	10					
Техника	10					
Технология	10					
Наслилик	15					
Касалликлар	15					
Таъминот	10					
Маркетинг	10					
Экспорт ва импорт	5					
Инвестиция	5					
Малака ошириш	10					
Стандарт, сертификация ва сифат	25					
Нарх-наво	65					
Об-ҳаво	100					
Солиқ ва бож	60					
Сув таъминоти						

Манба: Социологик анкета маълумотлари асосида.

6-илова

**ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ЧИМБОЙ ТУМАНИДА ЎТКАЗИЛГАН СОЦИОЛОГИК АНКЕТА СЎРОВНОМАЛАРИДА ИШТИРОК
ЭТАП ФЕРМЕР ХУЖАЛИКЛАРИ ТЎҒРИСИДА МАЪЛУМОТ**

Кўрсаткичлар	"Ахтовун", М. Мурдлов	"Бойниез Қдирниязов" Б Қдирниязов	Улуғбек, Д. Султонов	"Назар", А. Сейитбеков
Йўналиши	Пахта — ем — хашак — чорва	Деҳқончилик: пахта — ғалла, чорва	Пахта — ғалла — сазавот — чорва	Пахта — ғалла, чорва
Сила аъзолари сони, жами, киши	9	9	8	6
Шундан: эркаклар	4	5	3	3
аёллар	5	4	5	3
Меҳнат қилишга яроқли ешдан кичик ешдагилар,	2	2	3	1
киши (1 — 15 ешдан)				
Меҳнат қилишга яроқли ешдагилар, (16 — 55 ешдан)	5	6	5	4
киши (55 — 60 ешдан юқори)				
Меҳнат қилишга яроқли ешдан катта ешдагилар,	2	1	—	1
киши (55 — 60 ешдан юқори)				
Меҳнат ресурслари жами, киши	5	6	5	4
Жами сила аъзоларидан: киши				
1 Давлат ва жамоат ташкилотларида ишлайдиганлар	1		1	
2 Таълим ва тарбия соҳасида		1	1	2
3 Укувчи		1	4	1
4 Коллеж ва институт талабаси, киши	2	2	2	1
5 Уй бекаси, бола тарбиясида				
6 Республикадан ташқарида меҳнат қилмоқда, киши	1			
7 Ишсизлар, киши	1	1		
8 Нафақада	1	1		1
9 Ногирон				
10 Фермер хўжалигида	5	4	3	2
Фермер хўжалигида жами ишлайдиганлар сони, киши	14	12	6	3
Шундан: эркаклар	6	11	5	1
аёллар	8	1	1	2
Жамига нисбатан: донийй ишчилар	14	6	3	3
ёлланма ишчилар	—	6	3	7

Манба: Социологик анкета маълумотлари асосида.

7-илова

**ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ЧИМБОЙ ТУМАНИДА ЎТКАЗИЛГАН СОЦИОЛОГИК АНКЕТА СЎРОВНОМАЛАРИДА ИШТИРОК
ЭТАП ФЕРМЕР ХУЖАЛИКЛАРИНИНГ ЕР МАЙДОНИ ВА ЭКСПЛАТ ТАРКИБИ ТЎҒРИСИДА МАЪЛУМОТ**

Кўрсаткичлар	Ҳақ. Бир.	"Ахтовун"	"Бойниез Қдирниязов"	Улуғбек	"Назар"
Ер майдони, жами		38,5	94,7	49,0	50,2
Шу жумладан сугориладиган майдон	га	38,5	64,0	29,0	39,0
Шундан. Экин майдони	га	38,5	64,0	29,0	39,0
Шу жумладан:					
Пахта	га	20,0	20,0	7,0	11,0
Ялиб ҳосил	тонна	36,0	27,0	16,0	38,5
Бутдой	га		5,0	10,0	10,0
Ялиб ҳосил	тонна		8,0	20,0	14,0
Сабзавот	га			2,0	
Ялиб ҳосил	тонна			10,0	
Картошка	га			0,20	
Ялиб ҳосил	тонна			2,0	
Маккажўхори	га		3,5	3,0	2,0
Ялиб ҳосил	тонна		2,5	6,0	1,0
Қўя биллик дарахтлар (ўрик, олғоқ, оғиз)	га				
Ялиб ҳосил	тонна				
Бошқа экинлар	га	1,0 (Кунжут)		1 (Кунжут)	2 (Кунжут)
Ялиб ҳосил	тонна			8	1,5
Янавлар	га		30	9	11,2
Жами чорва моллар	баш	6	10	4	2
Шу жумладан: ИШК	баш	1	10	4	2
Қўя ва эчкилар	баш	5		10	2
Отлар	баш				
Туқлар	баш				
Парранда	донг	20	25	20	20
Олинган чорвачилик маҳсулотлари:					
Гўшт (сўйилган вазида),	тонна	900	104	720	180
Сут	кг	720	1080	1080	540
Тухум	кг	2600	1800	1800	1800

Манба: Социологик анкета маълумотлари асосида.

8-илова
ҚОҶААЛПОНИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ЧИМБОЙ ТУМАНИ ФЕРМЕР ХЎЖАЛИҚЛАРИДА ҚУШИҚ ХЎЖАЛИҚИ
МАХСУЛОТЛАРИНИНГ БЎЙИЧА ЎТКАЗИЛГАН СОЦИОЛОГИК АНКЕТА СЎРОВ ЮМЛАРИ НАТИЖАСИ

Махсулот турри	Махсулотнинг сарфлашиш, жами сўраланимда инеҳатил фойда					
	Ўз исчи- молла	Бозорда сотиш	Тайёрлов ташиқот- тип	Қайта ишлаш	Бартара уруи	Чора оингаси маҳсадаар
Будай	15	10	50		10	15
Пахта			100			
Шўрин						
Қуртотша	50					50
Сабзавот	30	60				10
Б-да	25				50	25
Маъмуҳхори дон	33	33				34
Уруи	70	30				
Сўт	20	70				
Тухум	90	10				10

Манаб: Социологик анкета маълумотлари асосида.

9-илова
ҚОҶААЛПОНИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ЧИМБОЙ ТУМАНИ ФЕРМЕР ХЎЖАЛИҚЛАРИНИНГ ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИҚИ
ЖИЛИНИНГ УЎТТИНГА ДА ЭТИМ ЧОРА МОЛАРИ БИДАН ТАЪМИНЛАШ БЎЙИЧА ЎТКАЗИЛГАН
СОЦИОЛОГИК АНКЕТА СЎРОВ ЮМЛАРИ НАТИЖАСИ

Махсулот турри	Таъминлаш манбаси					
	Ўзинг ештиркан	Бозордан сотиб олам	Қара (ижара)га олам	Тайёрлов ташиқоти	Бояда манбаар	
Пахта				100		
Будай				100		
Шўрин						
Қуртотша	75	25				
Б-да	100					
Маъмуҳхори дон	80	20				
Уруи						
Чола		100				
Чола молари билан таъминлаш						
Қора мол	80	20				
Қуи ва яси	70	30				
Тун	40	60				
От	60	40				
Пирсақ	90	10				

Манаб: Социологик анкета маълумотлари асосида.

10-илова

ҚОҶААЛПОНИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ЧИМБОЙ ТУМАНИ ФЕРМЕР ХЎЖАЛИҚЛАРИНИНГ МАЪЛУМОТ ВА
МАСЛАҲАТЛАР БИДАН ТАЪМИНЛАШ МАНАБАЛАРИНИНГ ЎРТАНИШ БЎЙИЧА ЎТКАЗИЛГАН
СОЦИОЛОГИК АНКЕТА СЎРОВНОМАЛАР НАТИЖАСИ

Кўрсаткичлар	Тадбирк орлар палатаси	Фермер -лар уюш маси	Таъминлаш манбаси				
			Қишлоқ ва сув хўжалиги бўлими	Ахборот ва маслаҳат маркази	Қишлоқ фуқаролар йигини ва маҳалла	Телеви - дение, радио ва газе талар	Ўзим шу - гулла - наман
Уруғлик	10	20	30		20	10	
Техника	10	20	30		20	10	10
Технология	50	30	40	5	50	10	5
Насилик	-	10	60				80
Касаликлар		20	60				20
Таъминот							100
Маркетинг							100
Экспорт ва импорт							100
Инвестиция	10						90
Малака ошириш		30	30	5	10		25
Стандарт, сертификация ва сифат		20	30				50
Нарх - наво		10	30			30	30
Об - ҳаво			50			50	-
Солиқ ва бож	13	20	24			30	13
Сув таъминоти		30	30	10			30

Манаб: Социологик анкета маълумотлари асосида.

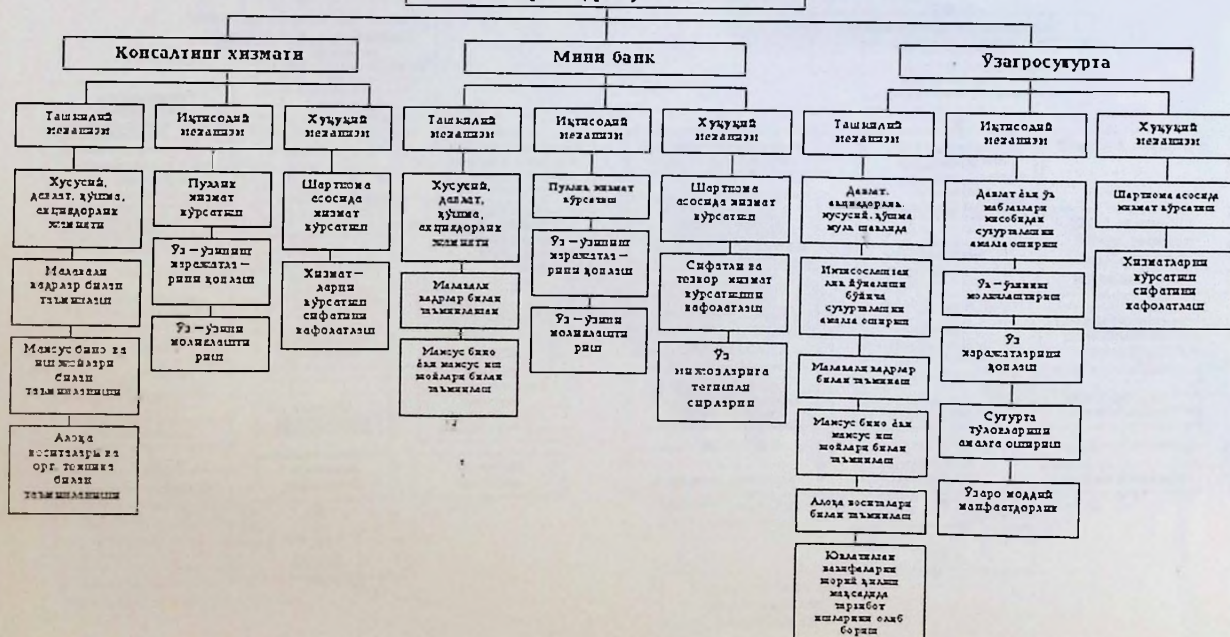
ҚОҶАҚАЛПОЛИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ "ТАХИЛҚИШ" НЕФТ БАЗАСИ ТАСМОНИДАН ТАШКИЛ ЭТИЛГАН
ЎЗБЕК-НОСОНЛАШ МАТЕРИАЛЛАРИ ШАҲОБЧАЛАРИНИНГ РЎЙХАТИ

(01.05.2007 й. ҳолати бўйича)

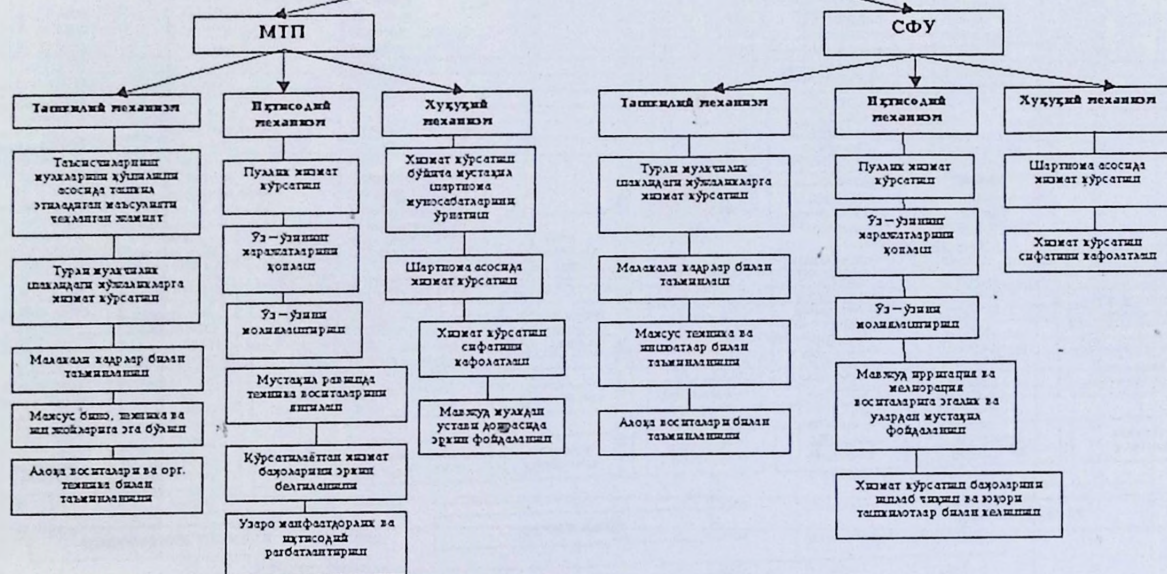
№	Таъкидлаш ва шарт	Худуд номи	Тузил номи	Нефт базаси ва филиалга таъсис бўлган несиофа, км	АЕ ҚШ №	№	Таъкидлаш ва шарт	Худуд номи	Тузил номи	Нефт базаси ва филиалга таъсис бўлган несиофа, км	АЕ ҚШ №
Тахилқиш нефт базаси											
1	2002	Джамбул	Хўжиял	33	11	7	2004	Раушан	Қоплам. Ға	45	1
2	2002	Дарузатқум	Қорғабал	39	21	8	2004	Туркистан	Қоплам. Ға	45	5
3	2002	Б. Қаринбордасе	Қорғабал	63	20	9	2005	Қашқадуқ	Қоплам. Ға	55	56
4	2003	П. Хаммуртоғ	Хўжиял	40	9	10	2005	Нурмухаммадов	Қоплам. Ға	30	59
5	2003	Авдудар	Хўжиял	33	10	11	2005	Жайқуш	Қоплам. Ға	70	58
6	2003	М. Яқиниқозилов	Қорғабал	61	19	12	2005	Қашқадуқ	Қоплам. Ға	50	57
7	2003	Қоқиласе	Қорғабал	83	17	13	2005	Қўдағ	Қўширот	10	60
8	2004	Қорғабал	Хўжиял	28	12	14	2005	Хоразм	Қоплам. Ға	36	61
9	2004	А. Батун	Хўжиял	20	13	15	2005	Мусево	Шунанай	75	55
10	2004	Авдудар	Нукус	53	15	16	2005	Шонанай	Шунанай	95	53
11	2004	Қўрағул	Нукус	74	14	17	2005	Авдудар	Шунанай	85	54
12	2004	Қўрағул	Қорғабал	66	22	18	2006	Дослик байроғи	Шунанай	60	68
13	2004	М. Абдуллоев	Қорғабал	72	18	19	2006	Бекшоғир	Қоплам. Ға	27	69
14	2005	А. Бок	Хўжиял	23	51	20	2006	Қоқиласе	Шунанай	98	70
15	2005	Бокан	Хўжиял	49	52	21	2007	Алтинол	Қоплам. Ға	42	к. д.э.
16	2005	Ақулбаев	Хўжиял	24	50	Чатқой филиали					
17	2005	Наруш	Хўжиял	45	49	1	2002	Қ. Аюлов	Чатқой	3	25
18	2005	Қаттағ	Нукус	25	47	2	2003	Қурман	Қорғабал	48	28
19	2005	Нукус	Нукус	34	48	3	2003	Қарам	Қорғабал	53	32
20	2005	Дарсеп	Нукус	35	46	4	2003	Қарматқу	Қорғабал	47	31
21	2005	Азизитт	Нукус	39	45	5	2003	У. Юсупов	Чатқой	30	27
22	2005	Халмбад	Қорғабал	50	43	6	2004	Майтат	Чатқой	39	24
23	2005	Налик	Хўжиял	8	67	7	2004	Бозат	Чатқой	66	23
24	2006	Авдудар	Хўжиял	29	66	8	2004	Чатқой	Чатқой	19	26
25	2006	Қўрағул	Нукус	34	65	9	2004	А. Досматов	Қорғабал	65	33
26	2006	Қўрағул	Нукус	42	64	10	2004	Қарматқу	Қорғабал	64	29
27	2006	Шортанбай	Нукус	37	16	11	2004	Бекшоғир	Қорғабал	50	30
28	2006	Ормон	Хўжиял	54	71	12	2004	У. Бекматов	Ташқотқу	65	36
29	2006	Ташқотқу	Хўжиял	18	к. д.э.	13	2004	Дукар	Ташқотқу	92	35
30	2007	Халм	Хўжиял	32	к. д.э.	14	2004	Ворштан	Ташқотқу	108	34
31	2007	Қорғабал	Нукус	37	к. д.э.	Чатқой филиали					
32	2007	Қорғабал	Нукус	37	к. д.э.	15	2004	Мажмаков	Ташқотқу	75	38
1	2003	Сарғатқу	Қоплам. Ға	80	7	16	2004	Мажмаков	Ташқотқу	106	37
2	2003	Қўрағул	Қоплам. Ға	45	6	17	2005	П. Сейтов	Чатқой	35	39
3	2003	Қўрағул	Қоплам. Ға	10	4	18	2005	Қашқадуқ	Чатқой	14	41
4	2003	Ақулбаев	Қоплам. Ға	15	2	19	2005	Қашқадуқ	Чатқой	17	40
5	2004	Давлатқу	Шунанай	55	8	20	2005	Бажат	Чатқой	20	42
6	2004	Ақулбаев	Қоплам. Ға	40	3	21	2006	Қўрағул	Чатқой	25	63
						22	2006	Мажмаков	Қорғабал	57	62
						23	2007	Ташқотқу	Ташқотқу	77	к. д.э.

Эслатма: к. д.э. — қурилиши давом эттирилди.

БОЗОР ИНФРАТУЗИЛМАСИ

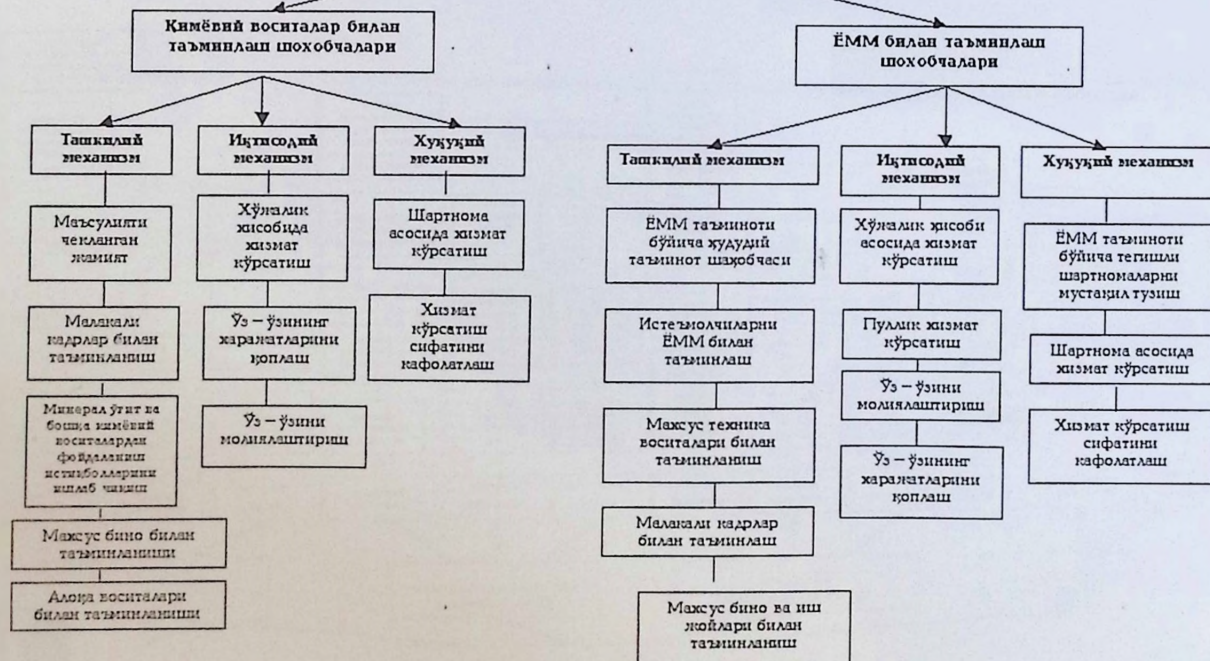

Ишлаб чиқариш инфратузилмаси

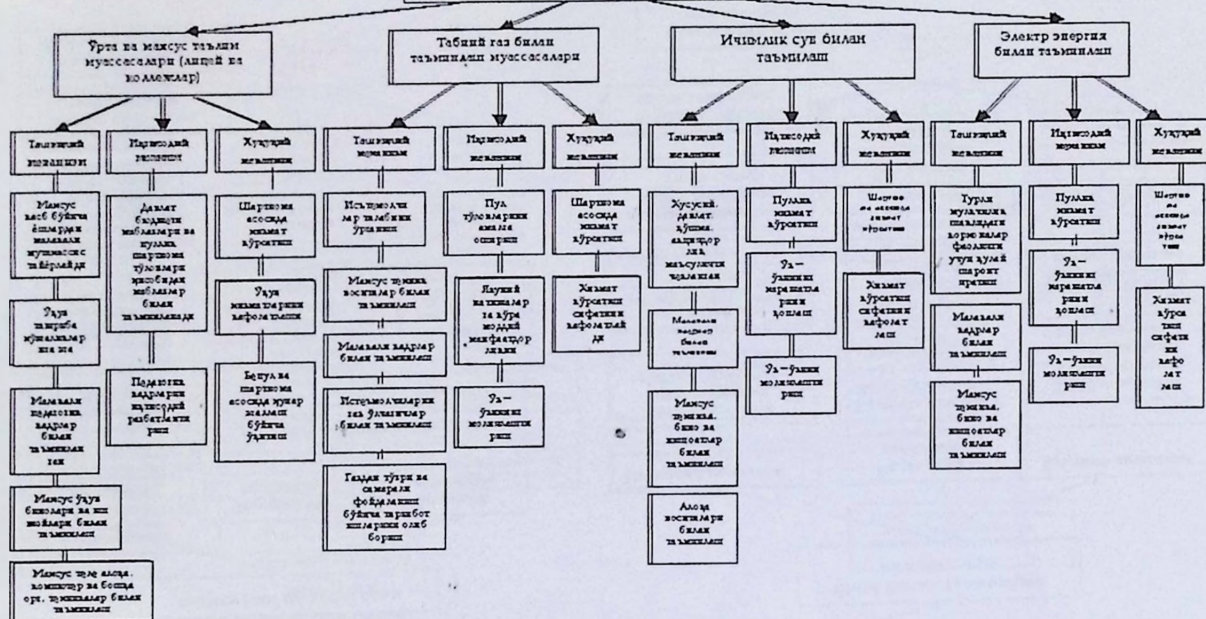
КИМӨВИЙ ВОСИТАЛАР ВА ЁММ БИЛАН ТАЪМИНЛАШ ШОҲОБЧАЛАРИ ФАОЛИЯТИНИНГ АСОСИЙ ТАСНИФИЙ БЕЛГИЛАРИ

Ишлаб чиқариш инфратузилмаси

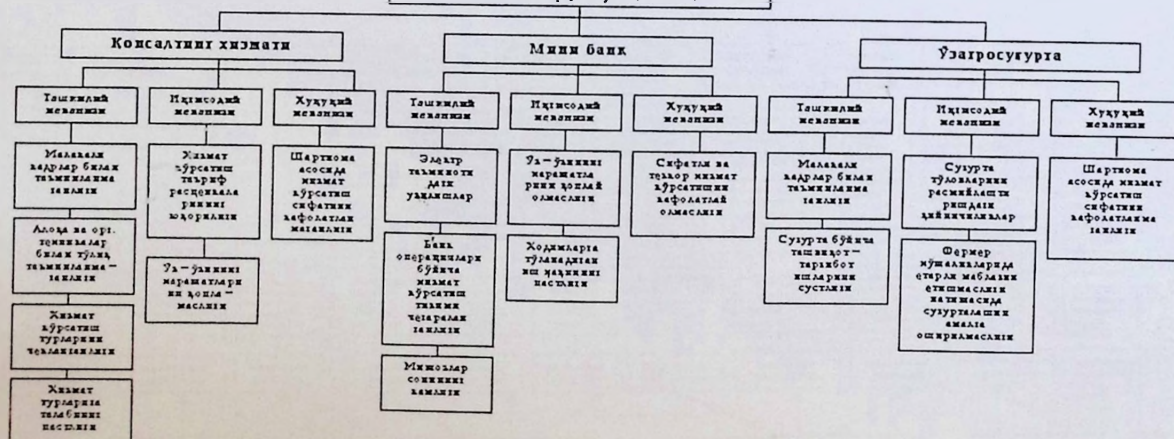
ЎРТА ВА МАХСУС ТАЪЛИМ, ТАБИИЙ ГАЗ, ИЧИМЛИК СУВИ ХАМДА ЭЛЕКТР ЭНЕРГИЯ БИЛАН ТАЪМИНЛАШ МУАССАСАЛАРИ ФАОЛИЯТИНИНГ АСОСИЙ ТАСНИФИЙ БЕГЛИЛАРИ

Ижтимоий инфратузилма

КОНСАЛТИНГ, МИНИ БАНК, ЎЗАГРОСУЎРТА ХИЗМАТЛАРИНИНГ ФАОЛИЯТИГА САБИЙ ТАЪСИР КЎРСАТАДИГАН ОМИЛАР

Бозор инфратузилмаси

Фармонов Тўлқин Хайитмуродович
Расулов Содиқ Саъдуллаевич
Асқаров Назимжон Ниёзович
Мадреймов Айтбай
Сейтимбетов Қабул

ҚИШЛОҚ ҲУДУДЛАРИДА ИНФРАТУЗИЛМА
СУБЪЕКЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

ТОШКЕНТ – 2008

Муҳаррир

и.ф.н., доц.: Т.Р.Файзуллаева

Оригинал макет тайёрловчи:
Н.Н. Асқаров

ИБ №7 – 15.04.08

Босишга рухсат этилди. 15.04.2008 Бичими 60x84 1/16
Шартли б. т. 10,0. Босма табоғи 10,2
500 нусха. Баҳоси шартнома асосида

ЎзБИИТИ компютерида "PageMaker 6.5"
дастурида чоп этилди.